

T.C.

**ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**TÜRK DIŞ TİCARET POLİTİKASI VE EKONOMİK BÜYÜME
İLİŞKİSİ: EKONOMETRİK BİR ANALİZ**

Yüksek Lisans Tezi

BEKİR BORA KARAKAŞ

Tez Danışmanı

DR. ÖĞR. ÜYESİ RÜYA ATAĞLI YAVUZ

Çanakkale - 2021

T.C.

ÇANAKKALE ONSEKİZ MART ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİM DALI

**TÜRK DIŞ TİCARET POLİTİKASI VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ:
EKONOMETRİK BİR ANALİZ**

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan

Bekir Bora

KARAKAŞ

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi

Rüya ATAKLI YAVUZ

Çanakkale - 2021

TAAHHÜTNAME

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Türk Dış Ticaret Politikası ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Ekonometrik Bir Analiz” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını, özgünlüğünü ve bir başka mecraya sunulmadığını, yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu ve yararlandığım kaynak ve verilerde hiçbir çarpıtma yapmadığımı belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Bekir Bora KARAKAŞ

ÖZET

TÜRK DIŞ TİCARET POLİTİKASI VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: EKONOMETRİK BİR ANALİZ

Merkantilist dönemden günümüze kadar dış ticaret kavramı önemini korumuştur. Atfedilen önem nedeniyle ülkelerin ekonomi politikaları içerisinde dış ticarete ilişkin politikalar kritik rol oynamaktadır. Tüm dünyada ve Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar Türkiye’ de dönemsel ekonomik koşullara uygun olarak şekillenen dış ticaret politikaları yer bulmuştur. 1980 öncesi korumacı dış ticaret politikaları uygulanmış, 1980 sonrası neo-liberal politikalar ışığında dışa açık, ihracata dayalı ekonomi modelleri benimsenerek bu doğrultuda plan ve programlar uygulanmıştır.

Bu çalışmada, 1980-2018 arasındaki dönemde Türkiye’ de uygulanan dış ticaret politikalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin belirlenebilmesi amacıyla ekonometrik bir analiz gerçekleştirilmiştir. Analiz sonuçlarına göre uzun dönemde uygulanan dış ticaret politikaları ile ekonomik büyüme arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu ilişkinin yönünün belirlenebilmesi açısından uygulanan nedensellik analizi sonuçlarına göre 1980-2018 arasındaki dönemde Türkiye’ de ihracatın ekonomik büyümenin nedeni olduğu, ithalatın da ihracatın nedeni olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İlgili dönemde ihracata dayalı sanayileşme modelinin geçerli olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Dış Ticaret, Politika, Ekonomik Büyüme, Analiz

ABSTRACT

THE RELATIONSHIP BETWEEN TRADE POLICY AND ECONOMIC GROWTH IN TURKEY: AN ECONOMETRIC ANALYSIS

The concept of foreign trade has maintained its importance since the mercantilist period. Due to the importance attributed, foreign trade policies have played a critical role in the economic policies of countries. Until today, foreign trade policies of the whole world and Republic of Turkey have been shaped in accordance with the periodic economic conditions. Before 1980, protectionist foreign trade policies were implemented. After 1980, in the light of neo-liberal policies, export-oriented economic models were adopted in Turkey. As a result, appropriate plans and programs were implemented in the direction of these policies.

In this study, an econometric analysis was carried out in order to determine the impact of foreign trade policy on economic growth for the period 1980-2018 in Turkey. According to the analysis results, a meaningful relationship has been found between foreign trade policies and economic growth in the long term. In the period between 1980-2018 according to the results of causality analysis applied to determine the direction of this relationship, exports were the cause of economic growth and imports were the cause of the exports. In the relevant period, it was observed that the export-based industrialization model was valid in Turkey.

Keywords: Foreign Trade, Policy, Economic Growth, Analysis

ÖNSÖZ

Tüm dünya ekonomilerinde olduğu gibi Türkiye’ nin ekonomik büyüme sürecinde de dış ticaret politikalarının önemli bir yeri olmuştur. Bu çalışmada küreselleşen, bilgi ve teknoloji açısından daha yoğun hale gelen ekonomik gelişmeler çerçevesinde, 1980 yılında önemli bir yapısal dönüşüm sağlamış olan Türkiye’ de bu tarihten itibaren adapte edilen dış ticaret politikalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ölçülmeye çalışılmıştır.

“Türk Dış Ticaret Politikası ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Ekonometrik Bir Analiz” adlı yüksek lisans tez çalışmamın her aşamasında bana mesleki deneyimleriyle yol haritasını belirlememde yardımcı olan, akademik bakış açısıyla çalışmayı tamamlamamı sağlayan danışman hocam sayın Dr. Öğr. Üyesi Rüya ATAĞLI YAVUZ ’a sonsuz şükranlarımı sunuyorum. Yüksek lisans eğitimimde bana yardımcı olan başta Prof. Dr. Meliha ENER ve Doç. Dr. Burcu KILINÇ SAVRUL olmak üzere tüm hocalarıma teşekkürlerimi borç bilirim. Çalışma sürecinde her zaman yanımda olan desteklerini esirgemeyen sevgili aileme ve bu süreçte bana destek olan tüm çalışma arkadaşlarıma da teşekkürlerimi sunarım.

Bekir Bora KARAKAŞ

Çanakkale, 2021

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR.....	vii
TABLolar.....	ix
ŞEKİLLER.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

DIŞ TİCARET İLE EKONOMİK BÜYÜMENİN KAVRAMSAL VE TEORİK ALTYAPISI

1.1. Dış Ticaret Kavramı ve Dış Ticaret Teorileri.....	3
1.1.1. Dış Ticaret Kavramı	4
1.1.2. Dış Ticaret Teorileri	5
1.1.2.1. Klasik Dış Ticaret Teorileri.....	5
1.1.2.2. Yeni Dış Ticaret Teorileri.....	8
1.2. Dış Ticaret Politikaları	11
1.2.1. Dış Ticaret Politikası Kavramı ve Kapsamı	12
1.2.2. Dış Ticaret Politikası Amaçları.....	16
1.2.2.1. Dış Rekabetten Korunma	16
1.2.2.2. Dış Ödemeler Dengesini Sağlamak	18
1.2.2.3. İç Ekonomik İstikrarın Sağlanması.....	20
1.2.2.4. Ekonomik Büyüme ve Kalkınma	22
1.2.2.5. Piyasa Aksaklıklarının Giderilmesi	22
1.2.2.6. Hazineye Gelir Sağlamak.....	23
1.2.2.7. Dış Piyasalarda Monopol Gücünden Yararlanma.....	23
1.2.2.8. Ekonominin Liberalleştirilmesi	23
1.2.3. Dış Ticaret Politikasının Araçları	24
1.2.3.1. Gümrük Tarifeleri	24
1.2.3.2. Tarife Dışı Araçlar.....	26

1.2.3.2.1. Miktar Kısıtlamaları	27
1.2.3.2.2. Tarife Benzeri Engeller	27
1.2.3.2.3. Görünmez Engeller	27
1.2.3.2.4. İthalat ve İhracat Lisansları	28
1.2.3.2.5. Gönüllü İhracat Kısıtlamaları	28
1.2.3.2.6. İhracat Teşvikleri	28
1.2.3.2.7. Damping-antidamping Uygulamaları	30
1.2.3.2.8. Bağlı Ticaret	30
1.2.3.2.9. Diğer Tarife Dışı Araçlar	31
1.3. Ekonomik Büyüme ve Bileşenleri	31
1.3.1. Ekonomik Büyümenin Tanımı	31
1.3.2. Ekonomik Büyümenin Kaynakları	32
1.3.2.1. İşgücü.....	32
1.3.2.2. Beşerî Sermaye	33
1.3.2.3. Tasarruf ve Yeni Sermaye	34
1.3.2.4. Doğal Kaynaklar.....	35
1.3.2.5. Teknolojik Gelişmeler.....	36
1.4. Ekonomik Büyüme Teorileri.....	38
1.4.1. Klasik Büyüme Teorileri	38
1.4.2. Post Keynesyen Büyüme Teorileri	40
1.4.3. Neoklasik Büyüme Teorileri	42
1.4.4. İçsel Büyüme Teorileri	45

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA VE TÜRKİYE’ DE DIŞ TİCARET POLİTİKALARININ GELİŞİMİ İLE TÜRKİYE’ DE EKONOMİK BÜYÜMEYE YÖNELİK UYGULAMALAR

2.1. Dünyada ve Türkiye’ de Uygulanan Dış Ticaret Politikaları	48
2.1.1. Dünyada Uygulanan Dış Ticaret Politikaları	48
2.1.2. 1980 Öncesi Dönemde Türkiye’ de Uygulanan Korumacı Politikalar	51
2.1.3. 1980 Sonrası Türkiye’ de Benimsenen İhracat Odaklı Yaklaşımlar	56
2.2. Türkiye’ de Ekonomik Büyümeyi Sağlamaya Yönelik Uygulamalar	62
2.2.1. 1980 Öncesi Durum	62

2.2.2. 1980 Sonrası Uygulamalar	69
---------------------------------------	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DIŞ TİCARET POLİTİKASI İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİYE YÖNELİK EKONOMETRİK ANALİZ

3.1. Literatür Taraması	74
3.2. Veri Seti ve Yöntem	79
3.3. Uygulama Sonuçları.....	82
3.3.1. Durağanlık Analizi Sonuçları	82
3.3.2. Johansen Eşbütünleşme Analizi Sonuçları.....	87
3.3.3. Kısa Dönem Hata Düzeltme Modeli Sonuçları	91
3.3.4. Granger Nedensellik Testi Sonuçları	92
SONUÇ VE ÖNERİLER	94
KAYNAKÇA.....	98
ÖZGEÇMİŞ.....	107

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomi Topluluğu
AR-GE	: Araştırma Geliştirme
ASEAN	: Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği
BRICS	: Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika Cumhuriyeti
DFİF	: Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu
DP	: Demokrat Parti
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
EEC	: Avrupa Ekonomi Topluluğu
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GDF	: Geliştirilmiş Dickey Fuller
GOÜ	: Gelişmekte Olan Ülkeler
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
HO	: Heckscher – Ohlin
HOS	: Heckscher – Ohlin – Samuelson
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KDV	: Katma Değer Vergisi
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
KKDF	: Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu

OECD	: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
ÖDPY	: Ödemeler Dengesi Parasalcı Yaklaşım
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
vb.	: ve benzeri

TABLOLAR

Tablo No	Tablo Adı	Sayfa
Tablo 1.1.	Mutlak Üstünlükler Teorisi	6
Tablo 1.2.	Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi	6
Tablo 1.3.	Dünya Ekonomisinde Serbest Ticaret ve Korumacı Politikaların Dönemsel Gelişimi	13
Tablo 1.4.	Ödemeler Dengesi Bilançosu	19
Tablo 2.1.	1950-1960 Dönemi Türkiye’ de Dış Ticaret Verileri	53
Tablo 2.2.	1961-1980 Dönemi Türkiye’ de Dış Ticaret Verileri	55
Tablo 2.3.	1980-1984 Dönemi Türkiye’ de Dış Ticaret Verileri	57
Tablo 2.4.	Gümrük Birliği Sonrası Türkiye- AB Ticaret Göstergeleri	59
Tablo 2.5.	2006-2009 Dönemi Türkiye’ de Dış Ticaret Verileri	60
Tablo 2.6.	2010-2018 Dönemi Türkiye’ de Dış Ticaret Verileri	61
Tablo 2.7.	1923-1960 Dönemi Türkiye GSYİH- Büyüme Hızı	65
Tablo 2.8.	1963-1983 Dönemi Türkiye GSYİH- Büyüme Hızı	68
Tablo 2.9.	1981-1998 Dönemi Türkiye GSYİH- Büyüme Hızı	71
Tablo 3.1.	Dünyada Dış Ticaret ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin İncelendiği Örnekler	74

Tablo 3.2.	Türkiye’ de Dış Ticaret ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin İncelendiği Çalışmalar	76
Tablo 3.3.	Modele Dahil Edilen Değişkenler	79
Tablo 3.4.	(loggsyih) Değişkeni GDF Testi Sonuçları	83
Tablo 3.5.	(logihr) Değişkeni GDF Testi Sonuçları	84
Tablo 3.6.	(logith) Değişkeni GDF Testi Sonuçları	85
Tablo 3.7.	(logfdi) Değişkeni GDF Testi Sonuçları	86
Tablo 3.8.	Grup Birim Kök Testi Birinci Fark Sonuçları	86
Tablo 3.9.	Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi	87
Tablo 3.10.	Johansen Eşbütünleşme Analizi Sonuçları	88
Tablo 3.11.	VAR Korelasyon LM Testleri	89
Tablo 3.12.	VAR Değişen Varyans (Heteroskedasticity) Testleri	90
Tablo 3.13.	VAR Normallik Testleri	90
Tablo 3.14.	Hata Düzeltme Modeli Sonuçları	91
Tablo 3.15.	VAR Granger Nedensellik Test Sonuçları	92

ŞEKİLLER

Şekil No	Şekil Adı	Sayfa
Şekil 1.1.	J. S. Mill’ in Karşılıklı Talep Kanununun Grafıksel Gösterimi	7
Şekil 1.2.	Teklif Eğrisinin Grafıksel Gösterimi	8
Şekil 1.3.	Ürün Dönemlerinin Aşamaları	11
Şekil 1.4.	Gümrük Tarifelerinin Ekonomik Etkisi	25
Şekil 1.5.	Bazı Ülkelerde ve OECD Ülkelerinde Ar-Ge Harcamalarının Yoğunluğu	38
Şekil 1.6.	Solow Modelinde Emek Başına Üretim Fonksiyonu	44
Şekil 3.1.	Değişkenlere Ait Zaman Serilerinin Grafikleri	82
Şekil 3.2.	Nedenselliğin Yönü	92

GİRİŞ

İktisatçılar açısından dış ticaret kavramı günümüze kadar önemi koruyarak özellikle üç alanda çalışmalara konu olmuş ve araştırılmıştır. Bu üç alan: dış ticaret teorileri, ampirik çalışmalar ve dış ticaret politikaları olarak sayılabilir. Ülkelerin ekonomi politikaları içerisinde dış ticarete ilişkin politikaların önemli bir yeri bulunmaktadır. Tüm dünyada ve Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar Türkiye’ de dönemsel ekonomik koşullara uygun olarak şekillenen dış ticaret politikaları uygulanmıştır.

Dış ticaret politikalarının gelişiminde katkı sağlayan teoriler temel olarak geleneksel ve yeni dış ticaret teorileridir. Geleneksel dış ticaret teorileri, ölçeğe göre sabit getiri koşulları ile piyasalarda tam istihdamın geçerli olduğu klasik teoriler olarak literatürde yer almaktadır. Özellikle 1960’ lardan sonra uluslararası ekonomik koşullarda eksik istihdam yapıları ile ölçeğe göre artan getiri koşullarını esas alan ve bu varsayımlar etrafında şekillenen yeni dış ticaret teorileri geliştirilmiştir.

Dış ticaret politikası, genel ekonomi politikasının önemli araçlarından biridir. Ülkelerin dış ticaret akımlarını azaltmak, teşvik etmek veya düzenlemek amacıyla uyguladıkları önlemlerden oluşmaktadır. Dış ticaret politikaları, genel hatlarıyla yurtiçi üretimi korumaya yönelik olan korumacı politikalar ile ihracata dayalı büyüme modellerini esas alan dışa açık politikalardan oluşmaktadır. Dış ticaret politika uygulamalarının çeşitli amaçları bulunmaktadır. Bunlar arasında dış ödemeler dengesizliklerinin giderilmesi, rekabetten korunma, ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanması, piyasa aksaklıklarının giderilmesi, ekonominin liberalleştirilmesi, iç ekonomik istikrarın sağlanması, hazineye gelir sağlanması gibi temel amaçlar bulunmaktadır. Bu amaçlara ulaşabilmek için de çeşitli politika araçlarına başvurulmaktadır. Bu araçlar arasında geleneksel açıdan sıklıkla kullanılan gümrük tarifeleri ve özellikle küreselleşen ekonomik koşullarda daha fazla yer bulan tarife dışı araçlar bulunmaktadır.

Dış ticaret politikaları ile ekonomik büyüme arasında hemen hemen bütün ekonomilerde önemli bir ilişki bulunmaktadır. Ekonomik büyümenin ve kalkınmanın sağlanması amacıyla çeşitli dış ticaret politikaları ve bu politikalara uygun araçlar kullanılmaktadır. Türkiye’ de ekonomik büyümenin sağlanması amacıyla 1980 öncesi çoğunlukla korumacı dış ticaret politikaları uygulanmış, 1980 sonrası ise neo-liberal

politikalar ışığında dışa açık, ihracata dayalı ekonomi modelleri benimsenerek bu doğrultuda plan ve programlar uygulanmıştır. Dış ticaret politikaları ile ekonomik büyüme ilişkisinin belirlenmesi amacıyla da hem dünya ölçeğinde hem de Türkiye’ de bu alanda çeşitli araştırmalar ve çalışmalar gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışmada Türkiye’ de 1980 sonrası benimsenen neo-liberal ekonomi politikaları çerçevesinde şekillenmiş olan dışa açık, ihracata dayalı dış ticaret politikalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri ölçülmeye çalışılacaktır. Birinci bölümde dış ticaret kavramı, teorileri ve politikaları hakkında bilgiler verilecektir. Ardından ekonomik büyümenin bileşenlerine değinilecek, ekonomik büyüme modelleri açıklanmaya çalışılacaktır. Çalışmanın ikinci bölümünde dünya genelinde ve Türkiye ölçeğinde 1980 öncesi ve sonrası uygulanan dış ticaret politikaları ile uygulamalarına değinilecektir. Ardından ekonomik büyümenin sağlanması amacıyla Türkiye’ de uygulanan politikalara yer verilecektir. Uygulamayı içeren üçüncü bölümde Türkiye’ de 1980 sonrası uygulanan dış ticaret politikalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin ampirik olarak ortaya konulması amacıyla ekonometrik bir analiz gerçekleştirilecektir. Analiz kapsamında öncelikle kullanılacak veri tabanı ve uygulanacak metotlar hakkında bilgi verilecektir. Ardından belirlenen değişkenler arasındaki uzun dönem ve kısa dönem ilişkisi ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu amaçla durağanlık, eşbütünleşme ve sına testleri uygulanacaktır. İlişkinin ortaya konulması sonrasında bu ilişkinin yönünün belirlenmesi amacıyla nedensellik testi uygulanacak ve yorum içeren sonuç bölümüyle çalışma tamamlanacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DIŞ TİCARET İLE EKONOMİK BÜYÜMENİN KAVRAMSAL VE TEORİK ALTYAPISI

Genel olarak ticaret kavramı, mal ve hizmetlerin belirli bir bedel karşılığı nihai kullanıcılara sağlandığı alım satım faaliyetini ifade etmektedir. Ticaret ana hatlarıyla iç ve dış ticaret olmak üzere ikiye ayrılır. Dış ticaret ise uluslararası mal ve hizmet ticaretini, yatırım faaliyetlerini ve cari işlemleri de içine alan geniş bir kavramdır. Dış ticaretin en fazla bilinen işlemleri ithalat ve ihracat faaliyetleridir. Ülkeler, ekonomik amaçları doğrultusunda genellikle ihracatı artırıp ithalatı azaltmak istemektedirler. Bu hedeflere ulaşmak için ülkelerin aldıkları önlemler ve bu doğrultuda ortaya koydukları uygulamalar, dış ticaret politikasını oluşturmaktadır.

Ekonomik büyüme, nüfus artışı, etkin kullanılmayan sınırlı kaynaklar, kamu politikaları gibi birçok etken tarafından belirlenen karmaşık bir olgudur. Dar anlamda ele alındığında genellikle sayısal açıdan gayrisafi yurt içi hâsılasındaki artışlar olarak tanımlanmakta, geniş anlamda ise GSYİH artışının yanında ekonomideki yapısal gelişimleri, kapasite artışlarını ve refah düzeyindeki artışları da kapsayan bir olgu olarak tanımlanmaktadır.

Bu bölümde dış ticaret kavramı ve teorileri açıklanacak, dış ticaret politikası kavramına değinilecektir. Ardından dış ticaret politikasının amaçları ile araçlarına yer verilecektir. Sonrasında ekonomik büyümenin kaynaklarına değinilerek ekonomik büyüme modelleri açıklanmaya çalışılacaktır.

1.1. Dış Ticaret Kavramı ve Dış Ticaret Teorileri

Özellikle merkantilist dönemden günümüze kadar dış ticaret kavramı önemini korumuştur. İktisatçılar açısından kabaca dış ticaret kavramı üç alanda çalışmalara konu olmuş ve araştırılmıştır. Bu üç alan: dış ticaret teorileri, ampirik çalışmalar ve dış ticaret politikaları olarak sayılabilir. Bunlardan birincisi teorik açıdan varsayımların sağlam temellere dayandırılması sonucu yapısal öngörülere ulaşmayı sağlar. Ampirik çalışmalar, teorik açıdan ortaya çıkan öngörülerin belirli istatistiki modeller kullanılarak ekonomik göstergeler ve ticari akımlar üzerinden test edilmesi işlemidir. Dış ticaret politikası ise

devletlerin doğrudan ya da dolaylı yoldan uluslararası akımlara müdahalesi sonucu dış ekonomik çevreyi etkileme çabaları olarak ifade edilebilir. Dış ticaret teorileri genelde tam istihdam, dış ticaret politikaları ise eksik istihdam koşullarına uygun olarak geliştirilmiştir. Dış ticaret politikaları, devletlerin ekonomiye müdahalesi sonucu bundan kazançlı çıkanlarla ve kaybedenlerle ilgilenmiştir (Kerr ve Gaisford, 2007: 1).

1.1.1. Dış Ticaret Kavramı

Genellikle ülkelerin sahip oldukları kaynaklar kendileri için yeterli değildir. Kendilerinde mevcut olmayan ve ihtiyaç duyulan miktarları diğer ülkelerden ithal etmektedirler. Benzer olarak, fazla miktarda olan ve dışarıda yüksek talep gören malları ihraç ederler. Dış ticaret, birden fazla ülke arasındaki ticareti ifade etmektedir. Literatürde uluslararası ticaret olarak da isimlendirilen dış ticaret, farklı ülkelerin farklı para birimleri ile ilgili ülkelerin kanunları, kuralları ve mevzuat hükümleri ile düzenlenir. Dolayısıyla dış ticaret oldukça karmaşık bir kavramdır. Dış ticaretin oluşum sürecinde ülkelere göre farklılıklar bulunur. Bu farklılıkları belirleyen bazı faktörler bulunmaktadır. Bu faktörler yurtdışı ile yurtiçi piyasalardaki gelir düzeyleri, döviz kurlarındaki oynaklıklar, üretim maliyetlerindeki farklılıklar nedeniyle oluşan göreceli fiyatlar, para ve maliye politikaları, mikro ekonomik seviyedeki faktörler ve uluslararası ölçekte yaşanan eğilimler olarak sayılabilir (Yücel, 2006: 47).

Dış ticaret sayesinde ülkeler, üretim için kaynak ihtiyacını karşılarken, yerli üretim için pazar oluşturur ve bunun yanında rekabetçi, dinamik, geniş bir piyasa oluşumu sağlar. İhracat, ölçek ekonomileri yoluyla ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır. İthalat, üretim için gerekli olan ara mallarının ihtiyaç duyulan çeşitlilikte temin edilmesini sağlayarak büyüme üzerinde olumlu etki yapmaktadır (Şahin ve Durmuş, 2018: 1121).

Dış ticaret hadleri yine uluslararası ticarete ülkelerin rekabet gücünün bir göstergesi olması nedeniyle ele alınan önemli bir kavramdır. Dış ticaret hadleri, ülkelerin dış ticarete konu olan malların alış ve satış fiyatlarındaki değişimlerden ne şekilde etkilendiğini gösterir. Dış ticaret sonucunda ülkede refah artışı ortaya çıkıyorsa kabaca olumlu etkilendiği söylenebilir. Tersini durumda, dış ticaret sonucu ülkede refah artışı olmuyorsa bir başka ifadeyle dış ticaretten kazançlı çıkmıyorsa olumsuz yönde etkilendiği sonucuna ulaşılabılır (Küçükaksoy ve Çiftçi, 2014: 104). Dış ticaret haddi ülkelerin dış ticaretten almış oldukları payın belirlenmesi amacıyla çoğu zaman bir gösterge olarak kullanılmaktadır. İhracat fiyat endeksinin ithalat fiyat endeksine oranı şeklinde formüle edilmektedir. Ekonomisi dış

ticarete büyük ölçüde bağımlı olan ülkelerde dış ticaret haddinin dış ödemeler dengesi ile makro büyüklükler açısından önemi bulunmaktadır. Ülkelerin gelir dağılımına da etkisi bulunmaktadır. Dış ticaret haddinin bir ülkenin lehine olması durumunda kişi başına düşen gelir seviyelerinde artış görülmektedir (Aydoğuş ve Diler, 2006: 90-91). Dış ticaret hadlerinden olumsuz etkilenen ülkeler ise fiyat endekslerindeki değişimden dolayı zarar görmektedir. Böyle bir ortamda satın alma gücü yönünden olumsuz etkilenen ülkelerin ithalat yapabilme kabiliyeti azalacaktır. İthalat kabiliyeti azalan ülkelerin, ekonomik büyüme hızı da bu durumdan olumsuz yönde etkilenecektir.

1.1.2. Dış Ticaret Teorileri

Dış ticarete ilişkin olarak geliştirilen teoriler genel olarak geleneksel ve yeni dış ticaret teorileri şeklinde iki grupta incelenmektedir. Geleneksel dış ticaret teorileri, ölçeğe göre sabit getiri koşulları ile piyasalarda tam istihdamın geçerli olduğu klasik ekolde yoğunlaşmış teoriler olarak literatürde yer almaktadır. Ancak özellikle 1960' lardan sonra gelişen uluslararası ekonomik koşullarda eksik istihdam yapıları ile ölçeğe göre artan getiri koşullarını esas alan ve bu varsayımlar bağlamında şekillenen yeni dış ticaret teorileri geliştirilmiştir.

1.1.2.1. Klasik Dış Ticaret Teorileri

Literatürde klasik dış ticarete ilişkin görüşlerin Adam Smith' in "Ulusların Zenginliği" adlı kitabı ile başladığı kabul görmektedir. Adam Smith, David Ricardo, Thomas Malthus, Jean Baptiste Say, Stuart Mill, Alfred Marshall bu ekolün başlıca temsilcileridir. Adam Smith tarafından geliştirilen "Mutlak Üstünlükler Teorisi, David Ricardo' nun geliştirdiği "Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi", John S. Mill' e ait olan "Karşılıklı Talep Kanunu", Alfred Marshall tarafından geliştirilen "Karşılıklı Talep Teorisi" önde gelen klasik dış ticaret teorileridir.

Adam Smith tarafından geliştirilen ve klasik dış ticaret teorilerinin temelini oluşturan Mutlak Üstünlükler Teorisine göre iki ülkeden oluşan bir model bulunmakta ve ülkeler arasında kıyaslama, maliyet açısından yapılmaktadır. Bu teoriye göre bir ülke düşük maliyetli üretimi tercih etmeli ve maliyet avantajına sahip olduğu malın ihracatını gerçekleştirmelidir. Diğer ülkede benzer şekilde hangi malın üretiminde maliyet avantajına sahipse yani daha düşük maliyetle üretebiliyorsa o malda uzmanlaşmalı ve ihraç etmelidir. Bu modelde malın maliyeti homojen nitelikteki emek faktörünce belirlenmektedir.

Mutlak üstünlükler teorisini bir anlamda geliştiren David Ricardo' nun Teorisi, üretim maliyeti farklılığından ziyade karşılaştırmalı olarak farklılığın derecesini esas alarak eksikliği gidermeye çalışmıştır. Uluslararası ticaretin temelini oluşturduğu kabul edilen bu modele göre bir ülke karşılaştırmalı olarak en fazla hangi malda üstünlüğe sahipse o malın üretiminde uzmanlaşmalı görece olarak dezavantajlı olduğu malı üretmek yerine ithal etmelidir. Bu modelde de yine maliyet, homojen sayılan ve ülkeler arası dolaşımda olmayan emek olarak alınmıştır (Seyidoğlu, 2003: 17-19).

Tablo 1.1. Mutlak Üstünlükler Teorisi

Ülke	Kumaş (mt)	Şarap (lt)
Türkiye	100	80
Portekiz	30	140

Kaynak: Ertürk, 1996: 19.

Tablo 1.2. Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi

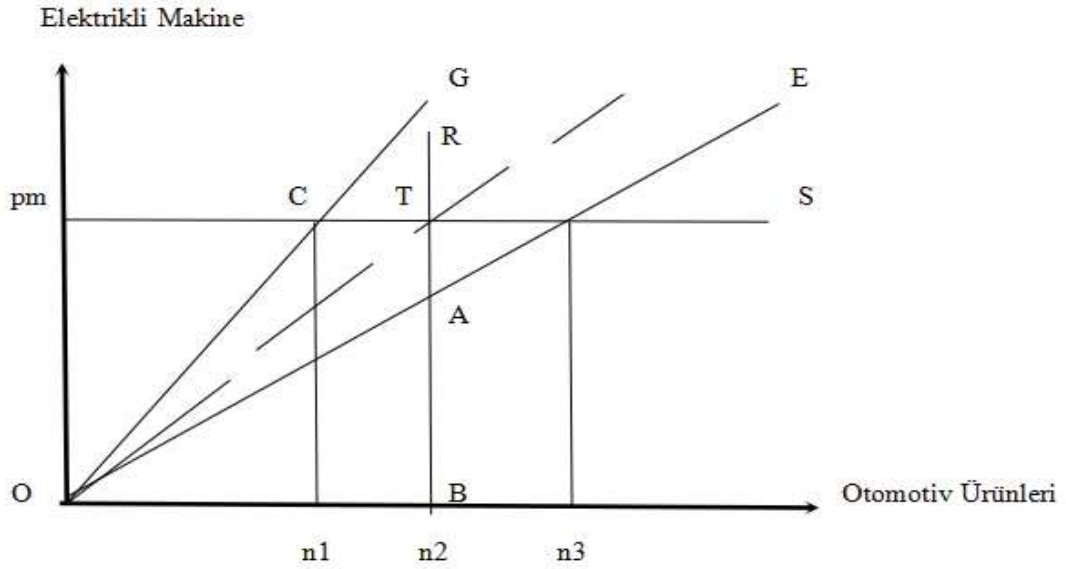
Ülke	Kumaş (mt)	Otomotiv Yedek Parça (Adet)	Kumaşın Fiyatı	Otomotiv Yedek Parça Fiyatı
Türkiye	100	80	1,25 Otomotiv Yedek Parça	0,80 Kumaş
Portekiz	30	60	0,50 Otomotiv Yedek Parça	2 Kumaş

Kaynak: Ertürk, 1996: 19.

Tablo 1.1. incelendiğinde mutlak üstünlükler teorisine göre Türkiye aynı miktarda emek kullanarak daha fazla kumaş üretiminde bulunduğu için kumaş ihraç etmeli buna karşılık olarak şarap ithal etmelidir. Buna karşılık Portekiz maliyet açısından daha fazla şarap üretebildiğinden şarap ihraç ederek karşılığında kumaş ithal etmelidir. Ancak Tablo 1.2 incelendiğinde mutlak üstünlükler teorisine göre ticaret imkânı görülmemektedir. Karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre değerlendirildiğinde ise ticaret imkânı doğmakta karşılaştırmalı olarak farklılık derecesi açısından Portekiz otomotiv yedek parça ihraç ederek kumaş ithalatı yapabilmektedir.

Bir başka iktisatçı olan J.S. Mill ise fiili değişim haddinin asıl belirleyicisi olarak talebi işaret etmiştir. Bu modelde malların maliyetini yine emek belirlemekte ancak talebi, değişimin asıl belirleyicisi olarak ele almaktadır. Dış ticaret analizlerinde ülkelerin arzlarının yanında karşılıklı taleplerinin de ele alınması gerektiğini savunmuştur. İki ülkeli ve iki adet mal ticaretinin yer aldığı modelde talep esneklerinin dahil edilmesi uluslararası ticaret analizlerine önemli bir katkı sağlamıştır (Maneschi, 2001: 612).

Şekil 1.1. J. S. Mill’ in Karşılıklı Talep Kanununun Grafıksel Gösterimi

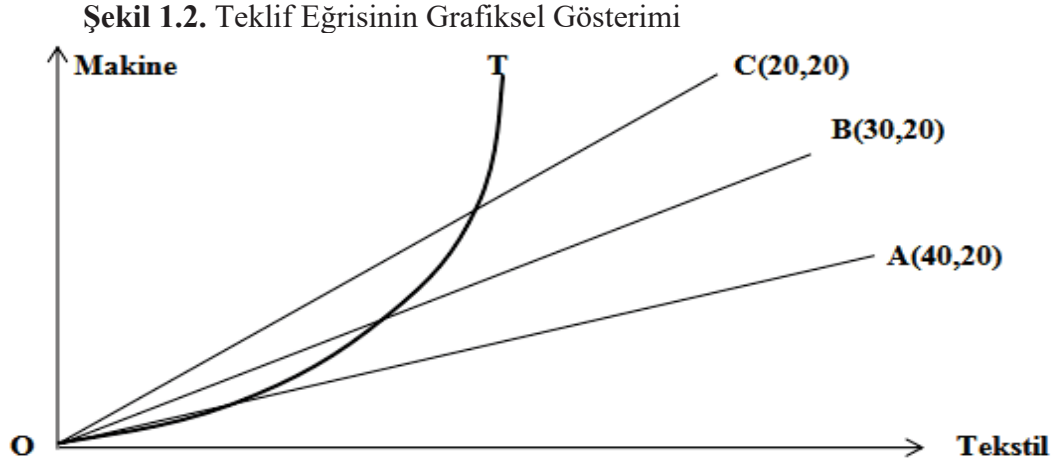

Kaynak: Maneschi, 2001: 613-614.

Şekil 1.1. incelediğinde İngiltere’ nin elektrikli makine, Almanya’ nın otomotiv ürünü ihraç ettiği bir dış ticaret ortamında İngiltere’nin iç maliyet doğrusu olan OG ile Almanya’ nın iç maliyet doğrusu olan OE arasında kalan bölgede her iki ülke açısından ticaret imkânı oluşmaktadır. Ticaret miktarlarını belirleyecek en önemli unsur burada ülkelerin talep koşullarıdır.

İngiliz iktisatçı Alfred Marshall, uluslararası ticarete arz ve talep koşullarının yanı sıra teklif eğrilerinin de dış ticaret hadlerinde etkili olduğunu savunmuştur. Teklif eğrisi, yurtdışı fiyatlarından ithal edilen mal karşılığında teklif edilen ihraç malı miktarını göstermektedir (Yüksel ve Sarıdoğan, 2011: 200).

Şekil 1.2. ye göre tekstil ürünü ihraç eden x ülkesinin teklif eğrisi OT ile gösterilmektedir. Bu eğri üzerinde A noktasından yukarı doğru çıkıldığında dış ticaret hadleri daha iyi bir konuma gelmektedir. Bunun nedeni ithal edilecek makine karşılığı oransal olarak daha az miktarda tekstil ürününün teklif edilmesidir.

Kaynak: Düğer, 1990: 239.

1.1.2.2. Yeni Dış Ticaret Teorileri

Yeni dış ticaret teorileri eksik rekabet piyasalarını esas almakta bunun yanında ölçeğe göre artan getiri anlayışını analize dahil etmektedir. Bu özellikleriyle geleneksel dış ticaret teorilerinden ayrılmaktadır (Akkoyunlu, 1996: 71). Yeni dış ticaret teorileri arasında “Tercihlerde Benzerlik Teorisi”, “Ölçek Ekonomileri Teorisi”, “Tekelci Rekabet Teorisi”, “Nitelikli İşgücü Teorisi”, “Teknolojik Açık Teorisi”, “Ürün Dönemleri Teorisi” bulunmaktadır.

Heckscher (1919) ve Ohlin’in (1933) geliştirdiği Faktör Donatımı Teorisi, ülkelerin faktör donanımlarındaki farklılığın dış ticareti şekillendirdiğini savunmaktadır. Dış ticarete karşılaştırma yapılırken ülkelerin sahip olduğu nispi faktör donanımları belirleyici olmaktadır. Bu teori açısından ülkelerin sahip olduğu zevk ve tercihler ya da teknoloji düzeylerinin önemi bulunmamaktadır. “Faktör Donatımı Teorisi” emek ve sermayeyi analize dahil etmiştir. Ülkelerin faktör yönünden donatımlarının ve malların bileşimindeki faktör yoğunluklarının bu teoride farklı olarak alınması “Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi”ne benzemektedir ve sahip olduğu bu özelliği nedeniyle katkı sağlamıştır (Mevzuat Dergisi, 2004). Bu teoriye göre sermaye açısından zengin olan ülkeler sermaye yoğun malları ihraç etmeli, emek açısından zengin ülkeler ise emek yoğun malların ihracatını yapmalıdır. Ölçeğe göre sabit getiri koşullarında değerlendirilen teoride farklı faktör donanımları, ülkelerin üretim olanakları eğrilerinin de farklılaşmasına yol açacaktır (Lam, 2015: 606).

Faktör donatımına dayanan teorilerin özellikle 1960’ lardan sonra uluslararası ticareti açıklamada yetersiz kalması ve Leontief çelişkisi gibi paradoksları açıklayamaması sonucu

yeni hipotezler gündeme gelmeye başlamıştır. W. Leontief, 1953 yılında faktör donatımı teorisinin geçerliliğini ABD ekonomisi için test etmiştir. Yapmış olduğu çalışmada beklenilenin aksine sermaye yoğun bir ekonomi olan ABD'nin sermaye yoğun malları ihraç etmek yerine ithal ettiğini görmüştür. Buna karşılık emek yoğun malları ihraç ettiği sonucuna ulaşmıştır (Jowa State University Department of Economics, 2020). Bu hipotezler dış ticaret alanında önemli katkı sağlamıştır. Bu teorilerin gelişimi, ülkeler arasında çok fazla sayıda mal ve hizmet ticaretinin gerçekleştiği uluslararası ticaretin açıklanması yönünde çeşitlilik imkânı sağlamıştır. Bu şekilde uluslararası ticaretin daha geniş bir perspektiften algılanmasına neden olmuştur (Seyidoğlu, 2003: 81).

Burenstam Linder tarafından geliştirilen “Tercihlerde Benzerlik Teorisi” zevk ve tercihleri benzer olan sanayileşmiş ülkelerin arasında ticaret imkanının olduğunu ve geniş bir dış ticaret ortamının oluşacağı görüşlerini içermektedir. Talep koşulları, farklı niteliklerdeki sanayi mallarının ticaretini önemli ölçüde belirlemektedir. Bu teoriye göre yerli üreticiler, üretim yaptıkları ülkelerin talep yapılarına benzer özelliklere sahip olan ülkelere yönelik ihracat yapma olanağına sahip olacaktırlar (Yüksel ve Saridoğan, 2011: 201). Linder tarafından geliştirilen teorinin ampirik açıdan test edildiği gelir seviyeleri ile talep yapıları benzer olan Etiyopya, Kenya, Ruanda, Sudan ve Uganda arasında yoğun bir ticaret hacmi görülmüştür ve bu sonuç gelişmekte olan ülkelere de hipotezi desteklemektedir (Mcpherson vd., 2001: 654).

Neoklasik teori, 1960 sonrası gelişim göstermiştir. Neoklasik teorinin gelişimi sonucunda eksik rekabet piyasaları ile ölçek ekonomileri varsayımları çerçevesinde dış ticaret koşulları irdelenmeye başlanmıştır. Ohlin açısından dış ticarete ölçek ekonomilerinin önemli bir etkisi mevcuttur. Ölçek artışı sağlayan üreticiler uzmanlaşma ile birlikte üretim yaptıkları ürünlerin ihracatını arttırmakta ve bunun sonucunda dış ticaret ortamında kazançlı çıkmaktadırlar. Chamberlin ve Robinson' un eksik rekabet piyasalarını dahil ettikleri dış ticarete yönelik teorik çalışmaları olmasına karşın matematiksel bir formül oluşturmamaları nedeniyle bu çalışmalar sonuçsuz kalmıştır. Yeni dış ticaret teorilerinde oligopol piyasaların dahil edildiği çalışmalar da yapılmıştır. Oligopol modeller ile oyun teorileri dış ticarete uyarlanmıştır. Bu şekilde dış ticaret politikalarına etkileri ölçülmeye çalışılmıştır (Akkoyunlu, 1996: 74).

“Tekelci rekabet teorisi” de yeni dış ticaret teorileri arasında sayılmaktadır. P.R. Krugman, B. Balassa, H. G. Grubel, P.J. Lloyd tekelci rekabet teorisine katkı sağlayan

iktisatçılar arasındadır. Bu teoride endüstri içi ticaret ile ürün farklılaştırması kavramları önemli yer tutmaktadır. Bu kavramlara ek olarak ölçek ekonomileri sayesinde faktör donanımları benzer ülkeler arasında ticaret imkânı doğmaktadır. Bu ülkeler arasında özellikle endüstri içi ticaretin önemli etkisi bulunmaktadır. Faktör donanımları farklı olan ülkeler arasındaki ticaret ise karşılaştırmalı üstünlüklere göre şekillenmektedir (Çatalbaş, 2014: 146).

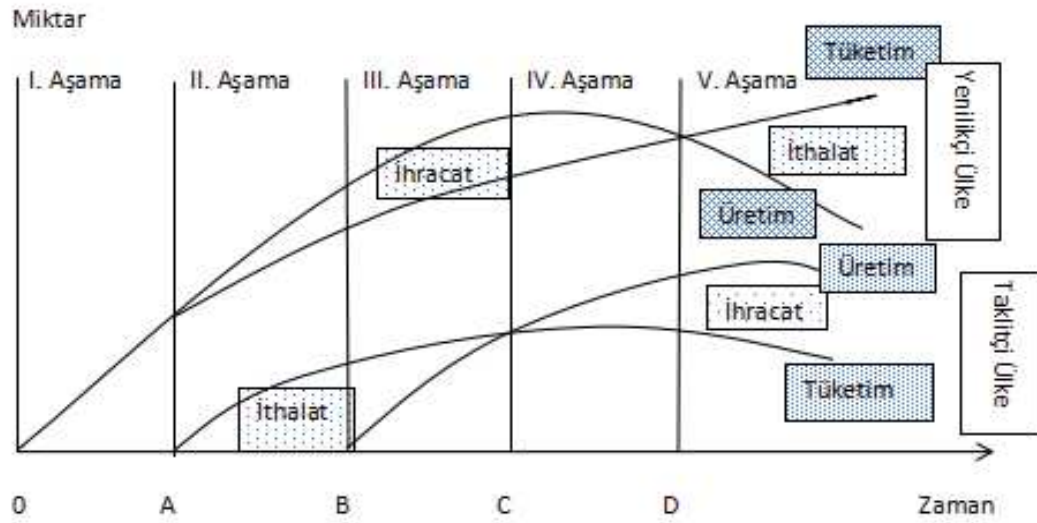
Keesing ve Kenen tarafından geliştirilen “Nitelikli İşgücü Teorisi” ne göre sanayileşmiş ülkeler arasındaki ticaret, ülkelerin sahip olduğu işgücünün nitelik farkları tarafından belirlenmektedir. Nitelik açısından daha iyi durumdaki işgücüne sahip olan ülkelerde sermaye yoğun mallar üretilmektedir. Bu şekilde ülkeler üretiminde yüksek nitelikli işgücü gerektiren malların üretiminde uzmanlaşarak dış satımını gerçekleştirmektedirler (Yüksel ve Sarıdoğan, 2011: 201). D. Keesing, emeğin sıradan bir üretim faktörü olarak görülmemesi gerektiğini ve alt kategorilere ayrıldığını belirtmiştir. ABD açısından ihraç edilen ürünlerin üretimlerinde ithalata rakip ürünlerin üretimlerine kıyasla daha nitelikli işçilerin yer aldığını bu nedenle ABD’ nin nitelik açısından yoğun bir ülke olarak değerlendirilmesi gerektiğini savunmuştur (Kenen, 2000: 77).

“Teknoloji Açığı Hipotezi” 1961 yılında Posner tarafından geliştirilmiştir. Bu teoride inovasyon ve geliştirilmiş yeni ürün ve üretim metotları dış ticaretin nedeni olarak görülmektedir. Mülkiyet hakları, patent gibi haklar yasalar ile korunmaktadır. Bu nedenle ürün geliştiren ya da yeni bir üretim metodu bulan gelişmiş ülkeler bu ürünlerin üretimi sonrasında ihracatçısı konumuna gelmektedir. Sonrasında emek ya da diğer üretim faktörleri yönünden maliyet avantajına sahip olan ülkeler mülkiyet haklarının korunmasına ilişkin yasal düzenlemelerin kalkması, taklit vb. nedenler sonucu yeni ürünleri daha az maliyetle üretmeye başlarlar. Süreç içerisinde ilk üretici konumundaki ülke bu ürünü ithal etmeye başlamaktadır. Taklitçi ülke ise süreç içerisinde ihracatçı ülke haline gelmektedir (Yüksel ve Sarıdoğan, 2011: 201).

Raymond Vernon “Teknoloji Açığı Hipotezi” ni geliştirerek “Ürün Dönemleri Hipotezi” ni geliştirmiştir. Teorinin çıkış noktası, İkinci Dünya Savaşı’nın ardından ABD şirketlerinin üretim sektöründe gerçekleştirmiş oldukları yatırımlar olmuştur. İlk aşamada ihraç edilen ürünler bir süre geçtikten sonra ithal edilmeye başlamıştır (Ukessays, 2020). Bu teoride bazı ülkeler mevcut üretimini gerçekleştirdikleri mallarda bazıları ise yeni ürünlerde uzmanlaşırlar. Bu teoride ürünün yaşam dönemleri tanımlanmaktadır. Ürünün

yaşam dönemlerinde Ar-Ge sonucu ulaşılan teknoloji ve nitelikli işgücü önemli rol oynamaktadır. Yenilikçi ülke zaman içerisinde bazı malların üretimlerini bırakmaktadır. Ar-Ge harcamaları yoluyla teknolojik açıdan gelişim sağlamak ve yeni ürünler üretmeye başlamaktadır. Öncesinde üretmiş olduğu ürünler ise farklı ülkeler tarafından üretilmeye başlamaktadır. Yenilikçi ülke artık bu malları ithal etmeye başlamıştır. Bu modelin özellikle çok uluslu şirketlerin bulunduğu piyasalarda geçerli olduğu savunulmaktadır (Dima, 2010: 9).

Şekil 1.3. Ürün Dönemlerinin Aşamaları

Kaynak: Seyidoğlu, 2003: 84.

Şekil 1.3. incelendiğinde ihracatçı konumdaki ülkenin son aşamaya geldiğinde ilgili malın ithalatçısı konumuna geldiği, ithalatçı konumdaki ülkenin ise ihraç eden ülke konumuna geldiği görülmektedir.

“Teknoloji Açığı Hipotezi” ile “Ürün Dönemleri Hipotezi”, teknolojik gelişmeleri içeren yeni uygulama biçimleridir (Yüksel ve Sarıdoğan, 2011: 201).

1.2. Dış Ticaret Politikaları

Dış ticaret politikaları, ülkelerin makro düzeyde kullandığı önemli ekonomi araçları arasında yer alır. Bu politikalar, ulusal ölçekte ekonomi yönetimleri tarafından alınan bazı önlemlerden oluşmaktadır. Diğer ekonomi politikaları ile sıkı bir ilişki içerisinde bulunan dış ticaret politikaları hem yurtiçi ekonomiyi etkilemekte hem de yurtiçi politikalardan etkilenmektedir. Bu duruma örnek verecek olursak dış ticaret politika araçları arasında yer alan gümrük tarifelerinin enflasyon oranı üzerinde etkileri olabilmektedir. Ya da istihdam

üzerinde etkileri olabilmektedir. Bu yönüyle ülkelerde dış ticaret politikaları ile iç ticarete yönelik alınan kararlar birbirini etkilemekte ve hükümetlerce bu durum gözetilmektedir (Seyidoğlu, 2003: 117).

1.2.1. Dış Ticaret Politikası Kavramı ve Kapsamı

Hükümetler, makro ekonomik amaçlara ulaşmak için çoğunlukla mal ticareti başta olmak üzere sermaye, emek ve diğer üretim faktörlerinin dolaşımını azaltmak, cazip hale getirmek veya düzenlemek gibi bazı önlemler almaktadır. Bu tarz önlemler sistemli bir biçimde uygulanmaktadır (Seyidoğlu, 2003: 117).

Ülkelerde dış ticaret politikalarının kimler tarafından belirlendiği ülkelerin yapısal özelliklerine göre şekillenmektedir. Etkili gruplar arasında iş adamları, konunun uzmanları, vatandaşlar, işçi sınıfı, kamuoyu grupları sayılabilir (Jacobs ve Page, 2005: 107).

Ana hatlarıyla dış ticaret politikaları, korumacı politikalar ile liberal anlayış çerçevesinde oluşturulan serbest dış ticaret politikalarından oluşmaktadır. Küreselleşme ile birlikte dış ticaret politikaları da zaman içerisinde şekil değiştirmektedir. Yerli üretimin ve üreticilerin korunması amacıyla belirli sektörlerde ve alanlarda uygulanan korumacı politikalar günden güne önemini kaybetmektedir. Bu tür politikaların yerine küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan iletişim odaklı ve teknoloji yoğunluklu ortamda yeni korumacılık olarak adlandırılan dış ticaret politikaları tercih edilmeye başlanmıştır. Bunun yanı sıra daha serbest bir ticaret ortamının yaratılması amacıyla serbest ticaret anlaşmaları ülkeler arasında sıklıkla kullanılan bir politik araç haline gelmiştir. Merkantilistlerden günümüze kadar her dönemde korumacı ya da serbest nitelikteki politikaların arasındaki tercih sorunu mevcut olmuştur. Dönemsel dinamikler çerçevesinde şekillenen politika tercihleri ülkeler tarafından yapılmıştır (Çütçü ve Yaşar, 2019: 266).

Tablo 1.3. incelendiğinde Merkantilistlerden günümüze kadar dünya ekonomisinde görülen dış ticaret politikaları ve uygulanma nedenlerinin dönemsel özelliklere uygun şekilde geliştiği görülmektedir.

Tablo 1.3. Dünya Ekonomisinde Serbest Ticaret ve Korumacı Politikaların Dönemsel Gelişimi

Dönem	Uygulanan Politika	Nedenler
(1500-1776)	Korumacılığa Yönelik Politikalar	Merkantilist ve sömürgeciliğin mevcut olduğu dönemdeki ekonomik anlamda milliyetçilik ve korumacılığın hâkim olması
(1776-1875)	Korumacılıktan Serbest Ticarete Geçiş	Fizyokratlar ve Adam Smith ile devam eden serbest politika düşüncesi
(1875-1914)	Serbest Ticaret Anlayışının Hâkimiyeti	Altın para çağı ve ticari serbestleşme anlayışı, dış ticarete ilk genişleme
(1914-1944)	Korumacılığın Hâkimiyeti	Savaş dönemleri neticesinde durgunluk ve daralmanın yaşanması
(1944-1970)	Serbest Ticaretin Benimsenmesi	Kapitalist düşünce, dış ticarete genişleme dönemi
(1970-1980)	Yeni Korumacılığın Ortaya Çıkışı	OPEC krizinin yaşanması sonucu ortaya çıkan durgunluk ve fiyatlar düzeyindeki artışlar
(1980-2000)	Serbest Ticaretin Tekrar Benimsenmesi	Uygulanan Neo-liberal politikalar, finansal küreselleşme ve küresel şirketlerin ortaya çıkışı
(2000-2018)	Yeni Korumacılığın Gelişimi	Yaşanan finansal kriz ve kur savaşlarının artışı
(2018- Günümüz)	Yeni korumacılığın Devamı	Ticaret savaşlarındaki artış

Kaynak: Yılmaz ve Divanı, 2018:16.

Korumacılık yönündeki eğilimin Merkantilistlere dayandığı genel olarak kabul edilmektedir. Merkantilizm, 1450-1750 yılları arasında Orta Çağ ile Fizyokrasinin hâkim olduğu dönem arasında gelişen bir iktisadi düşünce sistemidir. Orta Çağ'ın sonunda meydana gelen büyük buluşlar, ticaret yollarının değişmesi, para kullanımının artması,

teknik gelişmeler, ideolojik yapının değişmesi gibi faktörler Merkantilizmin doğuşunda rol oynamıştır. Bu sistemde ülkeler açısından önemli olan unsur mümkün olduğu kadar değerli madenlere sahip olmaktır. Bu miktarın çokluğu bulunduğu ülkenin daha fazla refah seviyesinin artması anlamına gelmektedir. Bu nedenle ülkeler için amaç mümkün olduğunca maden stokunu arttırmak olmalıdır. Tarihte bu politikalar bazı ülkelerde uygulanmıştır. Örneğin İngiltere’de hammadde ihracatı yasaklanarak mamul ihracatına önem verilmiştir. Bu politikalar doğrultusunda oluşturulan uygulamalara önem atfedilmiştir. Politika doğrultusunda uygulamalara riayet etmeyenlere hapis cezasına kadar yaptırımlar uygulanmıştır. Fransa da merkantilist politikaları uygulayan ülkeler arasında yer almıştır. Fransa’da politika uygulamaları daha çok sanayileşme odaklı gerçekleşmiştir (Aydemir ve Güneş, 2006: 136-147).

A. Smith, merkantilizmin savunduğu değerli maden stokuna dayanan piyasaya devlet müdahalesini içeren korumacı ve ticareti kısıtlayıcı politikalara karşı çıkmış ve ülke zenginliklerinin tek yolunun serbest ticaret politikalarından geçtiğini savunmuştur. Klasikler, serbest ticaretin kısıtlanması durumunda piyasaların daralacağını, ulusal refahın azalacağını ve ekonomik büyümenin olumsuz etkileneceğini savunmaktadırlar. Devlet sadece piyasa aksaklıklarının varlığı durumunda bunları gidermeye yönelik aynı zamanda fiyat mekanizmasının korunmasına yönelik tedbirler almalıdır (Karaş, 2018: 246-247).

II. Dünya Savaşı’ nın ardından savaşa katılan ülkelerin ekonomileri ciddi bir biçimde zarar görmüştür. Zarar gören ekonomilerin yeniden inşası için Tarifeler ve Ticaret Genel Antlaşması (GATT) imzalanmıştır. İmzalanan antlaşma ile edinilen temel amaç, zarar gören ekonomilerin düzelmesi, tekrar gücünü kazanması ve dünya ticaretini tekrar rayına oturtmak olmuştur (Çütçü ve Yaşar, 2019: 267).

Savaş sonrası oluşturulan kurumsal yapılar sayesinde ülkelerde özellikle neo-liberal nitelikli ekonomik programlar uygulanmaya başlanmıştır. Neo-liberal dış ticaret politikaları ile dünya ticaretinde belirli bir gelişim sağlanmıştır. GATT ve sonrasında yerini alan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), uluslararası ticaretin yönünü belirleme hususunda etkin rol oynamıştır. Bu amaçla 1960 yılından 1993 yılına kadar dört konferans ve dört adet round gerçekleştirmiştir. Bu birleşimlerde özellikle karşılıklı taviz ilkesi hâkim olmuştur. Bu ilke çerçevesinde ülkelerde daha serbest nitelikli dış ticaret politikaları ve uygulamaları yer almıştır. Bu uygulamaların sonucunda gümrük vergileri önemli ölçüde azaltılmıştır. Dünya ticaret hacmi de önemli ölçüde artış göstermiştir. II. Dünya Savaşının bittiği dönemde 20

milyar dolar seviyesindeki dış ticaret hacmi 2000' li yılların başında 7,5 trilyon dolar seviyelerine ulaşmıştır. Buna paralel olarak ihracatın gelir içerisindeki payı da önemli ölçüde artarak yirmide bir seviyelerinden üçte bir seviyesine yaklaşmıştır (Şahinöz, 2002: 177).

1970 sonrası yaşanan küreselleşme dalgası ile birlikte dünya ekonomilerinde bazı durumlar ortaya çıkmıştır (Eser, 2018: 60):

- Aşırı üretim nedeniyle ortaya çıkan kriz,
- Fordist sanayileşmenin sonucu oluşan kâr oranlarının düşme eğilimi,
- Uluslararası rekabette yaşanan artış,
- Finansal serbestleşme ile birlikte spekülâtif amaçlı yatırımların sanayi

yatırımlarının önüne geçmesi.

Yaşanan bu özelliklerin yanı sıra DTÖ, Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi uluslararası kuruluşların ülkelerde uygulanmasını talep ettikleri liberal yapıdaki düzenlemeler, özellikle emek yoğun üretime sahip olan gelişmekte olan ülkeler ile karşılaştırmalı açıdan rekabet gücü azalan sanayileşmiş ülkelerin ekonomilerini korumaları açısından yeni korumacı eğilimleri ortaya çıkarmıştır. Uluslararası ticarete geleneksel korumacılık anlayışından farklı olarak algılanan yeni korumacılık anlayışı, 1970' li yıllardan sonra, özellikle 1973–1974 yıllarında ortaya çıkan Petrol Krizi ile uluslararası ticarete belirgin hale gelmiştir. Gelişmekte olan ülkeler, sanayileşme süreçlerini tamamlayarak üretimde ölçek ekonomisine ulaşmış olan Amerika Birleşik Devletleri, Almanya gibi gelişmiş ülkelerin üreticileri ile rekabet etmeleri çok mümkün olmadığı için gerek maliyetleri eşitlemek gerekse de yerli üreticilerin yeterli rekabet gücüne ulaşmalarını sağlamak amacıyla bu ülkelere korumacı önlemlerle karşı koymaya çalışmışlardır. Yaşadıkları işsizlik ve enflasyon gibi yapısal dengesizliklerin de baş göstermesi ile bu ülkeler uluslararası ticarete anti damping vergileri, telafi edici vergiler, devlet yardımları gibi araçlar kullanarak korumacı politikalara dönmeye başlamıştır (Tekbaş ve Yıldırım, 2016: 460-468). Bu dönemde ABD, sanayi ürünlerinde sahip olduğu üstünlüğünü Japonya, Almanya, Güney Kore gibi bazı ülkelere karşı kaybetmeye başlamıştır. Bunun sonucunda ABD politika yapıcıları daha farklı politikalar uygulamaya başlamıştır (Ünay ve Dilek, 2018: 13).

21. Yüzyılda uluslararası koşulların değiştiği bir ortamda yeni korumacılığa yol açan iki önemli belirleyici neden ortaya çıkmıştır (Prelipcean ve Bucaftar, 2019: 293-294):

- Şirketler, karşılaştırmalı üstünlüğe dayalı ticaretin istikrarsız bir yapıya sahip olduğunu fark etmişler, rakiplerinin ticari kurallara uyum süreçlerini sorgulamışlar ve hükümetler ile uluslararası kuruluşların adil bir rekabet ortamı sağlamaları hususunda baskı kurmaya başlamışlardır.

- Artan uluslararası istikrarsızlık ortamında çalışanların iş güvencesi konusunda kaygıları artmaya başlamıştır.

Sayılan nedenlerle ülkelerde yeni korumacılık anlayışı doğrultusunda politikalar yaygın olarak kullanmaya başlamıştır.

1.2.2. Dış Ticaret Politikası Amaçları

Dış ticaret politikası, ülkelerin dış ticaret akımlarını azaltmak, teşvik etmek veya düzenlemek amacıyla uyguladıkları önlemlerden oluşmaktadır. Bu tür müdahalelerin kaynağında bazı temel amaçlar bulunmaktadır. Bu amaçlar şu şekilde sıralanabilir:

- Dış rekabetten korunma,
- Dış ödemeler dengesini sağlamak,
- İç ekonomik istikrarın sağlanması,
- Ekonomik büyüme ve kalkınma,
- Piyasa aksaklıklarının giderilmesi,
- Hazineye gelir sağlamak,
- Dış piyasalarda monopol gücünden yararlanma,
- Ekonominin liberalleştirilmesi.

1.2.2.1. Dış Rekabetten Korunma

Ülkelerin çoğunda uygulanan sınırlayıcı engeller dünya ticaretinde varlıklarını sürdürmektedir. Özellikle az gelişmiş ülkeler dış ticaret yapmaya başladıklarında bünyelerinde bulunan sektörler ve faaliyet gösteren firmalar gelişmiş ülkelere kıyasla dezavantajlı bir konuma gelmektedir. Bu sorun neticesinde özellikle stratejik olarak görülen sektörlerde dış rekabetin yıkıcı etkilerinin giderilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır. Dış rekabetten korunma gerekliliği doğrultusunda bazı görüşler ortaya çıkmıştır. F. List' in geliştirmiş olduğu sanayide geçici korumayı hedefleyen “Bebek Endüstri Tezi” bunlardan biridir. Bu tezin kaynağında ulusal nitelikli politik bir sistem bulunmaktadır. Bireysel ya da toplumsal odaklı değil ulus odaklı bir anlayışa sahiptir. Bu yönüyle neo-klasik bir niteliği bulunmamaktadır. Ulusun bütününe oluşturan kurumlar, sosyal ve politik şartlar kalkınma

sürecinde önemli faktörlerdir. F. List ulusların tarihini titizlikle incelemiştir. İnceleme neticesinde ulaştığı deneyimler savunduğu tezin temelini oluşturmuştur. Bu çerçevede oluşturduğu kalkınma aşamaları şu şekilde olmuştur:

- İlkel ve yabanilik evresi,
- Çobanlık dönemi,
- Tarım dönemi,
- Tarım-sanayi dönemi,
- Tarım-sanayi-ticaret dönemi.

F. List, oluşturduğu sistemde seviyeler arası kademeli bir geçiş önermiştir. Tarım dönemindeki bir ülkenin son seviyeye geçişinde öncelikli olarak yurtiçi üretimin korunması gerektiğini savunmuştur. Bunun sağlanabilmesi amacıyla altyapı imkânlarının geliştirilmesi ve yapısal düzenlemelerle birlikte uygulanacak gümrük benzeri bir sistem önermiştir. Zorunlu olmadıkça ülkelerin otarşik bir yapıya geçmelerinin sakıncalı sonuçlar ortaya çıkaracağını savunmuştur. Almanya açısından o dönem sert gümrük vergileri yerine daha esnek vergilerin uygulanmasını önermiştir. Bu önermeleri yaparken politik tercihlerin ülkelerin kendilerine has özellikleri ve sanayi yapısı dikkate alınarak yapılmasını uygun bulmuştur (Kibritçioğlu, 1996: 54-62).

Stolper ve Samuelson açısından yüksek tarifelerle uygulanan korumacılık önlemleri, sadece gelişmekte olan endüstrileri korumakla kalmamakta bunun yanında uluslararası ticaretten gelir elde etme amacını da gütmektedir (Williamson, 2003: 2). Stolper Samuelson Teorisi ülkelerin gelir seviyelerini yükseltmesinin yolunun sanayileşmeden geçtiğini savunmuştur. Bu teoriye göre emek yoğun sektörlerdeki üretim artışı sonucunda bir tür uzmanlaşma durumu ortaya çıkacaktır. Bu uzmanlaşma neticesinde ücret seviyelerinde bir yükselme ortaya çıkacaktır. Ücret seviyelerindeki artış nedeniyle bu teori korumacı politikaların oluşumunda önemli bir paya sahiptir.

J. M. Keynes, yerli ekonomide minimum düzeyde olumsuz etki ortaya çıkarması şartıyla gerektiğinde dış ticarete kısıtlayıcı tarifelerin uygulanabileceğini savunmuştur. Eksik istihdam konusundaki düşünceleri nedeniyle yerli ekonomideki ihtiyaçları dış ticaretten daha fazla önemsemiştir (Cammarosano, 2013: 4-5).

Singer- Prebisch teorisinde yine aynı şekilde dış ticarete az gelişmiş ülkelerin temel ihtiyaç ürünlerinde uzmanlaşmaları sonucu gelişmiş ülkelerle arasında oluşan refah

kaybından bahsedilmektedir. Bu teori açısından statik olarak karşılaştırmalı üstünlüklere göre yapılan ticaret nedeniyle az gelişmiş ülkeler, gelişmiş ülkelerin teknolojiye dayalı sektörlerde uzmanlaşması sonucu ticaretin faydalarından mahrum kalmaktadır. Teori üç temel varsayıma göre şekillenmiştir. Birinci olarak gelişmekte olan ülkeler temel ihtiyaç ürünlerinde uzmanlaşmaktadır. İkinci olarak sanayi sektöründe teknolojik gelişme sağlanmaktadır. Üçüncü olarak ise 19. yy. ın sonlarından itibaren temel ihtiyaç ürünlerinin karşılaştırmalı açıdan fiyatları sürekli olarak düşmektedir. Sayılan nedenlerle korumacılığa yönelik politikalar önerilmektedir (Cuddington vd., 2002: 2).

G.Myrdal ve R. Rodan' ın korumacı politikaları önermesinin altında yatan sebep ise gelişmekte olan ülkelerin ihracat yapılarının temel nitelikteki mal ticaretine dayanması nedeniyle dış ticaret hadlerinin olumsuz etkilenmemesi ve sanayileşmelerinin sağlanmasıdır (Baldwin, 1969: 295).

R. Nurkse açısından gelişmekte olan ülkelere verimliliğin ve gelir düzeyinin düşük olması sonucu tasarruf seviyesi de düşüktür. Dış ticaret, Gelişmekte Olan Ülkeler (GOÜ)'lerin tüketim yapılarını olumsuz şekilde etkilemektedir. Lüks malların ithalatının artması tasarruf seviyesini azaltmaktadır. Dengeli kalkınma için ithal ikamesine yönelik sanayileşme stratejisinin uygun olacağını belirtmiştir (Kattel vd., 2009: 185-187).

1.2.2.2. Dış Ödemeler Dengesini Sağlamak

Dış ticaret politikasının amaçlarından birisi de ödemeler bilançosu dengesinin sağlanmasıdır. Ödemeler bilançosu bir ülkenin sakinleri ile diğer ülkelerin sakinleri arasında gerçekleşen belirli bir döneme ait ekonomik işlemleri sistematik olarak gösteren bir hesap tablosudur. Ödemeler bilançosunun temel hesap grupları şu şekildedir:

- **Mal ve Hizmet İhracatı:** Mal ve hizmet ihracatı, bir ekonomide üretilen mal ve hizmetlere gösterilen yurtdışı talebi ifade etmektedir. Ülke ekonomilerinde mal ihracatı önemli bir paya sahiptir.

- **Mal ve Hizmet İthalatı:** Hem üretim hem de tüketim açısından yurtdışından talep edilen mal ve hizmetleri ifade etmektedir. Mal ithalatının Türkiye' de payı oldukça yüksektir.

- **Net Dış Alem Faktör Gelirleri:** Yurtdışında bulunan üretim faktörlerinin elde ettiği gelir ile yurtiçi üretim faktörlerinin ülke dışından sağladığı gelirin tutarındır. Yurtdışında çalışan işçilerin elde ettiği gelirler Türkiye açısından önemli bir kaynak olmuştur.

• **Karşılıksız Transfer Gelirleri:** Karşılığı olmayan transfer gelir ve giderlerini içermektedir.

Mal ve hizmet ithalatı ile mal ve hizmet ihracatı, net dış alem faktör gelirleri ve net karşılıksız transfer gelirleri arasındaki fark, cari işlemler dengesini ifade etmektedir.

• **Sermaye Hareketleri Dengesi:** Cari işlemler dengesindeki açık veya fazla, sermaye hareketleri ile finanse edilmektedir.

Tablo 1.4. Ödemeler Dengesi Bilançosu

CARİ İŞLEMLER HESABI
İhracat
İthalat
Mal Dengesi
Hizmet Gelirleri
Hizmet Giderleri
Mal ve Hizmet Dengesi
Yatırım Kaynaklı Gelirler
Yatırım Kaynaklı Giderler
Mal, Hizmet ve Gelir Dengesi
Cari Transferler
SERMAYE HESABI
FİNANS HESABI
Yurtdışı Doğrudan Yatırımlar
Yurtiçi Doğrudan Yatırımlar
Portföy Yatırımları: Net Varlık Edinimi
Portföy Yatırımları: Net Yükümlülük Oluşumu
Diğer Yatırımlar: Net Varlık Edinimi
Diğer Yatırımlar: Net Yükümlülük Oluşumu
Cari, Sermaye ve Finans Hesapları
NET HATA VE NOKSAN
GENEL DENGİ
REZERV VARLIKLAR (Resmi Rezervler – Uluslararası Para Fonu Kredileri)

Kaynak: TCMB. (<https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/609ef884-3b3c-4bc3-84fe-9254244c3490/odemelerdengesi.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-609ef884-3b3c-4bc3-84fe-9254244c3490-nrMfFQL>)

Ödemeler dengesinde açık veya fazla olmasının farklı sonuçları bulunmaktadır. Ödemeler dengesindeki açıkların sermaye hareketleri ile finanse edilmesi hem ülkenin döviz

rezervlerini azaltacak hem de prestij kaybetmesine neden olabilecektir. Ödemeler dengesinde fazlalık oluşmasının olumlu etkileri yanında yurtiçinde fiyat artışları oluşturabilmektedir. Bunun sonucunda dış ticaret olumsuz etkilenebilmektedir. Bu nedenlerle ödemeler bilançosunda dengenin sağlanması gerekmektedir.

Ödemeler dengesi analizleri konusunda geliştirilen yaklaşımlarından biri geleneksel olan elastiklikler ve toplam harcama yaklaşımlarıdır. İkincisi ise 1970’lerde gelişen parasal yaklaşımdır (Ökte, 2011: 222-225).

Elastiklikler yaklaşımı, devalüasyonun ticaret hadlerine etkisini ele alarak ne şekilde etki edeceğini analiz etmektedir. Toplam harcama yaklaşımı devalüasyonun ulusal gelire etkilerini analizin temeline koymaktadır. Ülkenin ödemeler dengesindeki açıkların kronik olması durumunda hükümetler tarafından döviz gelirlerini arttırıcı, harcama kaydırıcı ve değiştirici bazı politikalar uygulamaktadırlar.

Ödemeler Dengesi Parasalcı Yaklaşımı (ÖDPY) 18. yy. da David Hume’dan başlayarak 1970’ lere kadar gelişim göstermiştir. 1970’ lere gelindiğinde geleneksel olarak tabir edilen yaklaşımların alternatifi olmuştur. Bu yaklaşımın gelişiminde Chicago Üniversitesinden H. Johnson ile R. Mundell’ in katkıları bulunmaktadır. Bir anlamda genişletilmiş parasalcı yaklaşım olarak görülmektedir (Grubel, 1976: 1). ÖDPY yaklaşımı, ödemeler dengesi kalemlerini aşağıdan yukarıya doğru ele almaktadır. ÖDPY, resmi rezervler dengesindeki değişikliklerin parasal taban ve para arzı üzerindeki etkisine vurgu yapmaktadır.

Uluslararası ticarete ödemeler dengesinin önemi nedeniyle Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) çatısı altında yapılan protokol ve anlaşmalarda ülkelerin korunma ihtiyacı gözetilmiştir. Örnek olarak GATT 94. ün 12. maddesinde uluslararası korumacılığın yalnızca gümrük vergileri ile yapılması gerekliliğine bir istisna getirilerek ödemeler dengesinde problem yaşayan ülkelerin miktar kısıtlamaları uygulamalarına da izin verilmiştir (Parıltı, 2013: 96).

1.2.2.3. İç Ekonomik İstikrarın Sağlanması

Bir ülkede iç ekonomik istikrarın sağlanması için tam istihdamın sağlanması bunun yanında fiyat istikrarının olması gerekmektedir. Yurtiçi üretimde arz düşerse bu durum enflasyona yol açmaktadır. Bu durumda hükümetler yurtiçi üretimde arz sorunu bulunan

malların ithalatını daha cazip hale getirmek suretiyle bu sorunu ortadan kaldırarak istikrarsızlığı gidermeye çalışmaktadırlar (Seyidoğlu, 2003: 119).

Dış ticaretin istihdama etkisi Merkantilist dönemden günümüze kadar tartışılmaktadır. Bir ülkede yoğun olarak bulunan üretim faktörünün fiyatının artacağını öngören Hecksher Ohlin modeli Samuelson tarafından genişletilmiştir. Hecksher – Ohlin – Samuelson (HOS) modeli olarak anılan modele göre emek yoğun ülkelerde ücret artışları ile birlikte emeğe olan talep artacaktır. Bunun sonucunda istihdam da artış gösterecektir (Gül ve Kamacı, 2012: 24). Bu analizde faktör fiyatlarının değişmesi durumunda faktör yoğunluğunun tersine dönmemesi gerekmektedir. Bu varsayımın geçerliliği günümüz koşullarında tartışılmaktadır (Kurose ve Yoshihara, 2018: 3).

Küreselleşme ile birlikte dünya ticaret hacmi artmış buna karşılık üretim hacmi aynı düzeyde artmamıştır. Dünya ticaret hacmindeki artışa rağmen işsizlik sorunu devam etmiştir. Bu sorun dış ticaret ile istihdam arasındaki ilişki üzerine yoğunlaşılmasına neden olmuştur. Özellikle 1960’ larda ve 1970’ lerin başlarında bazı ülkelerde ithal ikameciliğe dayalı stratejilerin yarattığı bazı hayal kırıklıkları sonucu bu ülkelerde ihracata dayalı stratejiler uygulanmaya başlanmıştır. Yaşanan bu hayal kırıklığıyla beraber bazı araştırmacılar salt ekonomik büyümeden ziyade ekonomik büyümenin gelişmekte olan ülkelerdeki istihdam ve refah seviyesi üzerindeki etkilerini de tartışmaya başlamışlardır (Krueger vd., 1981: 2).

Günümüze kadar yapılan birçok çalışmada gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında yapılan ticaret neticesinde istihdamın ne yönde etkilendiği araştırılmıştır. Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) ülkelerinde bu etki çok fazla görülmemekle birlikte diğer ülkelerin genel olarak emek yoğun olan tekstil, hazır giyim, kerestecilik, mobilya, dericilik gibi sektörlerinde olumsuz bazı etkileri olduğu görülmüştür (Baldwin, 1995: 13-14).

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde faktör donanımına bağlı olarak emek yoğun sektörlerin dış ticaretten zarar görmemesi aksine yarar sağlamasına yönelik tedbirlerin alınması gerektiği ortadadır.

Dışa açılma sürecinde makro açıdan ekonomik istikrarın sağlandığı ülkelerde sermaye girişinin olumlu etkileri olmaktadır. Sermaye girişinin ülke ekonomilerine olumlu etkilerinden biri sermaye girişi sayesinde sermaye birikimine katkı sağlamasıdır. Bir diğer faydası yeni firmaların ve ürünlerin piyasaya girmesi neticesinde monopol yapıların engellenmesidir. Bu olumlu etkiler sonucu ülkenin ekonomik ve üretim yapısı bütün olarak

olumlu etkilenmekte, istihdama da katkı sağlanmaktadır. Özellikle azgelişmiş ülkeler pozitif yönde etkilenmektedir. İstikrar sonucunda kaynak dağılımında etkinlik sağlanmakta ve ekonomik büyümeye yol açmaktadır (Sandalcılar ve Yalman, 2012: 50).

1.2.2.4. Ekonomik Büyüme ve Kalkınma

Ekonomik büyümenin ve kalkınmanın sağlanmasında dış ticarete yönelik uygulanan politikaların önemli bir işlevi bulunmaktadır. Gelişen ekonomilerde ekonomik büyümenin kaynaklarından biri de dış ticaret yoluyla sağlanan finansmandır. Sermaye birikiminin sağlanmasında dış ticaret politikalarının rolü bulunmaktadır. Ekonomik açıdan gelişmek isteyen ülkeler açısından etkin ve uygun dış ticaret politikalarının seçimi gerekli görülmektedir (Öztürk, 2012: 65).

Ekonomik yönden kalkınmanın sağlanabilmesi için ülkelerde çeşitli sanayileşme stratejileri uygulanmaktadır. Sanayileşme stratejilerinin içerisinde dış ticaret politikaları da çoğu zaman bir araç olarak kullanılmaktadır. Dışa açık bir stratejinin benimsenmesi durumunda ihracata dayalı sanayileşme hedeflenmekte ve bu stratejilere yönelik plan ve programlar uygulanmaktadır. İthal ikameciliğe dayalı bir strateji belirlenmesi durumunda ise yerli üreticinin korunması ön planda olmaktadır. Bu durumda korumacılığa yönelik uygulamalar daha fazla ön plana çıkmaktadır. Gelişmekte olan ülkeler açısından dış rekabetin yıkıcı etkilerinden korunmak ve kıt olan döviz kaynaklarının etkili ve ekonomik kullanılması önem arz etmektedir (Seyidoğlu, 2003: 118).

1.2.2.5. Piyasa Aksaklıklarının Giderilmesi

Üretimde kaynak etkinliğinin sağlanabilmesi için tekelci yapıların piyasalarda etkinliğinin azaltılması gerekmektedir. Bu tür yapıların varlığı nedeni ile yüksek fiyatlı düşük kalitede yerli ürünler piyasalarda yer almaktadır. Böyle bir durumda hükümetler gümrük tarifeleri ile diğer dış ticaret politika araçlarına başvurarak üretimde kaynak etkinliğini bozan bu tür yapıları ortadan kaldırarak aksaklıkları bertaraf etme yoluna gidebilmektedir (Seyidoğlu, 2003: 118).

Aksak rekabetin varlığında fiyat yapıcı konumuna gelen üreticiler, mallarını piyasa fiyatının üzerinde bir fiyattan satmaktadırlar. Bu durumda firmalar piyasa fiyatını etkilemek suretiyle pareto etkin dağılımın bozulmasına yol açmaktadırlar. Bu durumda fiyat tam rekabetten farklı olarak marjinal maliyetten büyük olmaktadır. Sonuç olarak ekonomik etkinlik bozulmakta üretim ve tüketim etkinliği sağlanamamaktadır. Bu bağlamda aksak

rekabete yol açan oluşumların engellenmesi dış ticaret politikasının önemli amaçlarından birini oluşturmaktadır (Öztürk, 2012: 68-69).

1.2.2.6. Hazineye Gelir Sağlamak

Gelişmekte olan ülkeler açısından kalkınmanın finansmanında kullanılan fonlar büyük bir önem taşımaktadır. Bu ülkelerde vergi gelirleri düşük seviyelerde gerçekleşmektedir ve ek vergiler koymak oldukça zordur. Vergi gelirlerinin düşük olması nedeniyle dış ticaret üzerinden alınan vergiler gelir kaynağı açısından birer alternatif olabilmektedir. Bu doğrultuda gümrük vergileri sıklıkla uygulanmaktadır. Gümrük vergilerinin gelir etkisi yanında yerli sanayinin korunması ve dış ticaret hadlerine yaptığı olumlu etkiler de bulunmaktadır.

1.2.2.7. Dış Piyasalarda Monopol Gücünden Yararlanma

Dış ticaret politikasının amaçlarından biri de dış piyasalarda monopol gücünden faydalanmaktır. Bazı ülkeler monopol gücüne sahip olduğu ürünlerde yurtdışı satış miktarını azaltma yoluna gidebilir. Bunu tek başına veya benzer üretim avantajına sahip diğer ülkelerle birlikte yapabilir. Bunun sonucunda monopol gücünü kullanmış olur.

Monopol durumdaki firmalar ekonomi daralma konjonktüründe iken fiyat indirimi uygulamak yerine üretimi azaltma yoluna gidebilir. Ekonomi genişleme sürecine girdiğinde fiyatlar katı bir özellik göstermekte ve aşağı doğru esnek olmamaktadır. Aksak rekabetin söz konusu olduğu ortamda alıcı ve satıcılar tek başlarına veya anlaşma yoluna giderek piyasa fiyatını etkileyebilmektedir. Bu durumda fiyat, piyasa fiyatının üzerinde gerçekleşmektedir. Örneğin Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC) petrol fiyatlarının oluşumunda etkin rol oynamakta ve tüm dünya ülkelerini bu yolla etkilemektedir (Öztürk, 2012: 72).

1.2.2.8. Ekonominin Liberalleştirilmesi

Dünya ekonomisi ile ulusal ekonomilerin entegrasyon hedefi doğrultusunda ülkeler daha serbest dış ticaret politikaları izlemektedirler. Bunun sağlanabilmesi için ülkede bulunan tüm ekonomik birimlerde bu politikalara uygun olacak şekilde düzenlemeler yapılmaktadır (Seyidoğlu, 2003: 118). Serbest dış ticaret koşullarında karşılaştırmalı üstünlüklere göre ülkeler uzmanlaşma yoluyla fayda sağlayabilmektedir.

1.2.3. Dış Ticaret Politikasının Araçları

Ülkeler dış ticaret politikalarını uygularken bazı araçlardan faydalanmaktadır. Bu araçlar şu şekilde gruplandırılabilir:

- Gümrük tarifeleri
- Tarife dışı araçlar
 - Miktar kısıtlamaları
 - Tarife benzeri engeller
 - Görünmez engeller
 - İthalat ve ihracat lisansları
 - Gönüllü ihracat kısıtlamaları
 - İhracat teşvikleri
 - Damping- antidamping uygulamaları
 - Bağlı ticaret
 - Diğer tarife dışı araçlar

1.2.3.1. Gümrük Tarifeleri

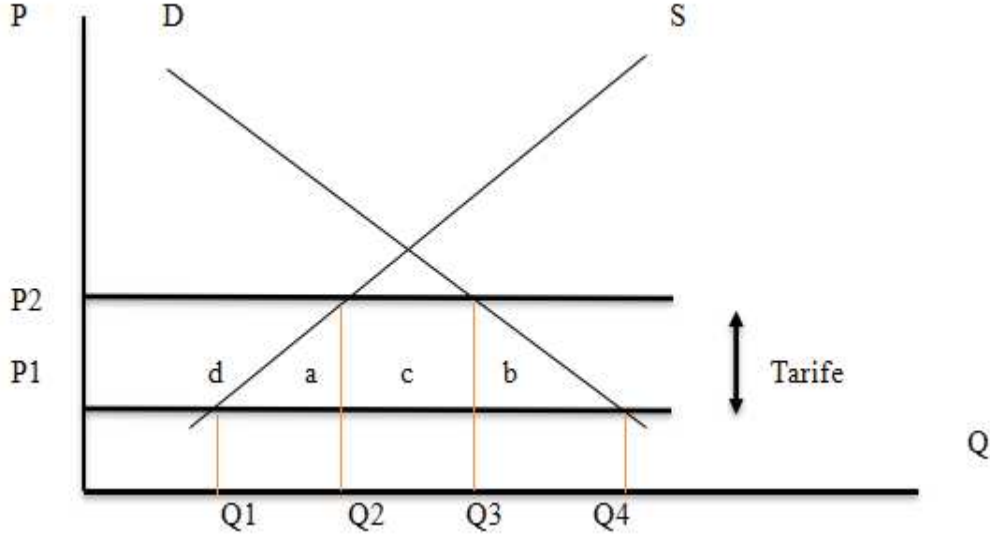
Gümrük tarifeleri, malların ve üretim faktörlerinin ülkelerarası serbest dolaşımını engelleyen ve devlet eliyle yaratılan suni engellerden biridir. Eski devirlerden beri iktisatçıların üzerine önemle eğildikleri konulardan biri de gümrük tarifeleri olmuştur. Gümrük tarifeleri uygulanarak hazineye gelir sağlanmaktadır. Gelir etkisinin yanında ödemeler dengesinin sağlanması, yurtiçi üretimin korunması, istihdam, milli gelir gibi büyüklükler üzerinde de etkisi bulunmaktadır. Spesifik ve advalorem olmak üzere genellikle iki çeşit tarife uygulanmaktadır. Spesifik tarifeler konu edildiği malların sayısal, ağırlık gibi fiziksel ölçüleri üzerinden hesaplanmaktadır. Advalorem tarifeler ise malların değeri üzerinden hesaplanmaktadır. Ayrıca bu iki tarifenin birlikte uygulandığı karma tarifeler bulunmaktadır (Terzi, 2017: 95).

Gümrük tarifelerinin başlıca ekonomik etkilerini şöyle sıralayabiliriz:

- Fiyat değişim etkisi,
- Yerli sanayii himaye etkisi,
- Üretim etkisi,
- Devlet gelirleri etkisi,
- Gelir dağılımı etkisi,

- Ticaret hadleri etkisi,
- Gelir etkisi,
- Ödemeler bilançosu etkisi.

Şekil 1.4. Gümrük Tarifelerinin Ekonomik Etkisi

Kaynak: Doğan, 2016: 79.

Şekil 1.4. incelendiğinde gümrük tarifelerinin uygulanması sonucunda fiyat P_1 ' den P_2 ' ye çıkar. Yurtiçi üretim miktarı Q_1 ' den Q_2 ' ye çıkmıştır. Aynı miktarda ithalat azalmıştır. Bu durumda üretim etkisi ile üretim miktarı artmaktadır. İthalatın azalması dış ticaret etkisinin bir sonucudur. Tüketim etkisi ile tüketilen miktar Q_4 ' den Q_3 ' e azalmaktadır. Şekilde bulunan (c) bölgesi gümrük tarifeleri sonucu hazineye sağlanan gelir etkisini, (d) bölgesi ise gelirin tüketiciden üreticiye doğru yeniden bölüşüm etkisini ifade etmektedir.

Ülkelerin dış ticaretten yarar sağlayabilmeleri için gümrük vergileri açısından maksimum faydayı sağlayabileceği gümrük tarifesinin belirlenmesi önem arz etmektedir. Büyük ekonomilerde dış ticaret hadlerini lehine çevirmek isteyen ülkeler optimum gümrük tarifesi uygulamaktadır. Bu sayede refah seviyesinin arttırılması amaçlanmaktadır. Optimum gümrük tarifesinin uygulanması neticesinde olumlu etkiler olduğu gibi olumsuz bazı etkiler de oluşmaktadır. Dış ticaret hadlerinin ülkenin lehine dönmesi olumlu etki yaratırken dış ticaret hacminin azalması ise olumsuz bir etki yaratmaktadır. Bu iki etki dikkate alınarak maksimum faydanın sağlanabileceği optimum gümrük tarifesinin uygulanması bu bağlamda önemlidir (Doğan, 2016: 73-74).

1.2.3.2. Tarife Dışı Araçlar

Küreselleşme sürecinde ülkeler arasında ticaret hacminde artış yaşanmıştır. Bu dönemlerde korumacı ve serbest ticareti savunan politikalar arasında tercih sıkıntısı devam etmiştir. Küreselleşen dünyada ticaret hacminin arttırılması amacıyla ülkeler arasında 1948 yılında Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) anlaşması imzalanmıştır. 1995 yılına gelindiğinde bu anlaşmanın devamı olarak Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) kurulmuştur. Bu yapıların amacı dünya ticaretinde serbestliğin sağlanması ve daha liberal politikaların ülkelere uygulanması olmuştur. Bu gelişmeler neticesinde özellikle 1970'li yıllardan itibaren ülkeler, standart korumacı önlemler yerine alternatifler geliştirmeye başlamışlardır. Bu alternatif koruma önlemlerine tarife dışı önlemler denilmektedir. 1930'lu yıllarda uygulanan korumacılık anlayışından önemli ölçüde farklılaşan ve yeni korumacılık olarak adlandırılan bu uygulamada kullanılan araçlar da zaman içinde değişim göstermiştir.

Tarife dışı önlemlerin sınıflandırılmasına yönelik bazı çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bunlar arasında Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) tarafından gerçekleştirilen bir çalışmada mevcuttur. Bu çalışmada bu tür önlemlerin amaçları belirlenerek kategorize edilmiştir. Öncelikle ihracata yönelik olup olmamasına göre sınıflandırılmış, sonrasında ise teknik açıdan bir sınıflandırma gerçekleştirilmiştir (Elitaş ve Şeker, 2017: 56-57). Bunun yanında literatürde genel kabul gören biçimiyle bu tür araçlar şunlardır:

- Miktar kısıtlamaları
- Tarife benzeri engeller
- Görünmez engeller
- İthalat ve ihracat lisansları
- Gönüllü ihracat kısıtlamaları
- İhracat teşvikleri
- Damping- antidamping uygulamaları
- Bağlı ticaret
- Diğer tarife dışı araçlar

1.2.3.2.1. Miktar Kısıtlamaları

Miktar kısıtlamaları yoluyla ithalatın azaltılması yönteminin uygulandığı tarife dışı araçlardır. Kota uygulaması, döviz kontrolü, yasaklamalar bu araç kapsamında uygulanmaktadır.

II. Dünya Savaşı sonrası sıklıkla başvurulanan yöntemlerden biri kota uygulaması olmuştur. Bu uygulamanın yaygınlaşmasının nedenlerinden biri GATT anlaşması olmuştur. Bu uygulamada ithal ürünlerine belirli bir değer ya da miktar üzerinden kısıtlama getirilmektedir. Ülkelerin gelişmişlik derecesine göre uygulamalar farklılaşmaktadır. Az gelişmiş ülkeler daha çok sanayilerini geliştirmek amacıyla, sanayi yönünden gelişmiş olan ülkeler ise özellikle tarım sektörünü gözeterek koruma amaçlı olarak bu uygulamaya başvurmuştur.

Miktar kısıtlamaları arasında sayılan ithalat yasakları en uç uygulamalardır. Bu uygulama kapsamında bazı malların yurtiçine girişi kesin olarak yasaklanmaktadır. Bu uygulamaya başvurulmasının bazı sebepleri bulunmaktadır:

- Döviz kaynaklarının tükenmemesi amacıyla lüks ya da ihtiyari nitelikteki malların ithalatı yasaklanmaktadır.
- Yurtiçi ekonominin yıkıcı dış rekabetin etkilerinden korunması amacıyla uygulanmaktadır.
- Ödemeler bilançosundaki açıkların önüne geçilmesi amacıyla uygulanmaktadır.

1.2.3.2.2. Tarife Benzeri Engeller

Tarife benzeri engeller arasında bazı sektörlerde sağlanan sübvansiyonlar, farklı döviz kuru uygulamaları gibi araçlar bulunmaktadır. Burada amaç tarifelere benzer şekilde ithalat yerine yurtiçi üretimi öncelemek ve kârlılığını arttırmaktır. Yine tarifelerde olduğu gibi serbest ticaret ortamına fiyat mekanizması üzerinden müdahale söz konusu olmaktadır (Seyidoğlu, 2003: 120- 165).

1.2.3.2.3. Görünmez Engeller

Yerli ekonomileri korumak maksadıyla tarifeler düşürülürken tarife dışı araçlar daha fazla kullanılmaya başlanmıştır. Örneğin çevreyi ya da insan sağlığını korumaya yönelik ulaşılması gereken standartlar, teknik gereksinimler gibi araçlar üretim maliyetlerini dolaylı olarak arttırmaktadır. Bu durumda yabancı firmaların daha fazla standardı sağlaması

gerektiğinden bu firmalar dezavantajlı duruma gelmektedirler ve ticaret kısıtlanmaktadır. Bu tür kısıtlamaların yasal zeminleri olmasına rağmen özellikle birçok gelişmekte olan ülke açısından ağır standartların karşılanması, bu ülkelerin kapasitelerinin düşük olması nedeniyle çok güçtür. Bazı ülke örneklerinde karşılanması gereken ulusal standartların eşdeğer uluslararası standartlardan çok daha ağır olduğu görülmektedir. Hatta bazılarında söz konusu yerli standart farklılaştırması neticesinde çok fahiş maliyetlerin ortaya çıktığı görülmektedir (Austria, 2013: 33-34)

1.2.3.2.4. İthalat ve İhracat Lisansları

Dünya üzerinde çokça kullanılan bir diğer tarife dışı araç ihracat ile ithalat lisanslarıdır. Bu uygulama ile ticarete konu olan bazı mallar sınıflandırılmakta, denetim altına alınmakta bazı durumlarda belirlenmiş ihracatçılar ile ithalatçılara ayrıcalıklar sağlanmaktadır. Bu uygulama kapsamında hükümetler tarafından resmi nitelikte bir liste hazırlanmaktadır. Bu listede yer alan ürünlerin bir süreliğine kısıtlama olmaksızın ticareti gerçekleştirilebilmektedir. Bazı durumlarda ise bu ürünlerin tek seferlik ticaretine imkân sağlanmaktadır. Bu şekilde ticaret üzerinde kontrol sağlanmaktadır (Gökmen, 2013: 20).

1.2.3.2.5. Gönüllü İhracat Kısıtlamaları

Tarife dışı engeller arasında yer alan bir diğer tür, gönüllü ihracat kısıtlamasıdır. Burada amaç, belirli nedenlerle ihracatın ihtiyari olarak engellenmesidir. Bu uygulama yapılırken miktar kısıtlaması ya da ithalatın maliyetinin arttırılması yöntemleri uygulanabilmektedir. Çoğu zaman ithalat ülkesinin baskılarına dayanamayıp gümrük ceza yaptırımlarından yılgınlık duyan ihracat ülkesinin tek taraflı uyguladığı önlemlerdir. İthalatçı ülkenin ağır baskıları ve ekonomik yaptırım tehditleri bu uygulamaların nedenlerindendir. Bu anlaşmalar her zaman iki devlet arasında gerçekleşmemekte bazı durumlarda devletlerin ekonomik birlik ve örgütleri veya sanayi birlikleri arasında yapılan sözleşmeler şeklinde olabilmektedir. Bu tür anlaşmaların daha çok ABD, Avrupa Birliği (AB) ve Japonya tarafından uygulandığı görülmektedir (Mermod, 2010: 350-351).

1.2.3.2.6. İhracat Teşvikleri

İhracatı özendirmek, teşvik etmek, mali açıdan desteklemek hedeflenen ihracat seviyesine ulaşmak isteyen hemen hemen bütün ekonomilerin ticaret stratejilerinin bir parçasıdır. Bu strateji özellikle ihracat gerçekleştirilen sektörler başta olmak üzere tüm sektörlerin uluslararası rekabet gücünü arttırması açısından önemlidir. Bununla birlikte

politikalar ve uygulamalar gelişen ve gelişmiş ülkelerin yapılarına göre değişkenlik göstermektedir (Ahmad, 2015: 103).

İhracata yönelik uygulanan teşvikler devletlerce genel ekonomik denge gözetilerek belirli sektörlerin ya da faaliyetlerin ülke yararına olacak şekilde desteklenmesi amacıyla uygulanmaktadır. Bu uygulama zımnen ya da açık bir şekilde yapılabilmektedir. Burada amaç ülkenin ve toplumun bütün olarak yarar sağlamasıdır. Yerli ekonominin dış piyasalarda rekabet edebilirliğini arttırmak bir diğer amaçtır. Bu uygulamanın özünde korumacı anlayış bulunmaktadır.

İhracata Yönelik Teşviklerin genel özellikleri şu şekilde sayılabilir:

- Teşvikler, kamu kaynaklarından karşılanır.
- Sadece özel sektör aktörlerine sağlanmaz, bazı durumlarda kamu kurumları da teşviklerden faydalanabilmektedir.
- Özel sektör genellikle teşviklerden fayda sağlarken, kamu kaynağının kullanılması sebebiyle devlet açısından maliyet unsurudur.
- Doğrudan verilebildiği gibi bazı koşullara bağlanarak da verilebilmektedir.
- Sektörel öncelikler gibi korumacı anlayış çerçevesinde bazen gizli bir biçimde de sağlanabilmektedir (Candan ve Yurdadoğ, 2017: 157).

Ülkelerin ihracatı teşvik etme konusunda çeşitli gerekçelerden hareket ettikleri görülmektedir. Bu durum ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre değişkenlik gösterebilmektedir. Gelişmekte olan ülkeler, ekonomik büyümelerini arttırmak ve gelişmiş ekonomilerle rekabet edilebilecek seviyeye ulaşmak için ihracatı teşvik etmektedir. Gelişmiş ülkeler ise dünya ticaretinde sahip oldukları payı korumak hatta arttırmak amacıyla teşvikleri uygulamaktadır. Her iki ülke gruplarında da yerli sanayilerini korumak, refah düzeyini arttırmak, ekonomik büyüme sağlamak, istihdamı arttırmak gibi temel amaçlar bulunmaktadır (Atayeter, 2011: 2).

Gelişmişlik düzeylerine göre ülkeler açısından ihracatın teşvik edilmesinin farklı nedenleri bulunmakla birlikte hedeflenen amaçlar genellikle şu şekildedir:

- En temel şekilde ihracat miktarının artması,
- Dış ödemeler bilançosunda dengenin sağlanması,
- İstihdam seviyesinin artırılması,
- Dış ticarete rekabet gücünün artırılması,

- Alternatif ihracat pazarlarına ulaşılması,
- Döviz giderlerinin azaltılması.

1.2.3.2.7. Damping-antidamping Uygulamaları

Damping terimi ilk zamanlarda yerli pazarlarda satılamayan ürünlerin farklı ülke pazarlarına satılması şeklinde kullanılmıştır. Bu uygulama şeklinde dış pazarlarda ürün daha düşük bir fiyattan satılmaktadır. Zamanla bu uygulamanın farklı amaçları ortaya çıkmıştır. Örneğin yurtiçi piyasalarda bir arz fazlasının oluşumu nedeniyle bir stok fazlalığı oluşabilir. Bu durumda üreticiler en azından değişken nitelikteki maliyetlerin karşılanması amacıyla bu ürünleri dış piyasalarda daha düşük fiyatlardan satabilmektedir. Sürekli, arada bir yapılan veya yıkıcı damping çeşitleri bulunmaktadır.

Arada bir yapılan damping uygulamasının temelinde yerli piyasalarda yaşanan talep daralması gibi nedenlerle meydana gelen stok fazlalığı bulunmaktadır. Firmalar da en azından değişken maliyetlerine eşit bir fiyattan bu stok fazlası ürünleri dış pazarlara satmaktadırlar. Yıkıcı damping şeklinde ise büyük ölçekli üreticilerin dış piyasalarda bulunan rakiplerini ortadan kaldırmak amacıyla uyguladığı düşük fiyat uygulaması bulunmaktadır. Sonrasında bu üreticiler monopol gücünü kullanarak kâr oranlarını yükseltmeyi hedeflemektedirler. Sürekli uygulanan damping şeklinde fiyat farklılaştırması söz konusudur. Monopol gücüne sahip üreticiler burada yurtiçine kıyasla fiyat farklılaştırması uygulayarak kârlarını maksimize etmektedir. Burada ölçek ekonomilerinden faydalanarak maliyetlerin azaltılması hedeflenmektedir.

Anti-damping uygulaması, damping uygulamalarının yıkıcı etkilerinin bertaraf edilmesi amacıyla başvurulmuş bir yöntemdir. Bu yıkıcı etkilerin giderilmesi amacıyla hükümetlerce GATT sözleşmesinde de yer bulan anti-damping vergileri ile telafi edici vergiler uygulanmaktadır. Bu vergisel önlemler ile yerli üretim korunmaya çalışılmaktadır. Yerli üretimin korunmasına yönelik bu uygulamalar, GATT sözleşmesinde de haklı bir savunma mekanizması olarak görülmektedir (Seyidoğlu, 2003: 182-184).

1.2.3.2.8. Bağlı Ticaret

Bağlı ticaret uygulaması genellikle ülkelerin birbiriyle yapmış oldukları anlaşmalar neticesinde ortaya çıkmaktadır. İlk uygulama örneklerinde takas, kliring gibi yöntemler kullanılmıştır. Bu uygulama, yüksek kalitede olmayan ürünlerin dış satımının gerçekleştirilmesi, ekonomik büyüme için gerekli olan yabancı sermayenin ülke içine

girişinin sağlanması gibi amaçlar için kullanılmaktadır. İlk uygulama örnekleri zaman içinde şekil değiştirmiş olup günümüzde geri satın alma, ofset tarzı uygulamalara rastlanmaktadır.

Bazı sözleşmeler ile iki tarafa edim yükleyen karşılıklı ticari işlemler oluşturulmaktadır. Örnek olarak ihracat yapan taraf sonrasında ürün ihraç ettiği taraftan başka bir ürünü satın almak durumunda kalmaktadır. Bu yönüyle karşılıklı, çift taraflı bir işlem niteliği taşımaktadır. İki tarafa da edim yüklenmektedir. Serbest ticarete böyle bir zorunluluk olmaması nedeniyle farklılık göstermektedir.

Bağlı ticaret uygulaması devlet kuruluşlarının kendi arasında ve firmalar arasında gerçekleşebilmektedir (Seyidoğlu, 2003: 657).

1.2.3.2.9. Diğer Tarife Dışı Araçlar

Menşe uygulamaları bir diğer tarife dışı araçtır. Bu uygulama politik veya istatistiksel hedefler içerebilir. Menşe ülke, ürünün hangi ülkede üretildiğini göstermektedir. Bu uygulama ile ürünlerin üretildiği ülkelere göre farklı politikalar belirlenebilmekte, bu bağlamda örneğin gümrük tarifeleri farklılaştırılabilmektedir. Bunun yanında dış ticaret rakamlarının ülke bazında daha gerçekçi biçimde tutulmasını sağlayabilmektedir. Menşe uygulamasının haricinde teknik standart ve gereksinimler, bürokratik uygulamalar da diğer tarife dışı araçlar arasında sayılmaktadır (Gökmen, 2013 :20-22).

1.3. Ekonomik Büyüme ve Bileşenleri

Ekonomik büyüme, nüfus artışı, etkin kullanılmayan sınırlı kaynaklar, kamu politikaları gibi birçok etken tarafından belirlenen karmaşık bir olgudur. Dar anlamda ele alındığında genellikle sayısal açıdan gayrisafi yurt içi hâsılasındaki artışlar olarak tanımlanmakta, geniş anlamda ise GSYİH artışının yanında ekonomideki yapısal gelişimleri, kapasite artışlarını ve refah düzeyindeki artışları da kapsayan bir olgu olarak tanımlanmaktadır.

1.3.1. Ekonomik Büyümenin Tanımı

Ekonomik büyüme genel ifadeyle; yurtiçi üretim kapasitesindeki yükselişler, yani ülke gayrisafi yurtiçi hâsılasındaki artışlar olarak tanımlanır (Elverdi ve Atik, 2020: 1171). Geniş anlamda alındığında ise sayısal olarak GSYİH artışının yanı sıra refah artışı, üretim kapasitesinde artış, ekonomide yapısal gelişimleri de kapsayan görüşler mevcuttur. Tipolojik olarak ekonomik büyüme pozitif, negatif ya da durağan olabilmektedir. Karşılaştırma

yapılırken genellikle mevcut GSYİH önceki yıllardaki değeri ile kıyaslanmaktadır. Ekonomik büyüme, nüfus artışı, etkin kullanılmayan sınırlı kaynaklar, kamu politikaları gibi birçok etken tarafından belirlenen karmaşık bir olgudur. Potansiyel büyüme faktörlerinin modifikasyonu ya da verimliliklerinin artırılması yoluyla çıktıda artış hedeflenir. Bazı ekonomistlere göre yılda %2, bazılarına göre %3 oranında sağlanacak bir ekonomik büyüme sağlıklı bir sonuca ulaştırmaktadır. Ancak gerçek hayatta çoğu zaman bu mümkün olamamaktadır (Haller, 2012: 66-67).

Ekonomik büyüme basit bir kavram değildir. Toplam milli gelir artışının yanı sıra iş kayıpları, sosyal yönden bozulmalar, çevre sorunları, ücret düzeylerinin uzun süre sabit kalışı gibi olumsuz durumlar da gerçek ekonomik hayatta görülebilmektedir (Van den Berg, 2016: 7).

Ekonomistlerin çoğu ekonomik büyümenin sayısal ölçüsü olarak GSYİH değerini alsalar da enflasyondan arındırılmış kişi başına düşen GSYİH, farklı nüfus yoğunlukları ile enflasyonun yanıltıcı etkilerini ortadan kaldırması ve daha rasyonel bir karşılaştırma imkânı sağlaması bakımından daha anlamlı bir değer olabilmektedir. Kişi başına düşen reel GSYİH, bir ekonomide yaşam standartlarındaki gelişimi daha anlamlı bir biçimde ortaya koyabilmektedir. Bunun haricinde farklı, ancak daha az kullanılan bir diğer ekonomik büyüme ölçüsü, çalışan başına ya da çalışma saatleri başına hesaplanan GSYİH değeridir. Bu değer aynı zamanda işgücü verimliliğinin de bir ölçüsüdür (Blakemore ve Herrendorf, 2009: 5).

1.3.2. Ekonomik Büyümenin Kaynakları

Ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için gerekli olan kaynaklar, klasik anlayış çerçevesinde sayılan işgücü (emek), tasarruf, sermaye ile doğal kaynaklar ve bunun yanı sıra özellikle içsel büyüme teorilerinde yer bulan beşerî sermaye ile teknolojidir.

1.3.2.1. İşgücü

İşgücü ya da diğer bir ifadeyle insan kaynakları, gelişme sürecinde iktisadi büyümenin belirleyici faktörleri içinde ilk sıralarda bulunmaktadır. Üretim faktörleri, A. Smith'in yaşadığı dönemle karşılaştırıldığında üretim sürecine etkisi açısından önemli derecede farklılaşmıştır. A. Smith tarafından üretken emek olarak ifade edilen sermayenin ekonomik büyüme açısından önemi günümüz tartışmalarında da yer almaktadır. A. Smith açısından toplam işgücü içerisinde üretken emek miktarının payı büyüdükçe toplam üretim

yoluyla ekonomik büyüme de artacaktır. Analizde üretken nitelikteki emek, sermaye birikimi sağlamakta ve bu birikimi daha da hızlandırmaktadır. Daha fazla sermaye birikimi ise daha çok işçinin çalıştırılması gereksinimini ortaya çıkaracaktır. İşçi başına sermaye gereksinimi iş bölümü ile aynı doğrultuda artacaktır. Emeğin klasik iktisatçılar açısından üretim fonksiyonunda bir tek üretim faktörü olarak yer alması kendi anlayışları içerisinde tutarlılığını sağlamaktadır. Sermaye faktörü modern ekonomilerde emekten bağımsız, farklı bir üretim faktörü olarak değerlendirilmiştir (Aytekin, 2017: 31-32).

D. Ricardo'ya göre sermaye sahiplerinin amacı kâr elde etmektir ve bu nedenle üretimi arttırmaya yönelik çaba içerisindeyler. Üretimi arttırmak için ise daha fazla işgücünün istihdam edilmesi gerekmektedir. Bunun sonucunda işgücüne yönelik oluşan talep artışı ücret seviyesini yükselterek nüfus artışını sağlayacaktır. Nüfusta yaşanan artış, tarım ürünlerine yönelik talebi arttıracak ve talep artışı ekonomik büyümeye yol açacaktır (Muratoğlu, 2011: 167-168).

1.3.2.2. Beşerî Sermaye

Üretim süreçlerinde nitelikli, bilgi ve beceri seviyesi yüksek olan emeğin, üretim sürecine yapmış olduğu pozitif ve verimli katkı beşerî sermaye olarak tanımlanmaktadır. Beşerî sermaye teknolojik gelişim sağlayarak ekonomik büyümeye katkı sağlamaktadır. Bu sayede büyüme hızı artmaktadır. Adam Smith açısından emek vasıfsız emek ile beşerî sermaye olmak üzere iki çeşittir. Vasıflı, nitelikli olan emeğin gelir etmesinin yanı sıra tüm ekonomiye katma değer sağladığını belirtmiştir. A. Smith tanımladığı iki tür emeğin niteliklerine uygun işlerde istihdam edilmesi gerektiğini savunmuştur. Becerisi yüksek olanların daha nitelikli işlerde çalışması gerektiğini, niteliği düşük ve eğitimsiz olanların ise fiziksel güç gerektiren işlerde istihdam edilmesinin daha uygun olduğunu belirtmiştir.

Becker (1965) ve Mincer (1974) tarafından geliştirilen beşerî sermaye teorisi, beşerî sermayenin üretim sürecinde oynadığı rol ile ilgilidir ve işgücü yatırımları ile işbaşı yatırımları da dahil olmak üzere eğitimler yoluyla iş becerilerine yatırım yapma şeklinde tanımlanmaktadır. Bu teorinin çalışma ekonomisinin temelinde ve makroekonomide çok önemli bir yeri bulunmaktadır (Acemoglu, 2007: 463).

Schultz (1961) açısından beşerî sermaye, ekonomik büyüme için gerekli olan en önemli faktörlerden birisidir. Beşerî sermaye kavramı bakış açısına göre farklı şekillerde tanımlanmaktadır ve sınıflandırılmaktadır. Bazıları, bir tür bireysel mülkiyet olarak gördükleri beşerî sermayeyi servetin bir unsuru olarak tanımlamaktadır. Diğer görüş

açısından ise bireylerin sahip oldukları nitelik ve beceriler sınıflandırmada etkili olmaktadır. Bu sınıflandırmada zorunlu eğitim dışında kalan mesleki bilgi ve becerilerin kazanıldığı eğitimlerle kazanılan nitelik artışına önem verilmektedir (Manga, 2015: 46).

Beşerî sermaye dinamik bir niteliğe sahiptir ve geliştirilebilir. Bu yönüyle sermayeden ayrılmaktadır. Bir diğer farkı stoklanamamasıdır ve sonsuza dek varlığını sürdürmesi imkânsızdır. Beşerî sermaye için yapılan yatırımlar neticesinde toplumlarda sosyal yönden bir gelişim de sağlanmaktadır (Karagül, 2002: 29-30).

Emek verimliliği olgusu büyüme açısından çok önemli bir kaynak olarak görülmektedir. Genellikle belirli bir sektörde ya da ekonomide çalışma saatlerinin büyüme miktarına bölümü şeklinde ifade edilmektedir. Emek verimliliği işyerinin fiziki koşulları, sağlık olanakları ve güvenlik unsurlarıyla yakından ilgilidir (Ivić, 2015: 57).

1.3.2.3. Tasarruf ve Yeni Sermaye

Tasarrufların arttırılması ve yeni sermaye oluşumu verimlilik ve refah artışı sağlayarak ekonomik büyümeye etkisi olan bir üretim faktörüdür. Bir üretim döneminde mal ve hizmet üretme kapasitesini ifade etmektedir. Sermaye kavramına birçok unsur dahil edilmektedir. Makine ve teçhizatlar, altyapı yatırımları, imalathaneler, binalar gibi unsurlar sermaye olarak sayılabilmektedir. Sermaye miktarındaki artışın, tüm gelişme seviyesindeki ülkelerde ekonomik büyümenin sağlanması sürecinde önemli payı bulunmaktadır. Bu durum gelişmekte olan ülkeler için de gelişmiş ülkeler için de aynıdır. Dünya Bankası açısından yatırım miktarı daha fazla olan ülkelerin büyüme oranları da daha yüksek olmaktadır. Japonya, ABD gibi ülkelerin hem sermaye birikimi hem de büyüme oranları genellikle yüksek seviyelerde olmuştur. Lucas, Harrod, Domar, Rostow gibi pek çok iktisatçı açısından da sermaye birikimi ekonomik büyüme ve kalkınmada önemli rol oynamaktadır (Çetin, 2012: 212).

Klasik iktisatçılar açısından da fiziksel sermaye, büyüme açısından önemli bir unsurdur. A. Smith' e göre ulusların refah seviyesini arttırmaları iş bölümü ve uzmanlaşma ile birlikte sermaye birikimi yoluyla mümkün olmaktadır. Rostow' un gelişim aşamalarında ekonomilerin olgunluk seviyesine geçişleri sermaye birikimi ile sağlanmaktadır. Harrod-Domar büyüme modeline bakıldığında yatırım harcamalarına eşit seviyedeki sermaye birikiminin ekonomik büyümenin belirleyicisi olduğu görülmektedir. Solow tarafından geliştirilen modelde işgücü başına düşen sermaye miktarı, ekonomik büyüme fonksiyonunda yer almaktadır.

Gerçekleştirilen net yatırımlar hem talep hem de arz yönlü etki yapmaktadır. Bir üretim tesisinin kurulumu değerlendirildiğinde; tesis kurulumu için gerekli olan demir, çimento gibi mallar açısından bir talep oluşmaktadır. Üretim tesisinin tamamlanması durumunda da üretim artışı sağlanacak ve arz etkisi oluşacaktır. Üretim artışı ile birlikte kapasite artışı görülecektir (Özel, 2012: 65).

Sermaye yatırımları yıllar boyunca ülkeler arasında gelişme farkını gösteren bir faktör olmuştur. Nurkse (1953) az gelişmiş ülkelerin yoksulluktan kurtulamamalarının nedeni olarak tasarruf seviyelerindeki düşüklüğü görmüştür. Bu durumu düşük tasarruf oranlarının sermaye birikimine engel olmasına bağlamıştır. Sermaye birikiminin sağlanamaması sonucunda da ekonomik büyüme gerçekleşmemektedir. Nurkse tarafından yoksulluğun kısır döngüsü olarak tanımlanan bu durumdan ülkelerin çıkış yolu tasarruf miktarının artırılmasıdır (Şahbaz, 2014 :2).

1.3.2.4. Doğal Kaynaklar

Doğal kaynaklar yerin altında ve üstünde bulunan birçok unsurdan oluşmaktadır. Canlı ya da cansız olabilirler. Ormanlar, su kaynakları, madenler, bitkiler, hayvanlar doğal kaynak unsurlarına örnek olarak verilebilir. Doğal kaynakların dağılımı ülkelere göre farklılık göstermektedir. Bazı ülkelerde bu unsurlar daha fazla olabilmekte bazılarında ise daha az mevcut bulunmaktadır. Doğal kaynaklar yönünden zengin olan ülkelerin bu konuda avantajlı oldukları söylenebilir (Bal, 2011: 89).

Doğal kaynaklar zaman içerisinde diğer üretim faktörlerine kıyasla daha kıt duruma gelmektedir. İktisat literatüründe yer bulan arz esnekliği sıfır olan toprak kıtlığı, tüm doğal kaynaklar için de geçerli bir kavramdır. Doğal kaynakların kıtlığı sonucu azalan verimler yasası işlemektedir. Diğer üretim faktörlerinde artış olmasına rağmen birinin azalması ya da sabit kalması durumunda azalan verimler yasası geçerli olmaktadır. Diğer faktörleri nispi olarak arttırmak mümkün iken, doğal faktörler bozulduğu için azalmakta, faktör bileşimi aynı oranda sağlanamadığından, azalan verimler yasaının etkisi ortaya çıkmaktadır (Başol vd., 2011: 64).

Yeni doğal kaynaklara ulaşmak özellikle az gelişmiş ülkeler açısından olumlu ekonomik etkilere yol açmaktadır. Bunun nedeni avantaj sağlayarak bir refah artışına neden olmasıdır. Örneğin değerli madenlerin bulunması buna örnek olarak verilebilir. Bir ülkenin doğalgaz, petrol gibi ekonomik değeri yüksek ve kullanım alanı geniş olan bir rezerv kaynağına ulaşması durumunda ülkede olumlu bir bekleyiş ortaya çıkmaktadır. Dış ticaret

dengesi açısından da önemli etkileri olmaktadır. Geçmişte doğal kaynaklara, petrol gibi kaynaklara daha fazla sahip olan ülkelerin daha hızlı büyüdüğü görülmüştür. Genel olarak bu düşünce hâkim olmakla birlikte bunun tersi yönde düşünceler de bulunmaktadır. Bu görüşü destekleyen örnekler dünya üzerinde mevcuttur. Örneğin Japonya ve Güney Kore doğal kaynaklar bakımından zengin olmamalarına karşın Ar-Ge, teknoloji gibi unsurlardan daha fazla yararlanarak doğal kaynak yönünden zengin olan ülkelere daha yüksek büyüme oranlarını yakalamışlardır. İran, Gana, Venezüella gibi doğal kaynak bakımından zengin olan ülkelere büyüme oranları daha düşük seviyelerde kalmıştır (Bal, 2011: 90-91).

Doğal kaynaklara verilen önem, ülkelerin sahip oldukları sermaye miktarı ile teknoloji seviyelerine göre şekillenmektedir. Sermaye birikimi yüksek ve teknoloji yoğun üretim imkânlarına sahip olan ülkelerin doğal kaynaklara nispeten daha az önem atfettikleri görülmektedir. Ancak verilen önemin az olmasına rağmen bu kaynaklardan mümkün olduğunca daha verimli şekilde yararlanma yöntemleri uygulamaktadırlar. Doğal kaynakları kıt olan gelişmiş ülkelerin bu eksikliği nitelikli işgücü, Ar-Ge, bilgi teknolojileri gibi unsurları kullanarak ülke dışından temin ettikleri hammaddeleri işlemek suretiyle kapattıkları görülmektedir. Bunun yanında az gelişmiş olan tasarruf imkânları kısıtlı, teknoloji yönünden yetersiz durumdaki ülkeler açısından ise doğal kaynaklar daha önemli hale gelmektedir. Ekonomik anlamda nüfus ile birlikte doğal kaynaklar bu ülkelere servet unsuru olarak nitelendirilmektedir (Başol vd., 2011: 65-66).

1.3.2.5. Teknolojik Gelişmeler

1900' lü yılların ortalarından itibaren emek ve sermaye gibi üretim faktörlerine bilgi faktörü de eklenmiştir. Bu durumun üretim metotlarının değişimine çok önemli etkileri olmuştur. Üretim metotlarındaki radikal değişim, ilişkisi nedeniyle ekonomik büyümeye yeni kavramların dahil olmasını sağlamıştır. Bu kavramlar arasında Ar-Ge, yaparak öğrenme, bilgi toplumları gibi terimler bulunmaktadır (Yardımcı, 2006: 97).

Ekonomi içerisinde teknolojinin etkisi, Keynesyen, Neo-klasik gibi birçok gelişim teorisinde yer bulmuştur. Neo-klasik yaklaşımda teknoloji dışsal bir etken olarak ele alınmıştır. Transfer maliyetinin olmadığı kabul edilmiş bu nedenle alınıp satılmasının kolay olduğu varsayılmıştır.

Schumpeter açısından teknolojik yenilik, büyüme sürecinde çok önemli bir faktördür. Teknolojik yeniliği sağlayacak olan da girişimcidir. Teknolojik yenilik sayesinde

ekonomik büyümede sıçrama sağlanabilmektedir. Bunun nedeni mevcut üretim üzerinde marjinal bir etki sağlayacağını düşünmesidir.

Marksist düşünce sisteminde teknoloji faktörü, üretken emeğin ortaya çıkardığı bir değer olarak düşünülmüştür. Bu açıdan teknoloji emek süreci içerisinde ele alınmıştır. Emek burada aktif bir rol oynamaktadır. Tasarım aşamasından itibaren üretimin tüm uygulama süreçlerinde emek katma değer yaratmaktadır. Emeğin yetenekleri ve yaratıcı özelliği bu süreçte etkili olmaktadır.

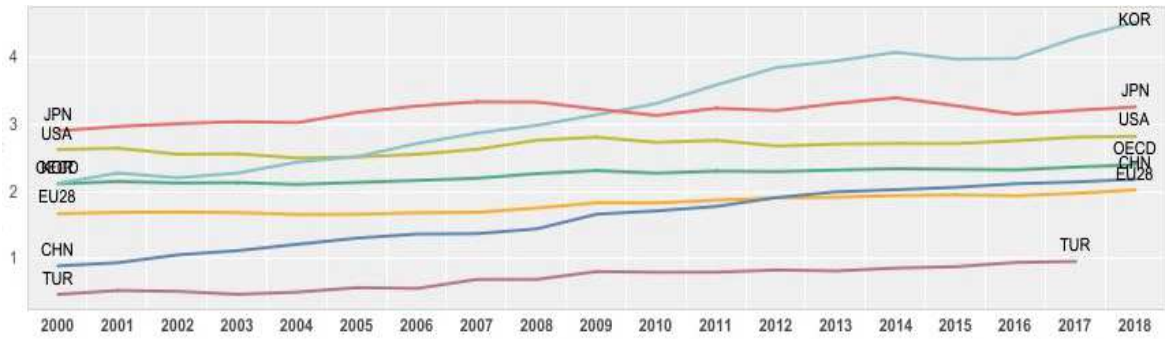
Teknoloji "Bağımlılık Kuramı" içerisinde de önemli bir unsur olarak tanımlanmaktadır. "Bağımlılık Kuramı" nda iki taraf bulunmaktadır. Bir tarafta gelişmiş merkez pozisyonundaki ülkeler, diğer tarafta ise gelişme çabasında olan uydu konumundaki ülkeler bulunmaktadır. Teknoloji, burada merkez konumdaki ülkelere ortaya çıkmaktadır. Daha sonra üretilen bu teknoloji belirli bir süre içinde gelişmekte olan ülkeleri merkez konumdaki ülkelere bağımlı hale getirmektedir. Teknoloji transferi genellikle Çok Uluslu Şirketler üzerinden gerçekleşmektedir. Üretilen teknolojinin gelişmekte olan ülkelere transferi sonrasında bu ülkelerin adaptasyonu çok iyi olmadığından ayrıca transfer maliyeti yüksek olduğundan verimsiz sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Özellikle 1970' li yıllardan itibaren mikro elektronik teknolojisi olarak adlandırılan teknoloji türünün azgelişmiş ülkeler üzerinde olumsuz etki yaptığı ve kalkınma süreçlerini negatif etkilediği yönünde görüşler belirmiştir. Bu görüşlere göre gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkelerin gelişim düzeyleri arasındaki makas daha da büyümektedir. Azgelişmiş ülkeler daha borçlu duruma gelmekte, dış ticaret sorunları, gelir düşüklüğü, sermaye yetersizliği gibi sorunları devam etmektedir (Ansal, 2004: 39-49).

Teknolojik gelişimler arasında sayılan Ar-Ge çalışmaları ekonomik büyüme sürecinde önemli bir yere sahiptir ve Adam Smith' in iş bölümü ve uzmanlaşma kavramlarından yola çıkarak günümüze kadar önemini korumuştur. Sanayi devriminden sonra teknolojik inovasyon kavramı daha da önem kazanmıştır. Neoklasik Yaklaşımın önemli temsilcileri olan Robert M. Solow ve Kenneth J. Arrow üretim süreçlerinde teknik değişim, yaparak öğrenme gibi terimleri kullanarak araştırma ve geliştirmenin önemini vurgulamışlardır (Erdoğan ve Canbay, 2016: 34).

Romer (1990) Grossman-Helpman (1991) ve Aghion-Howitt (1992) çalışmalarında ekonomik büyüme modelleri içerisinde Ar-Ge harcamalarına özellikle yer vermiştir.

Şekil 1.5. incelendiğinde 2000 ile 2018 yılları arasında Güney Kore, Japonya, A.B.D gibi yoğun teknoloji odaklı üretim süreçlerine sahip olan ülkelerde Ar-Ge yoğunluğunun nispeten daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum Ar-Ge yoğunluğu ile teknoloji odaklı büyüme arasındaki ilişkiyi desteklemektedir.

Şekil 1.5. Bazı Ülkelerde ve OECD Ülkelerinde Ar-Ge Harcamalarının Yoğunluğu

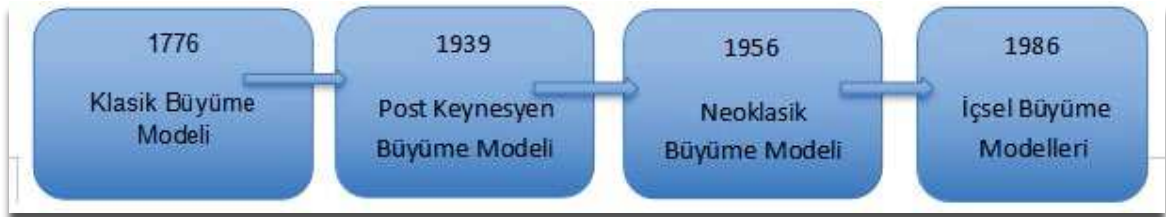

Kaynak: OECD (2020), Main Science and Technology Indicators.

([https://www.oecd.org/sti/msti.htm#:~:text=Research%20and%20development%20\(R%26D\)%20intensity,Technology%20Indicators%20\(MSTI\)%20database](https://www.oecd.org/sti/msti.htm#:~:text=Research%20and%20development%20(R%26D)%20intensity,Technology%20Indicators%20(MSTI)%20database))

1.4. Ekonomik Büyüme Teorileri

Büyüme teorileri ana hatlarıyla kronolojik açıdan Klasik, Post Keynesyen, Neoklasik, İçsel Büyüme Teorileri olarak sıralanabilir. Büyüme Teorilerinin kronolojisi şu şekilde gösterilebilir:

1.4.1. Klasik Büyüme Teorileri

Klasik Büyüme Teorilerinde ekonomik büyümenin sağlanması için gerekli olan unsurlar şu şekildedir:

- Serbest piyasa ekonomisinin varlığı,
- Yeniliğe uygun koşullar,
- Piyasaların yeterli büyüklüğe sahip olması,
- Sosyal ve kültürel ortam.

Bu koşulların mevcut olması durumunda ekonomik büyümenin sağlanacağını savunmuşlardır. Bu şartlar altında devletin piyasalara müdahalesine ihtiyaç duyulmayacaktır. Tarım, sanayi, ticaret, dış ticaret gibi tüm ekonomik faaliyetler bu koşulların varlığı altında ekonomik açıdan büyümeye yol açacaktır.

Adam Smith, endüstriyelleşmenin henüz yeni başladığı farklı bir zaman diliminde yaşamıştır. Bu nedenle İngiltere’ de o dönem refahın birinci kaynağını tarım sektörü olarak görmüş ve sermayeyi bu bağlamda göz ardı etmiştir. Bunun yanında refah artışı için sanayi sektöründe tarım sektörüne kıyasla daha ileri düzeyde bir uzmanlaşmanın ve iş bölümünün gerekli olduğunu savunmuştur (Feldman ve Storper, 2018: 143-144).

Adam Smith açısından büyüme içerisinde örgütsel iş bölümünün önemi büyüktür. Örgütsel iş bölümünün varlığında teknolojik ilerleme sağlanacak bu durumda emeğin verimliliği artacaktır. Bu verimlilik artışı öncelikle ekonomide gelir artışı sağlayacak sonrasında ise refah artışı meydana gelecektir. Gelir düzeyinin artışı piyasaların yeterli seviyede büyüklüğe sahip olması durumunda talep artışı sağlayacaktır. Arz ve talepte yaşanan artış sonucunda ekonomi bütün olarak büyüme sürecine girecektir. A. Smith’ e göre sermaye birikimi ile emeğin verimli ya da verimsiz oluşu ekonomik büyümenin yönünü belirlemektedir. Klasik dönemde milletlerin servetinin artması ekonomik büyümeyi temsil etmekteydi. Bunun nedeni ilgili dönemde milli gelir hesaplama yöntemlerinin gelişmemiş olmasıdır. Piyasanın büyüklüğü içerisinde iş bölümünün artışı emeğin verimliliğini arttırmaktadır.

Adam Smith’ in büyüme fenomenine bakış açısı tam istihdam dengesinden ziyade gerçekçi bir bakış açısı olmuştur. Onun için asıl amaç, tam istihdamı sağlamaktan ziyade yasa yapıcıların ticaretin önündeki engelleri kaldırma yönünde politika üretmeleri ve bu sayede refahın yayılması olmalıdır (Kennedy, 2016: 170).

Klasik büyüme modelinin gelişimine D. Ricardo’ nun da önemli katkıları bulunmaktadır. Ricardo’ nun ekonomik büyümeye yaklaşımı gelir dağılımı üzerinden olmuştur. Üretimde rol alan aktörler sermayedarlar, toprak sahipleri ve ücretle çalışan emek sahipleridir. Üretim aktörlerinin üretimden aldıkları payların önemi üzerinde durulmuş ve modelde irdelenmiştir. Ricardo modelinde sermaye ile emek faktörleri için azalan verimler yasası geçerlidir. A. Smith açısından sermaye için yine azalan verimler yasası geçerli olmakla birlikte emek için artan verimler yasası geçerlidir (Özsağır, 2008: 334-335).

Malthus' un ekonomik büyümeye yaklaşımını nüfus artışı ile gıda maddelerinin zaman içerisindeki artış hızı şekillendirmiştir. "An Essay on the Principle of Population" isimli eserinde nüfusun geometrik bir şekilde arttığını buna karşın gıda ürünlerinin artışının aritmetik bir biçimde gerçekleştiğini belirtmektedir. Nüfusun serbest bir biçimde artması durumunda gıda ürünleri ile arasındaki dengenin ciddi şekilde bozulacağını savunmuştur. Malthus, bu durumun önüne geçmek için evlilik ve doğum sayıları üzerine kısıtlama getirilebileceğini ancak bu uygulamanın ahlaki olmadığını belirtmiştir (Güneş, 2009: 134).

Klasik iktisatçılar 1870' lerde ve sonrasında özellikle Edgeworth, Jevons gibi marjinalist ekonomistlerce popüler hale gelen matematiksel nedensellikten ziyade yaşadıkları dönemin koşullarına uygun olarak şekillenen çalışmalar ortaya koymuşlardır. Özellikle değer teorisi ile gelir dağılımı temelinde çalışmalar yapmışlardır (Durlauf ve Blume, 2016: 10).

1.4.2. Post Keynesyen Büyüme Teorileri

Post Keynesyen büyüme teorilerinde J.M. Keynes ile M. Kalecki' nin önemli katkıları olmuştur. Ayrıca heteredoks iktisatçılardan J. Robinson ile N. Kaldor' un da çalışmaları bu teorilerin gelişiminde önemli rol oynamıştır. Bu düşünce 1970' lerde bir okul haline gelmiştir (Esen ve Yıldırım, 2019: 386).

Post Keynesyen büyüme modellerinde uzun dönemde toplam talebin önemli etkisi bulunmaktadır. Fonksiyonel açıdan gelir dağılımı, toplam talebi önemli şekilde etkilemektedir ve ekonomik büyümenin açıklanması konusunda etkili bir unsurdur. Gelir dağılımı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye ilk olarak Kalecki değinmiş ve model çerçevesinde açıklamaya çalışmıştır. Çalışmasında işçiler ile sermayedarlar arasındaki tasarruf eğiliminin farkı üzerinde durmuştur. Kalecki açısından işçilerin tüketim eğilimi daha fazla olduğundan tasarruf oranları çok düşüktür. Tüketim eğilimleri fazla olduğu için gelirden aldıkları payın artması durumunda mal ve hizmet talebi daha fazla artacağından ekonomik büyüme daha hızlı artacaktır. Yine aynı model çerçevesinde dağıtılmamış kârların yatırım harcamalarına etkisine de yer vermiştir (Bölükoğlu, 2019: 165).

R.F. Harrod, Post Keynesyen modellerine büyüme dinamikleri açısından katkı sağlamıştır. Çalışmaları ile bu modele dinamik bir oluşum sağlamıştır. Dinamik yaklaşımını gelirin statik olmasından ziyade dinamik olması ve sürekli büyümesi üzerine kurmuştur. Planlanan tasarruflar arttıkça yatırımlar da artış gösterecektir. Bu bakımdan genel dengeyi genişletmiştir. Analizde planlanan tasarruflar ile gerçekleşen tasarruflar birbirine eşittir.

Tasarruflar ile yatırımlar zaman içinde birbirine eşit duruma gelmektedir. Üretim yapanlar toplam çıktı ile talebin eşit olduğunu gördükleri sürece üretim yapmaya devam edeceklerdir ve bunun sonucunda ekonomik büyüme sağlanacaktır.

J. Robinson açısından belirli bir dönemdeki büyüme oranı, geçmiş dönemlere ait sosyolojik ve teknolojik gelişimlere göre şekillenmektedir. Gelir dağılımının da büyüme sürecinde etkili olduğunu savunmuştur. Tam istihdamın sağlanamayacağını belirtmiştir (Esen ve Yıldırım, 2019: 398- 399).

1930 ile 1950 yılları arasında kapitalist sistem yoğun şekilde tartışılmaya başlanmıştır. Ekonomik dalgalanmalar, gerçek ekonomik hayatta görülen kurumsal yapılar, gelir dağılımı gibi konular Post Keynesyen büyüme modellerinde önemli yer tutmaktadır.

Yine bu modeller içerisinde Kaldor' un geliştirdiği model bu alanda önemli katkı sağlamıştır. Kümülatif nedenselliğe dayalı ihracat odaklı bir büyüme modeli geliştirmiştir. Bu modelde sanayi ve tarım sektörünün baz alındığı, sermayedarlar ile emek sahiplerinin tasarruf ve tüketim davranışlarını içeren, teknik gelişimlerin içselleştirildiği bir sistem oluşturulmuştur. A.P. Thirlwall tarafından geliştirilmiş olan ve daha güncel olan ödemeler bilançosu kısıtlı ekonomik büyüme modeli de önemli bir yere sahiptir (Tekgül ve Cin, 2013: 318).

Kaldor açısından özellikle imalat sanayinde meydana gelecek bir genişleme neticesinde pazarın genişlemesi bunun yanında maliyetlerin azalması sonucu ülke ekonomisi kümülatif bir avantaj sağlayarak dış ticaretten kazançlı çıkacaktır. Açık ekonomilerde imalat sanayi ürünlerine otonom talep oluşması nedeniyle ihracat odaklı büyüme modelini önermiştir (Celi ve Sportelli, 2007: 9-10). Kaldor' un çalışmalarında üç önemli nokta bulunmaktadır. Bu noktalardan birinci olarak ekonomik büyümeyi tarihsel bir süreç olarak tanımlamıştır. Uzun dönemde ekonomik büyümeye ilişkin istatistiki raporlar hazırlamıştır. Çalışmalarındaki ikinci nokta, teknolojik açıdan bir gelişimin varlığı ile ölçek ekonomilerinin büyümede içsel faktör oluşu ve bu faktörlerin önemli etkilerinin bulunmasıdır. Üçüncü ve son önemli noktada toplam talebin büyüme sürecindeki mutlak etkisidir.

Kaldor' un ekonomik büyüme süreçlerine ilişkin olarak yapmış olduğu tarihsel çalışmalarının sonucunda ulaştığı bulgular şu şekilde olmuştur (Kaldor, 1957: 591–593):

- Sanayileşmiş ekonomilerde işgücü verimliliği ile işgücü başına düşen sermaye

miktarı ile milli gelir artışı sürekli.

- Sermayenin getiri oranları ve milli gelir içerisindeki payı sabittir.
- Milli gelir içerisinde emek geliri sabittir. Ücret düzeylerindeki artış, verimlilik artışı ile sağlanmaktadır.
- Emeğin verimlilik düzeyleri ekonomiler arasında farklılık göstermektedir.

Thirlwall'ın ileri sürdüğü görüşün temelinde ise dış ticarete açık olan ülkeler açısından temel kısıt olarak ödemeler dengesi bulunmaktadır. Eğer bir ülkede kısa dönem büyüme kapasitesine ulaşılmadıysa talep düzeyi yükseldiğinde ödemeler bilançosu açık vermektedir. Arz düzeyi düşük kalmakta, yatırımlar olumsuz etkilenmekte, teknolojik gelişme yavaşlamakta ve yurtiçi mallara olan talep düzeyi, yabancı mallara nispeten düşük kalmaktadır. Sonuç olarak ödemeler dengesi olumsuz etkilenmekte ve bu olumsuz döngü bu şekilde devam etmektedir. Ödemeler bilançosu dengesinde bir sorun olmaması durumunda toplam talebin üretim düzeyine çıkması, ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etki yaratacaktır. Thirlwall'ın çıkış noktası cari işlemler dengesi olup şu şekilde formüle etmiştir:

$$P_d E = P_f M F \quad (1.1.)$$

(1.1.) numaralı modelde P_d ihrac fiyatını, P_f döviz kurundan ithal fiyatını, E ihracat miktarını, M ithalat miktarını, F döviz kurunu ifade etmektedir (Thirlwall, 1979: 46).

$$Y_{Bt} = \frac{\varepsilon(Zt)}{\pi} \quad (1.2.)$$

(1.2.) numaralı denklemde gösterildiği şekilde Thirlwall açısından ekonomik büyüme oranı (Y_{Bt}), ihracat gelir esnekliği $\varepsilon(Zt)$ ile ithalat talebinin gelir esnekliği (π) tarafından belirlenmektedir. Bir ekonomide görülen hızlı ihracat artışı ekonomik büyümeyi arttırmaktadır. İthalat talebinin gelire duyarlılığının yüksek olması ise ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Ödemeler dengesi açısından ithalat gerçekleştiren ülkenin ithalat talebine ait gelir esnekliğinin karşılaştırmalı olarak diğer ülkelerden büyük olması büyüme açısından olumsuz sonuçlar ortaya çıkarmaktadır (Tekgül ve Cin, 2013: 328).

1.4.3. Neoklasik Büyüme Teorileri

Neoklasik büyüme teorilerinde Keynesyen yaklaşımda ihmal edilen mikro analizler makro analizlere dahil edilmek istenmiştir. Neoklasik modellerde fiyatların ve ücretlerin tam esnek olduğu varsayılmaktadır. Bunun nedeni rasyonel beklentiler görüşünün hâkim

olmasıdır. Rasyonel beklentiler görüşü ile birlikte fiyat ve ücretlerin esnekliği varsayımı altında makro analizler gerçekleştirilmektedir (Erdem ve Dumrul, 2014: 53).

R. Solow tarafından 1950' li yıllarda geliştirilen tasarruf, sermaye birikimi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi esas alan model Neoklasik büyüme modelleri arasında önemli bir yere sahiptir. Bu modelin varsayımları şu şekildedir (Umutlu vd., 2011: 353):

- Dışa kapalı bir ekonomi mevcuttur.
- Bireyler rasyonel davranmaktadır.
- Rekabete dayalı piyasalar mevcuttur.
- Üretim faktörleri arasında ikame olanağı bulunmaktadır.
- Üretim faktörleri marjinal maliyetleri ile fiyatlandırılır.
- Azalan verimler yasası geçerlidir.
- Nüfus ve teknolojik gelişmeler modelde dışsal olarak değerlendirilmektedir.
- Beşerî sermayenin verimliliği analize dahil edilmemektedir.

Bu modelde ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için tasarrufların yatırıma dönüşme şartı bulunmaktadır. Bu şekilde sermaye birikimi sağlanmakta ve ekonomik büyümeyi tetiklemektedir. Teknolojik gelişme ise bu modelde üretim miktarının daha fazla olmasını sağlamaktadır. Burada teknolojik seviye sabit olarak kabul edilmektedir (Umutlu vd., 2011: 353). Solow modelinde ölçeğe göre sabit getiri koşulları bulunmaktadır. Üretim fonksiyonu şu şekilde formüle edilmektedir (Ünsal, 2009: 590):

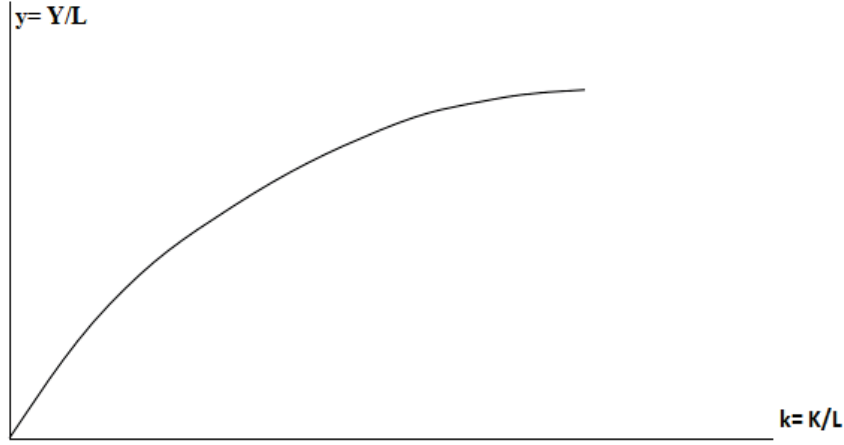
$$Y / L = F(K / L, 1) \quad (1.3.)$$

$$Y / L = F(K / L) \quad (1.4.)$$

$$y = f(k) \quad (1.5.)$$

Şekil 1.6. incelendiğinde emek başına sermaye miktarı arttığında emek başına üretim miktarının artmış olduğu ancak azalan verimler yasası nedeniyle çıktı miktarındaki artışın daha düşük seviyede gerçekleştiği görülmektedir.

Şekil 1.6. Solow Modelinde Emek Başına Üretim Fonksiyonu

Kaynak: Ünsal, 2009: 501.

Solow modeli Cobb-Douglas tipinde teorik olarak şu şekilde gösterilebilir:

$$Y_t = K_t^a (A_t L_t)^{1-a} \quad (1.6.)$$

Burada (Y) çıktıyı, (L) emek miktarını, (K) ise sermaye stokunu temsil ederken (A) teknoloji düzeyini temsil etmektedir. (a) 0 ile 1 arasında bir değer almakta ve ölçeğe göre sabit getirinin varlığını kabul etmesi nedeniyle tüm girdiler örneğin iki katına çıkarılırsa çıktı miktarı da iki katına çıkacaktır. Modelin bir diğer varsayımı ise azalan verimler yasaının geçerli olduğu konusudur.

Az gelişmiş ülkelerde tasarruf oranlarındaki artış gelişmiş ülkelere oranla daha yüksek bir ekonomik büyüme katkısı sağlayacaktır. Uzun dönem açısından bakıldığında az gelişmiş ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasında gelişmişlik düzeyi birbirine yakınsayacaktır. Bunun haricinde nüfus artışındaki bir artış, işçi başına düşen sermaye oranını olumsuz etkileyecek ve işçi başına hasıla düzeyi düşecektir. Teknolojik gelişme, dışsal kabul edilerek büyüme açısından ortaya çıkan fark Solow artışı olarak tanımlanmıştır (Taban, 2010: 27-30).

Solow' un çalışmaları ardından gelen büyüme modellerine de yol açmıştır. Romer, Weil ve Mankiw, Solow modelinin geçerliliğinin test edilmesi amacıyla bazı çalışmalar yürütmüştür. Yapılan ampirik çalışmaların sonuçları, tasarruf oranları ile nüfus artış oranının gelir seviyesindeki artışı önemli ölçüde açıkladığını doğrular nitelikte çıkmıştır.

Beşerî sermaye, modele dahil edildiğinde üretim fonksiyonu şu şekilde oluşmaktadır:

$$Y_t = K_t^\alpha H_t^\beta (A_t L_t)^{1-\alpha-\beta} \quad (1.7.)$$

Oluşturulan modelde (H_t) beşerî sermayeyi temsil etmektedir. Kalan değişkenler ise Solow modeliyle aynı şekildedir. Modelde fiziki sermaye ile beşerî sermaye arasında gelir bölüşdürülmektedir. $\alpha+\beta<1$ olarak kabul edilmekte olup sermaye faktörü, azalan marjinal getiriye sahiptir (Topuz ve Yıldırım, 2017: 63-64).

1.4.4. İçsel Büyüme Teorileri

İçsel büyüme teorisi olarak adlandırılan yaklaşım, büyüme açısından daha önceki teorilerden farklı olarak dışsal olarak kabul edilen faktörleri içsel olarak kabul etmiştir.

İçsel büyüme teorisinin temel varsayımları şu şekildedir (Taban, 2010: 37):

- Piyasalarda eksik rekabet mevcuttur.
- Teknolojik gelişim, modellerde içsel bir değişken olarak alınmaktadır.
- Sermaye tanımı içerisinde bilgi ve beşerî sermaye de bulunmaktadır.
- Sermaye bütün olarak artan bir getiriye sahiptir.
- Dışsallıklar ve taşmalar mevcuttur.

Neoklasik model, Romer ve bazı iktisatçılar tarafından teknolojik gelişimin modellerde yer almaması nedeniyle eleştirilmiştir. İçsel büyüme teorilerinde teknolojik gelişim içsel bir faktör olarak alınmaktadır. Endojen büyüme teorisi olarak da adlandırılan modelin özellikle üç önemli katkısı bulunmaktadır (Özsağır, 2008: 339):

- Romer tarafından geliştirilen modelde bir üretim faktörü olarak ele alınan teknik bilgi maliyet düşürücü etki yapmakta aynı zamanda kalite yönünden artış sağlamaktadır. Üretim sonucu ortaya çıkan teknik bilgi diğer firmaların üretimleri üzerinde olumlu bir dışsallık sağlamak ve ekonominin bütünü olumlu yönde etkilenmektedir.

- Lucas (1988) ve Rebelo (1991) modele beşerî sermayeyi bir üretim faktörü olarak dahil etmişlerdir.

- Barro (1990), kamu harcamalarını bir üretim faktörü olarak modele dahil etmiştir.

Sergio Rebelo (1991) tarafından geliştirilen AK modeli Neoklasik üretim fonksiyonunda dışsal olarak alınan teknolojik gelişme, model içerisinde açıklanmaya çalışılmıştır. Bu modelde temel olarak üretim miktarı (Y) ile sermaye (K) arasında doğrusal bir ilişki olduğu varsayılır. Ölçeğe göre sabit getiri varsayımı bulunmaktadır. Sermaye

içerisinde beşerî sermaye faktörü de mevcuttur. Üretim fonksiyonu şu şekilde gösterilmektedir (Taban, 2010: 43):

$$Y = AK \quad (1.8.)$$

Rivera-Batiz ve Romer' in geliştirdiği Ar-Ge modelinde monopol rekabet piyasası ele alınmıştır. Bu modelde dışsallıklar ve bilgi aktarımının yanı sıra dolaşım serbestliği mevcuttur. Bu modelde üretim ve Ar-Ge olmak üzere iki sektör bulunmaktadır. Ekonomik faaliyetler bu sektörlerde gerçekleşmektedir. Üretim fonksiyonu tanımlanırken beşerî sermaye (H), emek (L), sermaye stoku (K), bilgi düzeyi (A) ile gösterilmiştir. (C) tüketimi göstermekte (K) yatırıma eşit olmaktadır. Üretim fonksiyonu şu şekilde ifade edilmektedir:

$$Y = C + K = F(H_y, L_y, K_y, A) \quad (1.9.)$$

Ar-Ge sektörünün çıktı fonksiyonu ise şu şekilde olmaktadır:

$$A = R(H_A, L_A, K_A, A) \quad (1.10.)$$

Bu modelde bilgi düzeyi (A) her iki sektörde de kullanılmaktadır. Diğer girdilerden farklı olarak bilgi taşmalarının her iki sektörde de kullanılması, monopol rekabet piyasasında yer alan firmalarda dışsal olarak sağlanması sonucunda verim artışı gerçekleşecektir (Demir, 2002: 3-5).

Lucas'ın (1988), tanımladığı üretim fonksiyonu ise şu şekilde olmuştur:

$$Y = F(K, uhN) \quad (1.11.)$$

Lucas tarafından tanımlanan üretim fonksiyonunda, Solow modeline beşerî sermayenin dahil edilmesi sonucu model genişletilmiştir. Çalışanların ortalama yetenek düzeyi (h) ve çalışma süresi (u) arttıkça üretimde de artış görülmektedir. Beşerî sermaye birikimi çalışma süresinden arta kalan zaman arttıkça yetenek gelişimi ile birlikte daha da hızlanacaktır. Çalışma süresinin $U(t)=0$ olması durumunda ise çalışma süresi hiç olmayacağından üretim de olmayacaktır. Bu nedenle çalışma süresi ile çalışma süresinden arta kalan sürenin sıfır olmayacak şekilde fonksiyonda yer alması durumunda bir miktar getiri sağlanacaktır (Demir vd., 2006: 29).

Barro' nun çalışmalarının içsel büyüme modellerine katkısı ile devletin rolü tekrar irdelenmeye başlamıştır. Devletin burada rolü Keynesçi anlayıştan farklıdır. Ar-Ge, eğitim, iletişim ağlarının güçlendirilmesi gibi özel sektörün etkinliğini arttıracak faaliyetleri içermektedir. Devlet burada bir anlamda katalizör görevi görmektedir (Taban, 2010: 92).

Modelde kamu harcamalarının sabit vergilerle finanse edildiği ve denk bütçe varsayımı altında işgücünün modele dahil edilmediği basit şekilde üretim fonksiyonunu şu şekilde tanımlanmıştır:

$$Y = \Phi(k, g) = k \cdot \phi\left(\frac{g}{k}\right) \quad (1.12.)$$

(Φ) modelde zamanlar arası ikame esnekliğini göstermektedir. Burada ϕ , normal koşullar ve azalan marjinal ürün varsayımında negatif ya da pozitif bir değer almaktadır. (k) sermaye miktarını, (g) kişi başına düşen kamu alımlarını ifade etmektedir. Barro, kamu harcamalarının özel sektöre ve hane halklarına altyapı harcamaları vb. yollarla dolaylı olarak katkı yaptığını bu nedenle üretimde bir girdi olarak alınması gerektiğini savunmuştur (Barro, 1990: 106-107).

İKİNCİ BÖLÜM

DÜNYADA VE TÜRKİYE’ DE DIŞ TİCARET POLİTİKALARININ GELİŞİMİ İLE TÜRKİYE’ DE EKONOMİK BÜYÜMEYE YÖNELİK UYGULAMALAR

2.1. Dünyada ve Türkiye’ de Uygulanan Dış Ticaret Politikaları

1929 yılında yaşanan Büyük Buhran sonucu dünya ticaretinde yaşanan değişimi, İkinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan uluslararası kuruluşların etkin olduğu ve bu kuruluşların etkileri sonucu ülkelerin dış ticaret politikalarında değişimin yaşandığı bir dönem izlemiştir. 1960 ve 1970’ li yıllarda ülkelerin üretimlerinde ve sanayi politikalarında yaşanan dönüşüm neticesinde özellikle 2000’ li yılların başından itibaren kuzey ve güney ülkelerinin uluslararası ticari görünümünde de değişimler görülmeye başlamıştır.

Türkiye’ de dünya ekonomilerinde yaşanan eğilimlerin de etkisiyle ana hatlarıyla 1980 öncesi daha çok korumacı nitelik taşıyan dış ticaret politikaları ve bu politikalara yönelik araçlar uygulanmıştır. 1980 sonrası ise 24 Ocak istikrar programı ile birlikte devlet müdahalesinin azaltılarak piyasa ekonomisine işlevsellik kazandırmak ve korumacılığa dayanan sanayileşme stratejisinden ihracata dönük sanayileşme stratejisine geçmek temel olarak amaçlanmıştır. Bu amaç da serbest dış ticaret politikasının uygulanması gereğini doğurmuştur.

2.1.1. Dünyada Uygulanan Dış Ticaret Politikaları

Dünya ekonomisinde meydana gelen en önemli gelişmelerden biri 1929 yılında yaşanan Büyük Buhrandır. Büyük Buhranın nedenleri arasında dış ticaret bilançosundaki bozulma da yer almaktadır. 1929 yılında New York Borsasındaki ani düşüş Amerika’ da yatırımcıların, bankaların ve finans kuruluşlarının yüksek miktarlarda zarar etmelerine neden olmuştur. Bu yıkım sonraları Avrupa’ ya da sıçramıştır. Amerika’ da ve Avrupa’ da 1920’ li yıllardan 1929 yılına kadar yaşanan yükseliş trendi yerini ekonomik daralmaya bırakmıştır (Kurt, 2019: 23-25).

1929 krizi neticesinde Amerikan sermayesinin Avrupa’ dan çıkışı bunalıma neden olmuştur. Hammadde ya da tarım ürünü haricindeki ürünleri ihraç eden ülkeler açısından

mal satacakları pazar bulmaları zor hale gelmiştir. Bunun neticesinde İngiltere uzun süredir uygulamakta olduğu serbest ticaret anlayışını terk etmek zorunda kalmıştır. Siyasi yönden birçok Avrupa ülkesinde diktatörlüğe yönelim başlamıştır (Balan, 2019: 48-49).

Kriz sonucu mal akımları sekteye uğramış, serbest ticaret düzeni ortadan kalkmıştır. Bu süreçte merkez ülkelerde korumacı, çevre ülkelerde ise ithal ikameye dayalı politikalar gündeme gelmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyada hâkim güç İngiltere’ den ABD ve SSCB’ ye geçmiş ve bu ülkeler yeni dünyanın iki süper gücü haline gelmiştir. Sömürgecilik yerine milli bağımsızlık hareketleri artmaya başlamıştır. Bu dönemde dünya ekonomisinde serbest ticaret anlayışı tekrar gündeme gelmiş, sermaye hareketlerinin önündeki engeller kaldırılmaya başlamıştır.

1944 yılında ABD’ nin Bretton Woods kentinde 44 ülkenin katıldığı Birleşmiş Milletler Para ve Finans Konferansı düzenlenmiştir. Bu konferansın oluşturulmasındaki amaç İkinci Dünya Savaşı’ nın ülkelere yarattığı ödemeler dengesine ilişkin sorunların aşılabilmesi amacıyla bu ülkelere fon sağlanması ve dünya ticaretinin tekrar genişletilmesi olmuştur. Ayarlanabilir Sabit Kur Sistemi olarak adlandırılan yeni uluslararası parasal sistemin oluşturulduğu Konferansta uzlaşılan Bretton Woods anlaşması Dünya Bankası ile IMF gibi çok etkin iki adet uluslararası kuruluşun oluşumunu sağlamıştır (Savrul, 2019: 73-74).

Dış ticaret, ekonomik büyümeye kaynak oluşturduğu için dünya ekonomisinin gelişiminde önemli katkısı olmuştur. I. Dünya Savaşı’ na kadar sadece birkaç büyük ekonomiye sahip ülke bulunuyordu. Savaş sonrası dönemde ekonomilerini uluslararası ticarete entegre edebilen azgelişmiş ülkeler, hızla gelişen ticaret koşullarında ekonomik büyüme açısından fayda sağlamışlardır. Bunun sonucunda büyük ekonomilerin uluslararası ticarete sahip olduğu güç azalmaya başlamış, dış ticarete entegre olabilen gelişen ekonomilerin etkinliği artmaya başlamıştır.

1960 sonrası, ülkelerde Keynesyen politikalar etkili olmaya başlamıştır. Özellikle ithal ikameciliğe dayanan sanayileşme hamleleri görülmüştür. Bu hamleler korumacı özellik taşımıştır. Bunun sağlanması için devlet müdahalelerine sıklıkla başvurulmuştur (Çütçü ve Yaşar, 2019: 267).

1970-1980 arası dönemde serbest ticaretin yerine korumacılığa yönelik politikalar yaygın olarak kullanılmıştır. Hassas sayılan ürünlerin ithalatı tarife dışı araçlar ile kısıtlanmıştır. Örneğin Endonezya, Filipinler, Malezya, Singapur ve Tayland üyesi oldukları

Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) çatısı altında korumacılığı esas alan ortak politikalar üretmişlerdir. Bu ülkelerin kauçuk, palmiye yağı, abaka lifi, ahşap gibi ürünlerde sahip oldukları üstünlük dış ticaret alanında önemlerini artırmıştır. Bu dönemde Avrupa Ekonomi Topluluğu (EEC), ticari engelleri kaldırmak, iş birliğini geliştirmek, ortak projeler üretmek amacıyla ASEAN ile iş birliği anlaşması yapmıştır (Davenport, 2017: 5).

1980' li yıllarda ABD ve İngiltere gibi endüstrileşmiş ülkelerde iktidarların neo-liberal ekonomik politikaları benimsemeleri tüm dünyayı etkilemiştir. Bu ülkelerde neo-liberal anlayışla birlikte faiz oranlarının yükseltilmesi bazı çevre ülkelerin borçlarını artırmıştır. Bu ülkelerin borç erteleme talepleri dışa açık ekonomi programlarını uygulamaları koşulu ile kabul edilmiş, IMF gibi uluslararası kuruluşların neo-liberal ekonomi politikalarını dayatmaları ile sonuçlanmıştır. Yapısal uyum ve istikrar programları kapsamında yabancı sermayeyi özendirici, özelleştirmeyi teşvik edici bunun yanında ekonomide devletin payını azaltıcı uygulamalar bu politikaların araçları arasında sayılabilmektedir (Yavuz, 2019: 172).

Uluslararası ticaretin gelişmesi ile birlikte Güney Kore, Tayvan, Singapur, Brezilya gibi ülkeler önemli gelişim sağlamışlardır. Zaman içerisinde Malezya, Endonezya gibi Uzak Doğu ülkeleri de bu gelişime katılmışlardır. 1980'lerden itibaren ithal ikame modellerinin benimseyen Türkiye, Şili gibi ülkelerde gelişim sağladıkları sanayi sektörlerinde üretmiş oldukları ürünleri ihraç etmeye başlamışlardır (Şahinöz, 2002: 177).

Uygulanan dış ticaret politikaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye yönelik bazı çalışmalar gerçekleştirilmiştir. IMF ile Dünya Bankasının geliştirmekte olan bazı ülkelerde yapmış olduğu çalışma sonuçlarına göre: 1963 ile 1992 yılları arasındaki dönemde ticari açıklığı benimseyen ülkelerin dışa kapalı ülkelere göre daha yüksek oranlarda büyüme sağladığı ortaya çıkmıştır. Birleşmiş Milletler tarafından benzer dönemde Asya Kaplanları olarak adlandırılan ülkeler için yapmış olduğu araştırmada yine aynı şekilde diğerlerine oranla daha yüksek büyüme oranlarına ulaşılmıştır (Şahinöz, 2002: 177).

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)' nün 1995 yılında kuruluşunun ardından dünya ticaretinde belirlenen bazı hedefler şunlar olmuştur (Makhlouf, 2019: 6):

- Müzakereler yoluyla dış ticarete tarifeleri düşürmek ve diğer ticari engelleri azaltmak.
- Üye ülkeler arasında ortaya çıkan ticari anlaşmazlıklara çözümler bulmak.

- Ticari politikaları ve faaliyetleri izlemek, haksız uygulamaların kaldırılması konusunda çaba göstermek.

Bu süreçte DTÖ çatısı altında belirlenen bazı hedeflerde zaman içerisinde sapmalar olmuştur. Bu sapmanın nedenleri arasında ülkelerin ulusal güvenlik ve çıkarları etkili olmuştur.

2000' li yılların başlarından itibaren kuzey ülkeleri ile güney ülkeleri arasında gerçekleşen ticari görünüm değişmeye başlamıştır. Özellikle Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika Cumhuriyeti (BRICS) ülkelerinin gerçekleştirdiği üretim ve ticari yapıdaki değişim büyük ölçüde bu görünümün değişimine katkı sağlamıştır. Bu zaman diliminde bu ülkelerdeki bilgi teknolojileri, gelişen ekonomilerin yönetsel gelişimleri ve beşerî sermaye kuzey ile güney ülkeleri arasındaki ticari görünümün değişiminde etkili olmuştur. Bu dönemde Çin' in dünya ihracatından aldığı pay yaklaşık üç katına çıkmıştır. Bu gelişmelerin neticesinde gücünü ve dünya ticaretinde etkinliğini kaybetmek istemeyen kuzey ülkeleri, DTÖ' nün ikili ve çoklu anlaşmaları revize etmesini sağlamak amacıyla bazı politikalar üretmeye başlamışlardır. Bununla birlikte DTÖ dışında bazı ikili ticari anlaşmalar da gündeme gelmiştir. Örneğin 2019 yılında Japonya ile AB arasında gerçekleşen ithalatın önündeki engelleri büyük ölçüde kaldırmaya yönelik yapılan anlaşma bu duruma bir örnek teşkil etmektedir (Makhlouf, 2019: 8).

2.1.2. 1980 Öncesi Dönemde Türkiye' de Uygulanan Korumacı Politikalar

1980 öncesi Türkiye' de korumacı anlayışı temel alan dış ticaret politikaları hâkim olmuştur. Bu durum az gelişmiş ülkelerin çoğunda benzer şekilde gerçekleşmiştir. Korumacı eğilimlerin ortaya çıkış nedeni 1929 Büyük Buhranının dünya ekonomilerinin tümünü olumsuz etkilemesidir. Bu ülkelerde Keynesyen düşünce sistemi çerçevesinde oluşan ithal ikameciliğe dayalı sanayileşme politikaları yaygın olarak kullanılmaya başlamıştır. Bu dönemlerde sermaye açısından güçlü durumdaki ABD, diğer ülkelerin sanayileşme derecesini önemli ölçüde etkilemiştir.

İthal ikameye dayalı sanayileşme modeli, iç talebin hacmi azalmadan, ithalata yönelik talebin azalması ve bu talebin yurtiçinde üretilen mallara kaymasının hedeflendiği bir strateji olarak tanımlanmaktadır. Bu modelin uygulanma nedeni ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanması amacıdır (Karluk, 1996: 192). İthal ikameciliğe dayalı modelde yüksek devlet müdahalesi söz konusudur. Bunun nedeni korumacılığın ön planda olmasıdır.

Bu müdahaleler geniş kapsamlı politika araçları kullanılarak gerçekleştirilmektedir. Gümrük tarifeleri, kotalar, döviz kuruna yönelik müdahaleler, faiz gibi politika araçları kullanılarak korumacı, yerli sanayinin gelişimini hedefleyen bunun yanında ithalatın kısıtlandığı bir mekanizma oluşturularak ekonomik büyümenin sağlanması hedeflenmektedir (Seyidoğlu, 2003: 591).

Türkiye’de ilk olarak 1930’larda uygulanan ithal ikamesi yoluyla sanayileşmede amaç ithal edilen ürünlerin yurtiçinde üretilmesi olmuştur. Bazı ürünlerin ithal edilmesi yerine yurtiçinde üretilmesi amacıyla yerli üreticilere bazı kolaylıklar sağlanmıştır. Bu amaçla vergi muafiyet ve istisnaları, döviz kolaylığı, hibe ve uygun maliyetli krediler gibi uygulamalar ile yerli üreticiler teşvik edilmiş ve rekabet güçlerinin artırılması hedeflenmiştir. 1930’ lu yıllarda Türkiye’ de hâkim olan devletçilik anlayışının bir sonucu olarak kamu kuruluşlarınca yerli üreticilere kolaylıklar sağlanmış ve bazı ayrıcalıklar tanınmıştır.

Demokrat Parti (DP) döneminde liberal nitelikli dış ticaret politikaları benimsenerek 1950 yılına kadar uygulanan korumacı anlayış terk edilmiştir. Bu politikanın sonucunda ithalatta artışlar görülmüştür. İthalat artışı beraberinde sürekli hale gelen dış açıkları getirmiştir. Dış açıkların oluşması neticesinde döviz ihtiyacı ve finansmanında dış kaynak gereksinimini arttırmıştır. 1954 yılına kadar döviz bağımlılığının oluşumu ve dış yardım ve kredilere ihtiyacın artması neticesinde tekrar korumacı, ithal ikameciliğe dayalı sanayileşme modelini esas alan bazı politikalar gündeme gelmeye başlamıştır (Eroğlu, 2003: 29-31).

1956 yılına gelindiğinde Türkiye’ nin dış ticaret hacmi azalmıştır. Bu dönemde uluslararası finans kuruluşları Türk Lirası’ nın aşırı değerli olması nedeniyle devalüasyon uygulanmasını önermiş ancak bu öneri uygulanmamıştır. Bunun sonucunda yurtiçi fiyatların pahalı olması nedeniyle ihracat negatif yönde etkilenmiştir. Dış ticaret açığının engellenmesi ve uluslararası alanda kaybedilen prestijin tekrar sağlanması amacıyla 1958 yılında dış ticarete kısıtlamalar ve devalüasyon içeren bazı istikrar tedbirleri uygulanmıştır. İstikrar tedbirlerinin uygulanması neticesinde ödemeler dengesinin sağlanması konusunda kısmen başarı sağlansa da bütün olarak değerlendirildiğinde istenilen ekonomik amaçlara ulaşılamamıştır (Çelebi, 2001: 60).

Tablo 2.1. 1950-1960 Dönemi Türkiye’ de Dış Ticaret Verileri

Yıl	İhracat (Milyon USD)	İthalat (Milyon USD)	Dış Ticaret Dengesi
1950	263	286	- 23
1951	314	402	- 88
1952	363	556	- 193
1953	396	533	- 137
1954	335	478	- 143
1955	313	498	- 185
1956	305	407	- 102
1957	345	397	- 52
1958	247	315	- 68
1959	354	470	-116
1960	321	468	- 147

Kaynak: TÜİK, *İstatistik Göstergeler 1923-2009*, Ankara, Yayın No:3890 (www.tuik.gov.tr).

Tablo 2.1. de görüleceği şekilde 1950 yılından sonra ihracat yükselmiş, uygulanan sabit kur rejimi nedeniyle 1958 yılında önemli şekilde azalmıştır. 1958 yılında uygulanan istikrar programının etkisiyle bir sonraki yıl artan ihracat, 1960 yılında tekrar azalmıştır.

1960 yılından sonra ülkede birçok ekonomik sorun gündeme gelmiştir. Merkez Bankası tarafından emisyonun arttırılması nedeniyle ortaya çıkan enflasyon, hem iç hem dış borcun artması, bütçe açıklarının sürekli hale gelmesi, iktisadi kamu kuruluşlarının zarar etmesi bu sorunlardan bazılarıdır. Bu sorunların oluşumunu liberal nitelikteki plansız ekonomi yönetimine bağlayan görüşler mevcuttur. Dönemin Hükümeti tarafından uzun vadede ekonomik sorunların çözümü için planlı döneme geçişi hedefleyen bir program hazırlanmıştır (Dağdemir ve Küçükcalay, 1999: 126).

1960’ lı yıllarda kamu-özel sektör birlikteliğinde karma nitelikte bir ekonomi modeli benimsenmiştir. Kamu İktisadi Teşekkülleri (KİT) bu dönemde büyük yatırımlarda aktif rol almıştır. Bu kuruluşlar özellikle demir ve çelik endüstrisi, petrokimya endüstrisi gibi

alanlarda faaliyet göstermiştir. Özel sektör, dayanıklı tüketim mallarının üretimini üstlenmiştir.

Karma ekonomi modelinin geçerli olduğu 1960' larda kamu kesimi ile özel kesim arasında yeni bir iş bölümü ortaya çıkmaya başlamıştır. Büyük yatırımlar gerektiren demir çelik, petro-kimya ve diğer ara mallarında üretim KİT'ler aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Tekstil ve gıda sanayinin yanı sıra dayanıklı tüketim mallarında nihai üretim özel sektör tarafından yapılmaya başlanmıştır. Yurtiçi piyasalarda büyük holdinglere bağlı sanayi kuruluşları öne çıkmaya başlamıştır. Özel sektör, ekonomide ağırlığını hissettirmeye başlamıştır. Yabancı sermaye girişi ise nispeten sınırlı kalmıştır. Yüksek gümrük vergileri ve kotalarla korunan iç piyasa sayesinde yerli üreticiler geniş olanaklar kazanmıştır. 1961 Anayasası'nın sağladığı olanaklarla memur maaşları, sendikaların çabalarıyla da işçi ücretleri bu dönemde artmıştır. Tarım sektörüne yönelik verilen teşvikler ve taban fiyat uygulamaları daha küçük ölçekli tarımsal işletmelerin pazara girişini kolaylaştırmıştır. Bunlar da iç pazarın büyüklüğünde etkili olmuştur. Diğer taraftan İkinci Dünya Savaşı sonrası toparlanmaya başlayan Avrupa ülkelerinden işçi talep edilmiş, giden işçiler ailelerine gönderdiği dövizlerle ülkenin ödemeler dengesi sorunlarını azaltarak ithalatı kolaylaştırmış ve iç pazarın genişlemesine katkıda bulunmuştur (Pamuk, 2012: 34-35).

1963 yılında uygulanmaya başlayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yerli sanayinin gelişimi hedeflenmiştir. Planlar, özel sektöre rehberlik etmiştir. Bu Plan' da özellikle dayanıklı tüketim mallarının yerli üretimi önceliklendirilmiştir. Bu sayede sanayileşme yolunda önemli ilerleme sağlanmıştır. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yerli üretimin hedeflenmesinin yanı sıra devalüasyon uygulaması ile ihracat artışının sağlanması hedeflenmiştir. 1963 yılında Avrupa Ekonomi Topluluğu (AET) ile ortaklık anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma sayesinde dış ticaret hacminde artış görülmüştür. Fakat dünya ticaret hacminin daha fazla artması nedeniyle arzulanan dış ticaret hedeflerine ulaşılamamıştır. Tablo 2.2' de görüldüğü şekilde 1973 yılında yaşanan petrol şokları ve batı ülkelerinde yaşanan enflasyon sonucunda dış ticaret hadleri olumsuz etkilenmiştir. Bu durumun neticesinde 1974 yılında cari açık daha da belirginleşmiştir (Özdemir vd., 2016: 158).

Tablo 2.2. 1961-1980 Dönemi Türkiye’ de Dış Ticaret Verileri

YIL	İhracat (Milyon USD)	İthalat (Milyon USD)	Dış Ticaret Dengesi
1961	347	507	-160
1962	381	619	-238
1963	368	688	-320
1964	411	537	-126
1965	464	572	-108
1966	491	718	-227
1967	522	684	-162
1968	496	763	-267
1969	537	801	-264
1970	589	948	-359
1971	677	1171	-494
1972	885	1562	-677
1973	1317	2086	-769
1974	1532	3777	-2245
1975	1401	4738	-3337
1976	1960	5128	-3168
1977	1753	5796	-4043
1978	2289	4599	-2310
1979	2261	5069	-2808
1980	2910	7909	-4999

Kaynak: TÜİK, İstatistik Göstergeler 1923-2009, Ankara, Yayın No:3890 (www.tuik.gov.tr).

2.1.3. 1980 Sonrası Türkiye’ de Benimsenen İhracat Odaklı Yaklaşımlar

1960 ile 1980 arası ithal ikameye dayalı sanayileşme stratejisi uygulanmıştır. Bu stratejide döviz tasarrufunun sağlanması ve sanayileşmenin hızlandırılması hedeflenmiştir. 1973 yılında yaşanan petrol krizinin sonucunda meydana gelen döviz ihtiyacının artması uygulanan politikaların sorgulanmasına neden olmuştur. Yüksek cari açığa enflasyon artışının eklenmesi neticesinde 24 Ocak 1980 Kararlarının alınması zaruri hale gelmiştir (Gerni vd., 2008: 20-22).

1980 yılında uygulanan 24 Ocak İstikrar Programında enflasyonun düşürülmesi, döviz sıkıntısının giderilmesi amaçlanmıştır. Program kapsamına bakıldığında ithalata dayalı modelin yerine ihracata dayalı sanayileşme modeline geçiş hedefi olduğu görülmektedir. Ayrıca programda devletin ekonomideki etkinliğinin azaltılması öngörülmüştür.

İhracat odaklı sanayileşme modelini oluşturan bazı politikalar bulunmaktadır. Bu politikalar şu şekilde sıralanabilir (Özbey, 2000: 80):

- Ekonomik yapının dinamik hale getirilmesi,
- Özel sektörün ekonomideki payının ve etkinliğinin artması,
- Dış rekabete uyum sağlayabilen bir yapının varlığı,
- Serbest nitelikli kambiyo rejiminin sağlanması,
- İhracatın teşvik edilmesi,
- İthalatın serbestleştirilmesi,
- Yabancı sermayenin özendirilmesi.

İhracat odaklı sanayileşme stratejisi, ölçek ekonomileri yaratması, sermaye artışı sağlaması, kaynak dağılımında etkinliği sağlaması, teknolojik yenilikleri teşvik etmesi gibi özellikleriyle ekonomik büyümenin sağlanmasında etkili olmaktadır (Küçükaksoy vd., 2015: 692).

24 Ocak programının uygulama sonuçlarına bakıldığında; üretim yapan ihracatçılara gümrük kolaylığı sağlandığı ve teşvik edildiği görülmektedir. Bu program kapsamında yine ihracatçılara uygun maliyetli kredi olanakları ve vergi avantajları sağlanmıştır. Döviz serbestisi getirilmiş, faiz oranları piyasa koşullarına bırakılmıştır. İthalat işlemlerinde aşamalı olarak serbestleşmeye gidilmiştir. Uygulanan politikalar bütün olarak

değerlendirildiğinde ekonominin dış dünyaya entegre, yapısal olarak daha serbest bir hale getirilmesinin amaçlandığı görülmektedir.

Dış ticaret alanında idari yapılanmaya gidilerek 13 Aralık 1983 tarihli ve 188 sayılı Kanun Hükmündeki Kararname (KHK) ile Başbakanlığa bağlı Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı kurulmuştur. Serbest Bölgeler program kapsamında yine bu dönemde yoğunlaşmaya başlamıştır.

Devletin ihracatı teşvik etmek amacıyla uyguladığı tedbirlerden biri vergi, resim ve harç istisnaları olmuştur. Uygulanan bu tedbirin etkilerinin ölçülmesi amacıyla yapılan bazı çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalardan biri de 1980 ile 1984 arasındaki dönem için gerçekleştirilen bir uygulama olmuştur. Tablo 2.3’ de bu tedbirin uygulanması sonucunda incelenen dönemde ihracatta hızlı ve istikrarlı bir artış olduğu görülmektedir (Acinöroğlu, 2009: 165).

Tablo 2.3. 1980-1984 Dönemi Türkiye’ de Dış Ticaret Verileri

YIL	İhracat (Milyon USD)	İthalat (Milyon USD)	Dış Ticaret Dengesi
1981	4703	8933	-4230
1982	5746	8843	-3097
1983	5728	9235	-3507
1984	7134	10757	-3623

Kaynak: TÜİK (<https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=0¶m2=0&sicrev=0&isicrev=0&sayac=5801>)

1983 yılından sonra dış ticaret yapısında liberalleşmeyi arttırmak amacıyla gümrük tarifeleri, miktar kısıtlamalarına kıyasla daha fazla kullanılmıştır. Daha serbest bir dış ticaret rejimi hedeflenmiştir.

1990’ lı yıllara gelindiğinde 1994 yılında alınan 5 Nisan Kararları önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu kararlar kapsamında uygulanan bazı araçlar şu şekildedir:

- Düşük faizli ihracat kredileri,
- DFİF (Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu) kaynaklı ödemeler,
- KDV (Katma Değer Vergisi) muafiyeti ve istisnası,
- KKDF (Kaynak Kullanımı Destekleme Fonu),

- İhracat karşılığı sağlanan vergisel istisnalar,
- Teminat kolaylıkları,
- Geçici kabul rejimi ve ithalatı uygulaması.

5 Nisan kararlarına göre döviz kazandırıcı tüm faaliyetlere önem verilmiştir. Yerli ürünlere dış talebin arttırılması, yerli talebin daraltılarak yurtdışı talep ile dengeye gelmesi ve bu sayede üretimde ve istihdamda artış hedeflenmiştir. Eximbank' ın sağladığı kredi ve sigortaların daha fazla ihracatçıya sağlanması amaçlanmıştır. 1996 yılında Avrupa Birliği ile imzalanan Gümrük Birliği bu dönemde üretim ve yatırımlar üzerinde önemli bir etki sağlamıştır. Bunda Avrupa Birliği' nin belirlemiş olduğu kriterlerin ve normların etkisi vardır. Bu normlar sayesinde daha yüksek kalitede, çevre konusunda hassas ve verimli üretimin sağlanması hedeflenmiştir (Çetin ve Savrul, 2016: 515-517).

2000' li yıllara gelindiğinde Türkiye' nin dış ticaret yapısını, Gümrük Birliği anlaşmasının yanında IMF tarafından önerilen yapısal uyum programları da etkilemiştir. Özellikle karşılaştırmalı üstünlüğü esas alan, verimli üretim metotlarının uygulandığı bir imalat sanayinin dış ticaret üzerinde olumlu etkileri olmaktadır. Gümrük Birliği ile birlikte yapısal uyum programları, katma değerli üretimin yaygınlaşmasını ve verimlilik artışı sağlaması nedeniyle ekonomide önemli katkılar sağlamıştır. AB ile gerçekleşen Gümrük Birliği'nin, ticareti serbestleştirmesi ve imalat sanayi açısından rekabet ortamı yaratması nedeniyle verimlilik açısından olumlu etkisi olmuştur. IMF ile kurulan ilişkiler özellikle ülkenin makro ekonomik politikalarının belirlenmesinde etkili olmuştur. Döviz kuru politikası enflasyonla mücadele programlarında yer almıştır. Mali disiplinin sağlanması, özelleştirme uygulamaları, faiz ve borçlanma politikaları üretim süreçlerini etkilemiştir. Yerli paranın değeri, ihracat gelirlerini ve ithalat giderlerini etkilemesi yönünden dış piyasalarda ülkenin rekabet gücüne etki etmektedir (Tonus, 2007: 196).

Tablo 2.4. Gümrük Birliği Sonrası Türkiye- AB Ticaret Göstergeleri

Yıl	İhracat (Milyar USD)	Değişim %	İthalat (Milyar USD)	Değişim (%)
1996	11,549	4.3	23,138	37.2
1997	12,248	6.1	24,870	7.5
1998	13,498	10.2	24,075	-3.2
1999	14,348	6.3	21,401	-11.1
2000	14,510	1.1	26,610	24.3
2001	16,118	11.1	18,280	-31.3
2002	18,459	14.5	23,321	27.6
2003	24,484	32.6	31,695	35.9
2004	34,451	40.6	45,444	43.3
2005	38,400	11.5	49,220	8.3

Kaynak: Tonus,2007: 199.

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB), 1996-1999 yılları arasındaki dönemde döviz kuruna istikrar sağlamak ve olası riskleri ortadan kaldırmak için döviz fiyatlarını geçmiş yılların enflasyon oranlarına bağlamıştır. Burada amaç olası krizlerin önüne geçmektir. Ancak alınan bu önlemlere rağmen dövizin fiyatının TL karşısında düşük kalması nedeniyle ihracat rakamlarında arzulanan hedeflere ulaşılamamıştır. Bunun sonucunda dış ticaret dengesi bozulmuştur. Ardından 2000 yılı Kasım ayında ülkede ekonomik kriz yaşanmıştır. Yaşanan krizin Merkez Bankası' nın müdahalede gecikmesi, uygulanan IMF programı, bankaların yenilenen kurallara uyum sağlayamaması gibi bazı nedenlerden kaynaklandığı yönünde görüşler oluşmuştur (Alacahan, 2008: 26). 2000 yılında bankacılık sektöründe meydana gelen krizin ardından temelinde cari açığın etkisinin olduğu düşünülen 2001 yılındaki döviz krizi baş göstermiştir. Bu iki krizin birlikte yaşanması ikiz kriz olarak adlandırılmıştır. Yaşanan ikinci krizin ardından 1999 yılında uygulanmaya başlayan program terk edilmiştir. Bankalar arası piyasada gecelik faizler dramatik şekilde artmıştır. Merkez Bankası rezervleri ciddi şekilde azalmıştır. Yaşanan krizin etkilerinin azaltılması amacıyla döviz kuru dalgalanmaya bırakılmıştır. Yurtiçindeki ve yurtdışındaki

bankaların döviz talepleri artmıştır. Tüm bu gelişmelerin ardından 2001 yılında Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı uygulanmaya başlamıştır. Dalgalı kur rejimin benimsendiği programın temel özellikleri şu şekilde olmuştur (Karaçor, 2006: 388-389):

- Piyasalarda serbestlik,
- Güvenilirlik,
- Hesap verilebilirlik,
- Şeffaflık ve esneklik.

Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile birlikte 2002 yılında ihracatta ve ekonominin genel dengesinde kayda değer olumlu gelişmeler yaşanmıştır. Uluslararası rekabet koşullarına uyum isteği, faiz oranlarında görülen düşüş, kredi imkânlarının artması, tüketici talep düzeyinin artması ve doların euro karşısındaki değer kaybının bu ekonomik iyileşmede etkili olduğu düşünülmektedir.

2008 yılına gelindiğinde ABD’ de başlayarak tüm dünyayı etkileyen küresel finans krizi ortaya çıkmıştır. Bu krizin kaynağında mortgage piyasalarında yaşanan sorunlar bulunmaktadır. Bu kriz özellikle Avrupa ülkelerinde ciddi şekilde hissedilmiştir. Avrupa piyasalarında önemli derecede ekonomik daralma yaşanmıştır. Bölgede görülen talep daralması Türkiye’ nin gerçekleştirdiği ihracatı olumsuz şekilde etkilemiştir. Bunun yanından bölgeden Türkiye’ ye giren sermaye miktarı da önemli ölçüde azalmıştır (Özdemir vd., 2016: 167). İhracat rakamları 2008 yılından 2009 yılına gelindiğinde 132,1 milyar dolar seviyesinden 102,1 milyar dolara, ithalat rakamları ise 201,9 milyar dolardan 140,9 milyar dolara düşmüştür. Bu durum büyük ölçüde küresel boyutlara ulaşan talep daralmalarına bağlıdır.

Tablo 2.5. 2006-2009 Dönemi Türkiye’ de Dış Ticaret Verileri

Yıl	İhracat (Milyon USD)	İthalat (Milyon USD)	Dış Ticaret Dengesi
2006	85,534	139,576	54,042
2007	107,271	170,062	62,791
2008	132,027	201,963	69,936
2009	102,142	140,928	38,786

Kaynak: TÜİK (<https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=0¶m2=0&sitcrev=0&isicrev=0&sayac=5801>)

2008 yılında yaşanan mortgage krizi sonrasında Türkiye’ de dış ticarete önlem amaçlı bazı politikalar uygulamıştır. Bu uygulamalar korumacı nitelikli olmuştur. Vergisel

açıdan alınan bazı önlemler uygulanmıştır. Bu kapsamda gümrük vergileri arttırılmıştır. Damping uygulamalarına karşı anti-damping vergileri uygulanmıştır. Ayrıca yerli üreticilerin korunması ve ithalat üzerinden alınan vergi kaybının önlenmesi amacıyla gözetim uygulamalarına başvurulmuştur. Korumacı nitelikteki bu uygulamalar ile yerli sanayinin korunması amaçlanmıştır (Aytekin ve Uçan, 2018: 854).

2009 yılına gelindiğinde Amerika’da başlayan kriz sonucunda enerji fiyatlarındaki düşüş, Türkiye’de ithalat içerisindeki enerji kaleminin ağırlığı nedeniyle cari işlemler açığının azalmasını sağlamıştır. İhracatın ithalatı karşılama oranı 2009 yılında %72,50 ile en yüksek değerine ulaşmıştır. Fakat tüketim alışkanlıklarının ithal mallara doğru kayması sonucu cari işlemler açığı tekrar yükselmiştir (Gümüşsoy ve Kılıç, 2019: 103). 2008 yılından sonra yüksek cari açığın finansmanı için kısa vadeli sermaye girişleri kullanılmıştır (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2020).

Tablo 2.6. 2010-2018 Dönemi Türkiye’ de Dış Ticaret Verileri

YIL	İhracat (Milyon USD)	İthalat (Milyon USD)	İhracat/İthalat %
2009	102.142	140.928	72,5
2010	113.883	185.544	61,4
2011	134.906	240.841	56
2012	152.461	236.545	64,5
2013	151.802	251.661	60,3
2014	157.610	242.177	65,1
2015	143.838	207.234	69,4
2016	142.529	198.618	71,7
2017	156.992	233.799	67,1
2018	167.920	223.047	75,2

Kaynak: TÜİK (<https://biruni.tuik.gov.tr/disticaretapp/disticaret.zul?param1=0¶m2=0&sitcrev=0&isicrev=0&sayac=5801>)

2009 yılında reel sektördeki ihracatçı olmayan yani döviz geliri bulunmayan firmaların döviz üzerinden borçlanabilmesine olanak sağlanması sonucu dış borç artmıştır. Reel sektörün yurtdışından aldığı borçlardaki artışa ilave olarak yurtiçindeki bankalardan

döviz cinsinde borçlanması sonucunda net döviz pozisyonu giderek bozulmaya başlamış ve net döviz açığı 2017’de 200 milyar doları aşmıştır (Orhangazi, 2019: 121).

Türkiye’ de ihracat gelirleri büyük ölçüde Euro üzerinden gerçekleşmekte, buna karşılık üretimde kullanılan girdiler önemli ölçüde Dolar üzerinden temin edilmektedir. EUR/USD paritesinin 2015 yılında %6 oranında USD lehine gelişmesi neticesinde ihracatta düşüş gerçekleştiği söylenebilir. 2016 ve 2017 yıllarında ödemeler dengesinin finansmanında Merkez Bankasının rezervleri ile portföy yatırımları ve diğer yatırımlar ağırlıklı olarak kullanılmıştır. 2016 yılında %3,2 olan cari açık, 2017 yılında %5,5 seviyesinde gerçekleşmiştir. 2017 yılında görülen %7,4 oranındaki yüksek büyüme oranına karşın yüksek seviyede cari açık olduğu görülmektedir (Eğilmez, 2018).

2.2. Türkiye’ de Ekonomik Büyümeyi Sağlamaya Yönelik Uygulamalar

Türkiye’ de ekonomik büyümeyi sağlamaya yönelik uygulamalar dünyada yaşanan gelişmeler, ülkenin dinamikleri, politik çevre, konjonktürel yapı gibi birçok faktörün etkisiyle şekillenmiş ve uygulanmıştır. Kuruluş yıllarında milli ekonominin oluşturulması hedeflenmiş, 1930’ lu yıllarda devletçilik anlayışına uygun şekilde uygulamalar görülmüştür. 1940’ lı yıllarda dünya ekonomilerinde meydana gelen değişikliklere bağlı olarak daha çok dış kaynaklara bağımlı politikalar uygulanmıştır. 1960-1980 arası dönemde ise Türkiye’ de planlı ekonomi modeline geçilmiş ve bu doğrultuda hazırlanan planlar dahilinde ekonomik büyümeye yönelik hedefler belirlenerek uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Bu dönemde ithal ikameciliğe dayalı sanayileşme modeli benimsenmiştir.

1980 sonrası dönemde ise yapısal bir değişikliğe gidilerek ihracata yönelik sanayileşme politikası benimsenmiş ve bu çerçevede ekonomik büyümeye yönelik uygulamalar geliştirilmiştir. 1980 yılında 24 Ocak İstikrar Kararları ile birlikte neo-liberal yaklaşım benimsenmiştir. Benimsenen liberal nitelikli dış ticaret politikasının yanı sıra, hükümetlerce belirlenen plan ve programlar çerçevesinde ekonomik büyümenin sağlanması yönünde faaliyetler gerçekleştirilmiştir.

2.2.1. 1980 Öncesi Durum

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren 1929 yılına kadar olan süreçte Milli İktisat Okulu temel ekonomi modellerinin belirlenmesinde etkili olmuştur. Bu yaklaşımda temel açıdan devletin olanaklarıyla yerli bir gelişim sağlanması hedeflenmiştir. Ekonomik

kalkınmanın sağlanması amaçlanmıştır. 1923 ile 1929 yılları arasındaki dönemde ekonominin yeniden yapılandırılması amaçlanmıştır. Bu dönemde yabancı sermaye, yurtiçi tasarruf açığının kapatılması işlevini üstlenmiştir. 1929 yılı Türkiye için önemli bir yıl olmuştur. Bunun nedeni dünya ölçeğinde yaşanan Büyük Buhran krizinin yaşandığı yılda Osmanlı Devletinden kalan borçların taksit ödemesinin denk gelmesidir. Bu nedenle ülke ekonomisinde borç ödemeleri nedeniyle bütçede büyük bir yük oluşmuş bunun yanı sıra ithalatta artış yaşanmıştır. Bunun sonucu olarak ekonomiye devlet müdahalesi zorunlu hale gelmiştir. Bu dönemde tarım sektörüne yönelik desteklemeler uygulanmıştır. Bu kapsamda aşar vergisinin kaldırılmasının ekonomiye önemli etkisi olmuştur. Bu dönemde dış ticaretin milli gelir içerisindeki payı artmıştır. Bunun yanında ücret düzeylerinde bir iyileşme gerçekleşmiştir. Yine bu dönemde gelir dağılımında daha adil bir duruma gelinmiştir.

W. Rostow, iktisadi gelişimin üçüncü aşamasında kalkış evresini ele almıştır. Ekonomilerin bu seviyeye ulaşabilmesi için gerekli olan koşullar şu şekilde belirtilmektedir:

- Yatırımın milli gelire oranı en az %10 olmalıdır.
- Birden fazla sayıda gelişen üretim sektörü mevcut olmalıdır.
- Dış ticaretin gelişimi için uygun bir ortamın varlığı. Bu ortam içerisinde sosyolojik, politik ve idari yönden bütünlüğün sağlanması gerekmektedir.

Türkiye’de 1933-1938 yılları arası değerlendirildiğinde Rostow tarafından belirtilen koşulların büyük ölçüde sağlandığı görülmektedir. Bu koşullar tek tek değerlendirildiğinde (Özyurt, 1981: 143):

- 1933-1938 yılları arasında yatırımların milli gelire oranı yaklaşık olarak %10 seviyelerinde gerçekleşmiştir.
- Sümerbank ve Etibank birden fazla üretim sektöründe faaliyet göstermiştir.
- Bu dönem içerisinde uygulanan devletçilik anlayışı üçüncü koşulda belirtilen bütünlüğü büyük ölçüde sağlamıştır.

1930 ile 1939 yılları arasında korumacılığın hâkim olduğu, devletçi anlayış çerçevesinde milli sanayileşme çabası görülmüştür ve bu girişimin sanayileşme açısından başarılı bir başlangıç olduğu söylenebilir. Bu dönemde devletin üç fonksiyonu yürüttüğü görülmektedir. Bu fonksiyonlar, üretim, yatırım ve denetim şeklinde gerçekleşmiştir. Yine bu dönemde uygulamaya konulan Birinci Beş Yıllık Sanayileşme Planı sayesinde sanayinin temelleri atılmıştır. Bu dönemde sanayi büyüme hızı rekor olarak nitelendirilebilecek şekilde

%10 seviyelerinde gerçekleşmiştir. 1929 krizinin olumsuz etkilerine rağmen ekonomide özkaynaklara dayalı bir şekilde önemli kalkınma hamleleri yapılmıştır. Bu dönemde ithalattaki azalmanın etkisi ile çoğunlukla dış ticaret açığı yaşanmamıştır. Yabancı yatırımın yerine yerli yatırımlar geçmeye başlamıştır.

1940' lı yıllara gelindiğinde ise Türkiye ekonomisi, dış finansmanın etkili olduğu, ithalattaki serbestlik sonucu dış ticarete açıkların olduğu, dış yardım ve krediler ile ayakta kalmaya çalışan bir ekonomiye dönüşmüştür. Özellikle 1948 yılında alınan Marshall yardımlarının ve yabancı sermayenin etkin olduğu, dışa bağımlı bir ekonomik ortam oluşmuştur. 1946 ile 1960 arası dönemde dış borç stokunda önemli artışlar meydana gelmiştir. 1958 yılında Türkiye Cumhuriyeti' nin yaşamış olduğu moratoryum, ekonomide yaşanan sıkıntının somut bir göstergesi olmuştur. Ekonomide yaşanan dışa bağımlılık sorunu, üretim sektöründe de kendini göstermiştir. Sonuç olarak dışa bağımlı hale gelen üretim nedeniyle sanayileşme çabaları olumsuz şekilde etkilenmiştir (Uçkaç, 2010: 425-426).

TABLO 2.7. 1923-1960 Dönemi Türkiye GSYİH- Büyüme Hızı

Yıllar	Büyüme Hızı %
1923	-
1924	14.6
1925	12.5
1926	18.2
1927	-12.7
1928	10.8
1929	21.5
1930	2.5
1931	8.2
1932	-10.6
1933	15.5
1934	6.3
1935	-3.0
1936	23.1
1937	1.5
1938	9.5
1939	6.9
1940	-4.8
1941	-10.4
1942	5.5
1943	-9.8
1944	-5.1

1945	-15.3
1946	32.1
1947	4.1
1948	-
1949	-5.0
1950	9.4
1951	12.8
1952	12.0
1953	11.2
1954	-2.9
1955	8.1
1956	3.3
1957	7.9
1958	4.6
1959	4.6
1960	2.9

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Ekonomik_ve_Sosyal_Gostergeler_1950_2014.pdf)

Tablo 2.7. de görüldüğü üzere 1930-1939 yılları arası Büyük Buhran' ın etkisi ile oluşan olumsuzluk dışında nispeten olumlu seyreden GSYİH artışı 1940' lı yıllardan itibaren istikrarsız bir görüntü çizmiş ve dalgalanmalar görülmüştür.

1950' li yılların sonlarına doğru yaşanan ciddi ekonomik sıkıntılar, uluslararası kuruluşların da etkisiyle planlı ekonomi yönetiminin ve kalkınma çabalarının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Yüksek enflasyon ile birlikte dış ödeme güçlükleri nedeniyle ekonomik yapı önemli ölçüde zarar görmüştür. Bu durum neticesinde karar alıcıların önüne iki seçenek çıkmıştır. Bunlardan birincisi serbest piyasa koşullarında sermaye yönetimi bir

diğeri ise planlı ekonomi yönetimine geçiş olmuştur. Bu seçenekler arasında dönem koşullarına en uygun seçenek olduğu düşünülen planlı sermaye kullanımı ve yönetimi tercih edilmiştir (Kepenek ve Yentürk, 2005: 145).

1961 Anayasasında yer alan Sosyal ve Ekonomik Hükümler başlığı altında devlete planlama görevi verilerek, anayasal bir zorunluluk haline getirilmiştir. Bu düzenleme ile birlikte ekonomik anlamda planlama düşüncesi hâkim olmaya başlamıştır. Ekonomik anlamda planlamanın yürütülmesi amacıyla Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuştur. Bunun yanında Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT) ekonomik faaliyetlerde etkin rol almaya başlamıştır.

1963-1967 yılları arasında Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı uygulamaya konulmuştur. Bu plan dahilinde uzun vadeli ekonomik hedeflere ulaşılabilmesi amacıyla gerekli olan kaynaklar ve uygulanacak araçlar belirlenmiştir. Plan dönemi sonunda yatırımların GSMH' ya oranının %18,3 seviyelerine getirilmesi planlanmıştır. Bu orana ulaşabilmek için yatırımların finansmanında özellikle yerli tasarrufların kullanımına öncelik verilmiştir. Planlanan harcamalar ile bu harcamaların finansmanında kullanılacak olan kaynaklar basit bir gelişme modeli çerçevesinde belirtilmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2020).

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1968-1972 yılları arasındaki dönemi kapsamıştır. Bu Planın hedefleri şu şekilde sıralanabilir:

- Gelir dağılımının düzenlenmesi,
- Bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarının azaltılması,
- Kişi başına düşen gelir seviyesinin yükseltilmesi,
- İstihdamın, yeni iş olanaklarının yaratılması yoluyla arttırılması,
- Ekonomik kalkınmanın sağlanması yoluyla refah seviyesinin arttırılması,
- Sosyal yönden gelişimin sağlanması.

Bu plan dahilinde sanayi sektörünün gelişimine özellikle önem verilerek bu sektör, önceliklendirilmiştir. Sanayi sektörünün GSMH içerisindeki payının arttırılması ve ekonomide itici güç haline getirilmesi planlanmıştır. Geleneksel olarak uygulanan tarım metotlarından ziyade teknoloji ve yatırımlara dayalı ekonomik yapıya geçiş düşüncesi hâkim olmuştur. Sanayi sektörünün yılda ortalama olarak %12 seviyelerinde arttırılması bunun

yanında dönem başında %16,3 olan GSMH payının %20,5' e çıkarılması hedeflenmiştir (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2020).

1973-1977 yılları arasındaki dönemde Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı uygulanmıştır. Bu dönemde sanayinin niteliğinin değişimi yönünde bazı amaçlar belirlenmiştir. Özellikle ara malı ve yatırım mallarının üretiminin sağlanması hedeflenmiştir. Üretimde teknolojik metotların uygulanması, dış kaynaklara bağımlılığın azaltılması özellikle üzerinde durulan konular olmuştur. Kullanılacak teknolojilerin, mevcut yapıyı tamamlayıcı ya da geliştirici olması aynı zamanda ülkenin ihtiyacına ve uygulamaya konulan plan hedeflerine uyumlu olması gerektiği vurgulanmıştır. İthal edilecek teknolojilerin seçiminde bu hususlar gözetilmiştir. Belirtilen özelliklerin takibi ve izlenmesi amacıyla bilimsel altyapının oluşturulacağı yine bu plan dahilinde belirtilmiştir. Yerli teknolojinin üretilmesi ve mühendislik ile projelendirme alanlarında teşvik edilmesi gerektiği ifade edilmiştir (Yıldız vd., 2010: 460).

1979-1983 yılları arasındaki dönem için hazırlanan Dördüncü Kalkınma Planı, ilgili dönemde ülkede yaşanan siyasi istikrarsızlıklar nedeniyle gecikmeli olarak uygulamaya konulmuştur. Bu dönemde enflasyon oranları yüksek oranlarda gerçekleşmiş, ödemeler bilançosu sürekli açık vermiştir. Kamunun öncülüğünde sanayileşme hamleleri yaşanmış ve kendi kendine yeterli olan bir ekonomi oluşturulmaya çalışılmıştır (Takım, 2011: 156-157). Bu dönemde teknoloji, sanayi, yatırım süreçlerinin birlikte ele alınarak politika üretilmesi benimsenmiştir. Teknoloji ile teknik bilgiye sahip eleman yetersizliği ortaya konulmuştur. Teknolojik yetersizlik konusunda asıl problemin mevcut teknolojik kaynakların etkin kullanılmaması olduğuna değinilmiştir. Burada kurumsal yapının yetersizliğinden bahsedilmiştir (Yıldız vd., 2010: 460).

Tablo 2.8. 1963-1983 Dönemi Türkiye GSYİH Büyüme Hızı

Dönem	Plan Hedefi (%)	Gerçekleşen Ortalama Büyüme Hızı (%)
1963-1967	7	6,50
1968-1972	7	6,80
1973-1977	7,6	6,00
1979-1983	8,2	2,10

Kaynak: TÜİK, CUMHURBAŞKANLIĞI STRATEJİ VE BÜTÇE BAŞKANLIĞI, DÜNYA BANKASI (www.tuik.gov.tr, www.sbb.gov.tr, www.worldbank.org)

Sonuçlara bakıldığında; Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında ekonomik büyüme hızı %7 olarak öngörülmüş bu dönemde ortalama büyüme oranı %6,50 gerçekleşmiştir. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında döneminde %7 olarak hedeflenen büyüme hızı ortalama %6,80 olarak gerçekleşmiştir. Ekonomik büyüme içerisinde tarım sektörünün payının azaldığı, hizmetler sektörünün payının ise arttığı görülmüştür. 1973-1977 yılları arasındaki dönemde uygulanan kalkınma planında tarım sektörünün üretimdeki etkinsizliği sebebiyle hedeflenen %7,6 oranın altında gerçekleşmiştir. Yine aynı dönemde yaşanan uluslararası petrol krizi ülkenin ilişkili olduğu tüm ekonomilerin olumsuz etkilenmesi bunun yanında enerjiye bağımlı bir yapıya sahip olması nedeniyle Türkiye ekonomisinde hem sınai üretiminde hem de tarım sektöründe hedeflerin dışında kalınmasına sebep olmuştur (T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2020). Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında büyüme oranı %8 olarak öngörülmüş ancak %2,1 oranında gerçekleşmiştir. Bunalım dönemine denk gelen planın hedefleri de gerçekleşmemiştir. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planını değerlendirirken iki nokta önemlidir. Bunlardan birincisinin 24 Ocak istikrar programı, ikincisi ise Eylül ayında gerçekleşen askeri müdahaledir. Bu dönemde gerçekleşen bu iki önemli olay, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Programının uygulanmasını engellemiştir (Özdemir, 2014).

2.2.2. 1980 Sonrası Uygulamalar

1970-1980 arası dönemde Türkiye ekonomisini zor duruma getiren birçok gelişme yaşanmıştır. Bu gelişmeler arasında uluslararası alanda yaşanan petrol krizi, Kıbrıs Barış Harekâtı, politik sorunlar, yüksek dış borç seviyesi gibi zorluklar sayılabilir. Yaşanan bu sorunlar neticesinde Uluslararası Para Fonu (IMF) ile Dünya Bankası Türkiye ekonomisi üzerinde etkili bir pozisyona gelmeye başlamıştır. 24 Ocak İstikrar Kararları ile birlikte Türkiye’de neoliberal yaklaşım hâkim olmaya başlamıştır (Apaydın ve Açıkalın, 2015: 201).

Bu yaklaşım çerçevesinde belirlenen önemli sayılabilecek tedbirler şunlar olmuştur (Boratav, 2005: 149-154):

- Daha serbest nitelikli bir ithalat rejimi,
- İhracata dönük uygulanan teşvik sisteminin genişletilmesi,
- İhracat kredilerinin maliyetlerinin azaltılması,
- İhracatta vergi iadesi uygulamaları,
- İç talebin daraltılmasına yönelik uygulamalar,

- Finansal serbestliğin artırılması,
- Maliye politikaları açısından kurumlar vergisi gibi bazı yükümlülüklerde istisna ve muafiyet tanımlamaları.

Türkiye’ de uygulanan IMF temelli istikrar paketi ile ekonomide daralma yaşanmamış bunun aksine 1980-1988 döneminde yıllık %4,9 oranında bir büyüme hızı yakalanmıştır (Boratav, 2005: 159).

1990 sonrası döneme gelindiğinde vergi gelirlerinin beklenen seviyede gerçekleşmemesi, iç borç stokundaki artışlar, kamu açıklarının artması neticesinde yeni bir istikrar programı gündeme gelmiştir (Karabıyık ve Uçar, 2010: 44).

Bu gelişmelerin neticesinde 1994 yılında 5 Nisan Kararları alınmıştır. Kararlardaki kısa vade hedefi olarak fiyat istikrarının sağlanması ile enflasyonun azaltılması belirlenmiştir. Alınan kararlar doğrultusunda KİT ürünlerine zamlar yapılmış, döviz ticareti serbest piyasa koşullarına bırakılmış, faiz oranlarının artırılması suretiyle döviz kurlarındaki artışlar engellenmek istenmiştir. Bunun yanında kamuda tasarrufların artırılması kararlaştırılmıştır.

5 Nisan Kararlarının amaçları aşağıdaki gibidir (Gündüz, 1999: 281):

- Mali piyasalarda istikrarın sağlanması,
- Kamu gelir-gider dengesinin sağlanması,
- Fiyat düzenlemelerinin yapılması,
- Ödemeler Bilançosu dengesinin sağlanması,
- Döviz kurunda istikrarın sağlanması,
- KİT’ lerin özelleştirilmesi,
- Kaynakların daha verimli kullanılması için kurumsal ve yapısal değişikliklerin yapılması.

TABLO 2.9. 1981-1998 Dönemi Türkiye GSYİH- Büyüme Hızı

Yıllar	Büyüme Hızı (%)
1981	4,9
1982	3,6
1983	5,0
1984	6,7
1985	4,2
1986	7,0
1987	9,5
1988	2,1
1989	0,3
1990	9,3
1991	0,9
1992	65
1993	8
1994	-5,5
1995	7,2
1996	7
1997	7,5
1998	2,8

Kaynak: T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Ekonomik_ve_Sosyal_Gostergeler_1950_2014.pdf)

Tablo 2.9. incelendiğinde 1981- 1998 döneminde 1994 yılı hariç GSYİH’ da pozitif bir büyüme oranı sağlanmıştır. 1998 yılına gelindiğinde IMF ile Yakın İzleme Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma kapsamında, enflasyon oranının düşürülmesi, kamuda açıkların

azaltılması yönünde yapısal düzenlemelerin yapılması, serbest piyasa koşullarının sağlanması, özel sektörün ekonomideki ağırlığının artırılması, finansal sektörün yeniden organizasyonu hedeflenmiştir (Karabıyık ve Uçar, 2010: 44).

1998 yılı Temmuz ayında başlatılan Yakın İzleme Anlaşması'nda 1999 yılı Aralık ayında enflasyon oranının %20 seviyesine düşürülmesi, 1998 ve 1999 yıllarında faiz dışı fazlanın GSMH'ye oranının %4 olarak gerçekleşmesi hedeflenmiştir. Yakın İzleme Anlaşması'nın devamında IMF ile 2000-2002 dönemini kapsayan Stand-By Anlaşması yapılmıştır. Bu anlaşmaya göre yine faiz dışı fazla ve özelleştirmeye ilişkin belirlenen hedefler başta olmak üzere bazı amaçlar belirlenmiştir. 1997-2005 dönemi makro açıdan değerlendirildiğinde GSYİH' da ortalama yıllık artış hızı %3,4 olarak gerçekleşmiştir. Büyüme oranları açısından değerlendirildiğinde 1976 sonrası yakalanan ortalama %4 oranının altında kaldığı söylenebilir (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2007: 18-25).

IMF ile gerçekleştirilen anlaşma tarihinden çok fazla zaman geçmeden finans piyasalarında 2001 yılı Şubat ayında tüm ekonomiyi etkileyen bir kriz yaşanmıştır. Yaşanan finans krizinin etkilerinin giderilmesi amacıyla IMF ile birlikte Güçlü Ekonomiye Geçiş programı hazırlanmıştır. 2001 yılında hazırlanan programın genel amaçları şu şekilde olmuştur (Karabıyık ve Uçar, 2010: 45-46):

- Çağdaş nitelikli kurumsal yapıların oluşturulması,
- Yapısal özellikli reformların gerçekleştirilmesi,
- Enflasyon ile mücadelede makro politikaların etkin bir şekilde uygulanması,
- Sürdürülebilir büyümeyi sağlayacak bir ortamın oluşturulması,
- Adil gelir dağılımının sağlanması,
- Dalgalı kur sistemine güven sağlanması ve istikrarlı bir kur sisteminin

oluşturulması.

2008 yılına kadar başarıyla uygulanan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı maliye politikaları, özelleştirme, para politikaları, yasal düzenlemeler şeklinde kısımlarda uygulanmıştır. Para politikası yönünden Merkez Bankasının görev tanımının yeniden düzenlenmesi, bankacılık sektöründe kriz dönemlerinde uygulanacak önlemlerin belirlenmesi, döviz kuru ile faiz göstergelerinde istikrarın sağlanması ve kalıcı bir ekonomik büyümenin tesis edilmesi temel amaçlardandır (Taşar, 2010: 81).

IMF denetiminde hazırlanan program sonucunda büyüme rakamlarında önemli bir iyileşme görülmüştür. Yaklaşık üç katına çıkan kişi başına gelir, yıllık ortalama olarak %16,3'lük bir artış yaşamıştır. Ancak 2008 sonrası iktisadi gelişme hızı yavaşlamış, 2009-2015 döneminde dolar bazında kişi başına gelir 10.000 dolar seviyelerinde gerçekleşmiştir (Yıldırım, 2017: 57-58).

2008 yılında yaşanan küresel ekonomik krizinden Türkiye ekonomisi de önemli ölçüde etkilenmiştir. 2008 yılında ekonomik büyüme oranı %0,8'e düşmüştür. 2009 yılına gelindiğinde krizin reel etkileri daha fazla görülmüş ve bunun neticesinde %4,7 lik bir ekonomik daralma yaşanmıştır. 2010 yılından sonra Türkiye AB ilişkileri değişmeye başlamış ve kurumsal değişim bu durumdan etkilenmiştir. Bu durum AB ile ticareti yoğun olan Türkiye ekonomisinin ekonomik büyümesinde negatif etki yapmıştır. 2010 yılında bir önceki yıl yaşanan ekonomik daralmayı takiben baz etkisi ile %9,2 oranında ekonomik büyüme yaşanmıştır. 2011-2017 arasındaki dönemde ekonomik büyüme ortalama %4,6 oranında olmuştur. 2017 yılında %7,4 oranında ortalamanın üstünde bir büyüme oranı yakalanmıştır. Bu performansın sağlanmasında genişletici para ve maliye politikalarının etkili olduğu yönünde görüşler mevcuttur (Çiçen, 2018: 75).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DIŞ TİCARET POLİTİKASI İLE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİYE YÖNELİK EKONOMETRİK ANALİZ

Bu bölümde 1980 sonrası Türkiye’ de uygulanan ihracata dayalı sanayileşme modelini esas alan dış ticaret politikalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri ölçülmeye çalışılmıştır. Öncelikle bu alanda yapılmış olan benzer nitelikteki çalışmaların incelenmesi amacıyla literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Sonrasında ise yapılacak çalışmanın yöntemi, veri seti, uygulanan testler hakkında bilgi verilmiştir. Bu bölümün ardından uygulama gerçekleştirilmiş ve sonuçları ortaya konularak yorum yapılmıştır.

3.1. Literatür Taraması

İktisatçılar, dış ticaret politikalarının ekonomik büyüme üzerindeki olası etkilerinden dolayı bu iki değişken arasındaki ilişkiyi ortaya koyan çalışmalar gerçekleştirmişlerdir. Ticari dışa açıklık ve büyüme arasındaki ilişkiye yönelik çalışmaların 1960’lardan sonra yoğunlaştığı görülmektedir. 1980’lerin ortalarından itibaren de zaman serisi analizleri ağırlıklı olarak kullanılarak değişkenler arasındaki ilişkinin farklı boyutları ele alınmıştır (Yapraklı, 2007: 100-101).

Tablo 3.1. Dünyada Dış Ticaret ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin İncelendiği Örnekler

Yazar(lar)	Ülke(ler)	Dönem	Metot(lar)	Bulgular
F.F.R. Ramos (2001)	Portekiz	1865-1998	Granger Nedensellik	İhracat, ithalat ve büyüme arasında nedensellik ilişkisi kurulamamıştır.
T.O. Awokuse (2003)	Kanada	1961-2000	Toda-Yamamoto Nedensellik	İhracat ile ekonomik büyüme arasında bir nedensellik ilişkisi bulunamamıştır.
T.O. Awokuse (2005)	G. Kore	1963-2001	Granger Nedensellik	İhracat ile ekonomik büyüme arasında çift taraflı nedensellik ilişkisi vardır.
T.O. Awokuse (2005)	Japonya	1960-1991	Toda-Yamamoto Nedensellik ve DAG	İhracat ile ekonomik büyüme arasında çift taraflı nedensellik ilişkisi vardır.
T.C. Tang (2006)	Çin	1970-2001	Eşbütünleşme ve Granger	İhracat, ithalat ve ekonomik büyüme arasında hem kısa

			Nedensellik	hem de uzun dönemde ilişki bulunmamıştır. Ekonomik büyümeden ithalata doğru tek taraflı nedensellik mevcuttur.
Jordan ve Eita (2009)	Botswana	1996-2007	Granger Nedensellik	İhracat ile ekonomik büyüme arasında çift taraflı nedensellik ilişkisi vardır.
H. Çetintaş ve S. Barışık (2009)	Geçiş Ekonomileri	1995-2006	Panel Eşbütünleşme, Nedensellik	Ekonomik büyüme ihracatın nedenidir. Büyüme ithalat tarafından belirlenmektedir.
K.R.M. Elbeydi (2010)	Libya	1980-2007	Eşbütünleşme ve VECM	İhracat ve büyüme arasında uzun dönemde ilişki vardır.
Adhikary (2011)	Bangladeş	1986-2008	Johansen Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik	Ticari açıklık ile ekonomik büyüme eşbütünleşiktir. Ticari açıklık ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisi mevcuttur.
S. Ağayev (2011)	12 Geçiş Ekonomisi	1994-2008	Panel Eşbütünleşme ve Nedensellik	Ekonomik büyümeden ihracata doğru tek taraflı bir nedensellik bulunmuştur.
S. Ray (2011)	Hindistan	1972-2011	Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik	Uzun dönemde ihracat ve büyüme arasında ilişki mevcuttur. Kısa dönemde iki değişken arasında çift yönlü nedensellik vardır.
S. Abbas (2012)	Pakistan	1975-2010	Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik	İhracat ve büyüme arasında eşbütünleşme ilişkisi mevcuttur. Büyüme ihracatın nedenidir.
E. Gül ve A. Kamacı (2012)	Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler	1980-2010, 1993-2010	Pedroni Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik	Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde ihracattan ve ithalattan büyümeye doğru tek yönlü nedensellik bulunmuştur.
Q.M.A. Hye (2012)	Çin	1978-2009	ARDL Sınır Testi	İhracata dayalı büyüme, büyümeye dayalı ihracat, ithalata dayalı büyüme ve büyümeye dayalı ithalat hipotezleri geçerlidir.
A.R. Sandalcılar (2012)	BRIC Ülkeleri	1970-2010	Panel Eşbütünleşme ve Panel Nedensellik	İhracata dayalı büyüme hipotezi geçerli bulunmuştur.
İ. Göçer (2013)	Gelişmekte Olan Asya Ülkeleri	1980-2012	Panel Eşbütünleşme	İhracat ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir.
E. Gül vd. (2013)	Türki Cumhuriyetleri ve Türkiye	1994-2010	Panel Veri Analizi	Dış ticaret ile büyüme arasında uzun dönemde ilişki bulunmuştur.
M. Mercan vd. (2013)	BRIC-T Ülkeleri	1989-2010	Panel Veri Analizi	Ticari açıklık büyüme üzerinde pozitif etkiye sahiptir.
A. Şahbaz vd. (2014)	27 Asya Ülkeleri	1994-2010	Panel Eşbütünleşme ve Nedensellik	İhracata dayalı büyüme hipotezi geçerlidir.
Kumari ve	Hindistan	1980-2012	Johansen	İhracat ile ekonomik

Malhotra (2014)			Eşbütünleşme ve Nedensellik	büyüme arasında çift taraflı nedensellik ilişkisi vardır.
K.K. Gökmenoğlu vd. (2015)	Pakistan	1967-2013	Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik	Uluslararası ticaretle ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ilişki vardır.
Q.M.A Hye ve W.Y. Lau (2015)	Hindistan	1971-2009	ARDL Sınır Testi	Kısa dönemde ticari açıklık büyümeyi pozitif, uzun dönemde negatif etkilemektedir.
M. Bahattacharya ve S.N. Bhattacharya (2016)	BRICS	1991-2013	Panel Eşbütünleşme	Uzun dönemde ihracat ve ithalat büyümeyi etkilemektedir. Kısa dönemde söz konusu değişkenler arasında iki yönlü ilişki vardır.
S. Bakari (2017)	Mısır	1965-2015	Eşbütünleşme ve VECM	Uzun dönemde ihracat büyümeyi negatif yönde, ithalat ise pozitif yönde etkilemektedir. Kısa dönemde ithalat büyümenin nedenidir.
S. Bakari (2017)	Japonya	1970-2015	Korelasyon ve Regresyon	İhracat büyümeyi arttırmakta, ithalat büyümeyi etkilememektedir.
M. Gümüş (2017)	BRIC Ülkeleri	1995-2016	Panel Veri Analizi	Brezilya, Rusya ve Çin’de ihracata dayalı büyüme hipotezi geçerli bulunmuş, Hindistan’da ise geçersiz bulunmuştur.

Tablo 3.2. Türkiye’ de Dış Ticaret ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkinin İncelendiği Çalışmalar

M. Şimşek (2003)	Türkiye	1960-2002	Eşbütünleşme ve VECM	Ekonomik büyümeden ihracata doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmuştur.
E. Demirhan (2005)	Türkiye	1987-2004	Eşbütünleşme ve VECM	İhracat ve ekonomik büyüme eşbütünleşiktir. İthalattan ihracata, büyümeden ihracata doğru nedensellik ilişkisi vardır.
S. Erdoğan (2006)	Türkiye	1923-2004	Eşbütünleşme ve VECM	İhracatla ekonomik büyüme arasında kısa ve uzun dönemde ilişki bulunmuştur. 1980 sonrası dönemde ihracat ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik ilişkisi mevcuttur.
Y. Bozdağlıoğlu (2007)	Türkiye	1990-2007	Eşbütünleşme	İhracat ile ithalat arasında uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisi bulunamamıştır.

S. Yapraklı (2007)	Türkiye	1990-2006	Eşbütünleşme ve VECM	Ticari açıklık, ekonomik büyümeyi pozitif etkilemektedir.
C. Bilgin ve A. Şahbaz (2009)	Türkiye	1987-2007	Eşbütünleşme ve Nedensellik	İhracattan sanayi üretim endeksine doğru tek yönlü Granger nedensellik bulunmuştur. İhracat ile dış ticaret hadleri arasında çift yönlü nedensellik vardır.
C. Aktaş (2009)	Türkiye	1996-2006	Eşbütünleşme ve VECM	İhracat, ithalat ve ekonomik büyüme arasında hem uzun dönemde hem de kısa dönemde ilişki mevcuttur.
D. Temiz (2010)	Türkiye	1965-2009	Eşbütünleşme ve VECM	İhracata dayalı büyüme uzun dönemde geçerlidir.
H. Taştan (2010)	Türkiye	1985-2009	Nedensellik Testleri	İthalata dayalı büyüme ve büyüme çekişli ihracat geçerlidir.
E.B. Yıldız ve M. Berber (2011)	Türkiye	1989-2007	Eşbütünleşme ve VECM	İthalata dayalı büyüme hipotezi geçerlidir. Yatırım malı ithalatı ile büyüme arasında çift yönlü nedensellik söz konusudur
B. Özcan ve O. Özcelebi (2013)	Türkiye	2005-2011	Johansen Eşbütünleşme	İhracata dayalı büyüme hipotezi geçerlidir.
L. Aksu (2014)	Türkiye	1960-2009	Granger ve Toda-Yamamoto Nedensellik	İhracattan büyümeye doğru tek yönlü, ithalat ve büyüme arasında ise çift yönlü nedensellik mevcuttur.
S. Korkmaz (2014)	Türkiye	1998-2013	Granger Nedensellik	İhracattan büyümeye doğru tek yönlü nedensellik bulunmaktadır.
O. Uçan ve E. Koçak (2014)	Türkiye	1990-2011	Eşbütünleşme ve VECM	Dış ticaret ile ekonomik büyüme arasında ilişki mevcuttur.
S. Korkmaz ve A. Aydın (2015)	Türkiye	2002-2014	Granger Nedensellik	İthalat ile büyüme arasında çift yönlü nedensellik mevcuttur. İthalat itişli büyüme ve büyüme çekişli ithalat geçerlidir.
E. Yıldırım (2015)	Türkiye	1997-2013	Asimetrik ve Simetrik Nedensellik	İhracata dayalı büyüme hipotezi geçerli değildir.
T. Çelik ve S.Ç. İlkay (2016)	Türkiye	1989-2015	Eşbütünleşme ve VECM	İhracatla ithalat arasında pozitif ve anlamlı ilişki vardır. İthalat ihracatın Granger nedeni olarak bulunmuştur.

O.M. Telatar vd. (2016)	Türkiye	1996-2015	Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik	Teknoloji yoğunluklu ihracatı ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilemektedir.
O. Uçan vd. (2016)	Türkiye	2006-2015	Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik	İhracattan büyümeye nedensellik vardır. İthalatla büyüme arasında ilişki yoktur.
A. Acaravcı ve M. Akyol (2017)	Türkiye	1998-2015	Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik	Dış ticaret ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli ilişki mevcut değildir. İthalata dayalı büyüme hipotezi geçerlidir.
U.K. Pata (2017)	Türkiye	1971-2014	Toda-Yamamoto Nedensellik ve VAR	Hem ihracata dayalı büyüme hipotezi hem de ithalata dayalı büyüme hipotezi geçerlidir.
B.İzgi ve H. Yılmaz (2018)	Türkiye	1992-2016	Johansen Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik	İhracattan ekonomik büyümeye doğru tek taraflı nedensellik bulunmuştur.
F. Yurdakul ve M. Aydın (2018)	Türkiye	2003-2016, 2008-2016	Eşbütünleşme ve Dinamik EKK	2003Q1-2016Q1 döneminde reel değerlere göre ithalata dayalı büyüme hipotezi, nominal değerlere göre ihracata dayalı büyüme hipotezi geçerlidir. 2008Q1-2016Q1 dönemi için ihracata dayalı büyüme hipotezi geçerlidir.
H. Güvenoğlu (2019)	Türkiye	2008-2018	Johansen Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik	Uzun dönemde ihracat büyümeyi pozitif, ithalat negatif etkilemektedir. İhracattan ve ithalattan ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik bulunmuştur.

Literatürde yer alan dış ticaret ve ekonomik büyüme ilişkisinin incelendiği çalışmalarda modellerin uygulandığı ülkelere ve zamana göre farklı sonuçlar ortaya çıkmıştır. Bazı çalışmalarda ihracata dayalı büyüme modelinin geçerli olduğu bazılarında ithalata dayalı büyümenin geçerli olduğu şeklinde sonuçlar ortaya çıkmış bazen de değişkenler arasında herhangi bir ilişki bulunamamıştır. Bu durum, ülkelerin yapısal farklılıkları ile dönem özelliklerine göre ilişkinin şekillendiğini ortaya koymaktadır.

3.2. Veri Seti ve Yöntem

Çalışmada 1980-2018 arası döneme ait yıllık veriler kullanılarak dış ticaret politikalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Modelde kullanılan verilerin yıllık olması nedeniyle mevsimsel bir düzeltme uygulanmamıştır. Modelde değişen varyans sorununun giderilmesi amacıyla verilerin logaritması (Log) alınmıştır. Verilerin 1980 yılından itibaren alınmasının nedeni Türkiye’de bu tarihten itibaren dışa açık politikaların uygulanmaya başlaması ve ihracata dayalı sanayileşme modelinin benimsenmiş olmasıdır. Veriler, TÜİK ile Dünya Bankası veritabanlarından ve Kalkınma Bakanlığının uyumlaştırılmış raporlarından temin edilerek EViews 11 paket programı üzerinden çalışma gerçekleştirilmiştir.

Tablo 3.3. Modele Dahil Edilen Değişkenler

Veri Cinsi	Değişken adı	Değişken Tipi
GSYİH (USD)	(gsyih)	Bağımlı Değişken
İhracat (USD) /GSYİH (USD)	(ihr)	Bağımsız Değişken
İthalat (USD) /GSYİH (USD)	(ith)	Bağımsız Değişken
Yabancı Doğrudan Yatırımlar (USD) /GSYİH (USD)	(fdi)	Bağımsız Değişken

Modelde ekonomik büyümeyi temsilen USD cinsinden GSYİH esas alınmıştır. Ticari açıklığı temsilen ihracatın GSYİH’ ya oranı ile ithalatın GSYİH’ ya oranı etkilerinin görülebilmesi amacıyla modele dahil edilmiştir. Ayrıca 1980 sonrası Türkiye’ nin dış ticaret politikalarında ve kalkınma programlarında önemli yer tutan, literatürde de sıklıkla kullanılan sermaye birikimi açısından büyüme üzerinde etkisi olabileceği düşünülen yabancı doğrudan yatırımların GSYİH’ ya oranı da bağımsız değişken olarak modele dahil edilmiştir.

Zaman serileri arasındaki uzun dönem ilişkisi incelenmeden önce söz konusu serilerin birim kök analizleri gerçekleştirilmiştir. Bunun nedeni zaman serisi analizlerinde serilerin durağan olması gerekliliğidir. Durağanlığın sağlanmadığı durumlarda sahte regresyon sorunu ortaya çıkabilmekte ve bu durum hatalı sonuçlara yol açabilmektedir. Birim kök analizleri arasından bu alanda sıklıkla kullanılan GDF (Geliştirilmiş Dickey Fuller) testleri uygulanmıştır. Ayrıca tüm değişkenlerin dahil edildiği grup olarak durağanlık analizi de gerçekleştirilmiştir.

Zaman serisi analizlerinde serilerin durağan olup olmadıklarının test edilmesine yönelik ilk çalışmalar Dickey ve Fuller (1979) tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalarda sabit terim ya da trend içermeyen, sabit terimli ve trend içermeyen, hem sabit terim hem de trend içeren modellerde bulunan hata terim değerleri beyaz gürültü olarak belirtilmiştir (Guajarati, 2008: 757). Bu durum serilerde bulunan hata terimlerinin ortalamasının ve birlikte değişimlerinin sıfır olduğu, varyans değerinin ise sabit olduğu anlamına gelmektedir.

Dickey-Fuller'in oluşturduğu denklemler şu şekildedir:

- Sabit ve trend içermeyen denklem: $\Delta Y_t = \gamma Y_{(t-1)} + ut$
- Sabitli trendsiz denklem: $\Delta Y_t = a + \gamma Y_{(t-1)} + ut$
- Sabit ve trend içeren denklem: $\Delta Y_t = a + bt + \gamma Y_{(t-1)} + ut$

Sonuçlar değerlendirildiğinde;

H0: $\gamma=0$ ($p=1$) (seride birim kök mevcuttur.) (seri durağan değildir.)

H1: $\gamma<0$ ($p<1$) (seride birim kök yoktur.) (seri durağandır.)

Modelde otoregresif süreç sayısının (1) olduğu varsayılmaktadır. Ancak zaman serilerinde her zaman durum böyle olmaz. Dickey ve Fuller, 1981 yılında bu durumu konu alan bir makale yayınlamışlardır. Bu makalede denklem genişletilerek şu şekilde gösterilmiştir (Hanedar vd., 2005: 9):

Genişletilmiş (ADF) denklem: $\Delta Y_t = a + bt + \gamma Y_{(t-1)} + c \sum \Delta Y_{(t-1)} + ut$

Öncelikle birim kök içeren H0 hipotezi ile birim kök içermeyen H1 hipotezleri kurulmaktadır. Bu hipotezlerin oluşumundan sonra elde edilmiş olan T (Tau) istatistiği MacKinnon tarafından geliştirilmiş olan tablo değerleriyle karşılaştırılmaktadır. H0 reddedilirse serinin durağan, H0 kabul edilirse durağan olmadığına karar verilmektedir.

Birim kök testlerinin yapılmasının ardından durağanlığın sağlanması sonucunda değişkenlere ait zaman serilerinin uzun dönem ilişkisinin ortaya konulması amacıyla eşbütünleşme analizi gerçekleştirilmektedir. Özellikle 1980'lerden itibaren bu tür analizlerin uygulamalı ekonomide önemli bir yeri bulunmaktadır. Sadece birim kök varsayımı tipik olarak güçlü teorik veya ampirik gerçeklerden çok kolaylığa dayanmaktadır. Bu varsayım zaman içinde birçok iktisatçı ve ekonometristi daha gerçekçi sonuçlara ulaşmak için entegre süreçlere odaklanmaya yöneltmiştir (Hjalmarsson ve Österholm, 2007: 3). Eşbütünleşme

testleri ile uzun dönemde serilerin birlikte hareket edip etmediği ortaya konulmaktadır. Eğer incelenen dönem içerisinde birden fazla seri birlikte hareket ediyorsa bu serilerin eşbütünleşik olduğuna karar verilmektedir (Gövdere ve Can, 2015: 109). Birim kök testleri sonucunda birinci seviye değerlerinde aynı dereceden durağanlık sağlandıktan sonra Johansen eşbütünleşme analizi uygulanmıştır. Johansen eşbütünleşme analizinde İz (trace) istatistiği ile maksimum özdeğer (max-eigenvalue) istatistiğinden yararlanılarak eşbütünleşik vektör sayıları tahmin edilmektedir. Johansen testi VAR analizine dayanmakta olup denklem sistemi şu şekildedir:

$$Y_t = \sum_{i=1}^p A_i Y_{t-i} + \beta X_t + u_t \quad (3.1.)$$

Burada (X_t) ve (Y_t) düzey değerlerinde durağan olmayan, birinci farkları alındığında durağan hale gelen $I(1)$ seriler olmalıdır. Denklemin 1. farkı alındıktan sonra denklem sistemi şu şekilde olmaktadır:

$$\Delta Y_t = \Pi Y_{t-1} + \sum_{i=1}^{p-1} \Gamma_i \Delta Y_{t-i} + \beta \Delta X_t + v_t \quad (3.2.)$$

$$\Pi = \sum_{i=1}^p A_i - I \quad (3.3.)$$

$$\Gamma_i = -\sum_{j=i+1}^p A_j \quad (3.4.)$$

$\Pi = \alpha\beta$ şeklinde ifade edilmektedir. (α) ve (β) ($k \times r$) boyutlu ve rankı (r) olan iki matrisi ifade etmektedir (Akpola ve Altıntaş, 2013: 123).

Seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin ortaya konulması durumunda ortaya çıkan artık terimler modele dahil edilerek kısa dönem analizi gerçekleştirilmiştir. Kısa dönem analizi sonucunda artık (hata) terimlerin sapma derecesi bulunarak dengeye gelme derecesi ortaya konulmuştur (Kocabıyık, 2016: 47).

1980'lerin ortalarından itibaren dış ticaret ile ekonomik büyüme ilişkisi açısından üretim fonksiyonu içeren modellerin yerine zaman serileri kullanılarak nedensellik testlerini içeren modeller tercih edilmeye başlanmıştır (Yapraklı, 2007: 101). İstatistik açısından nedensellik, bir zaman serisine ait olan değişkeninin gelecekteki tahmini değerlerinin, kendisinin veya ilişkili olduğu başka bir zaman serisine ait değişkenin geçmiş değerlerinden etkilenecek elde edilmesi olarak ifade edilmesidir (Takım, 2010: 12). Granger nedensellik testlerinde kullanılan eşitlik şu şekildedir (Uzunöz ve Akçay, 2012: 8):

$$Y_t = \sum_{i=1}^m a_i Y_{t-i} + \sum_{i=1}^m b_i X_{t-i} + \varepsilon_{1t} \quad (3.5.)$$

$$X_t = \sum_{i=1}^m Q_i X_{t-i} + \sum_{i=1}^m Y_i Y_{t-i} + \varepsilon_{2t} \quad (3.6.)$$

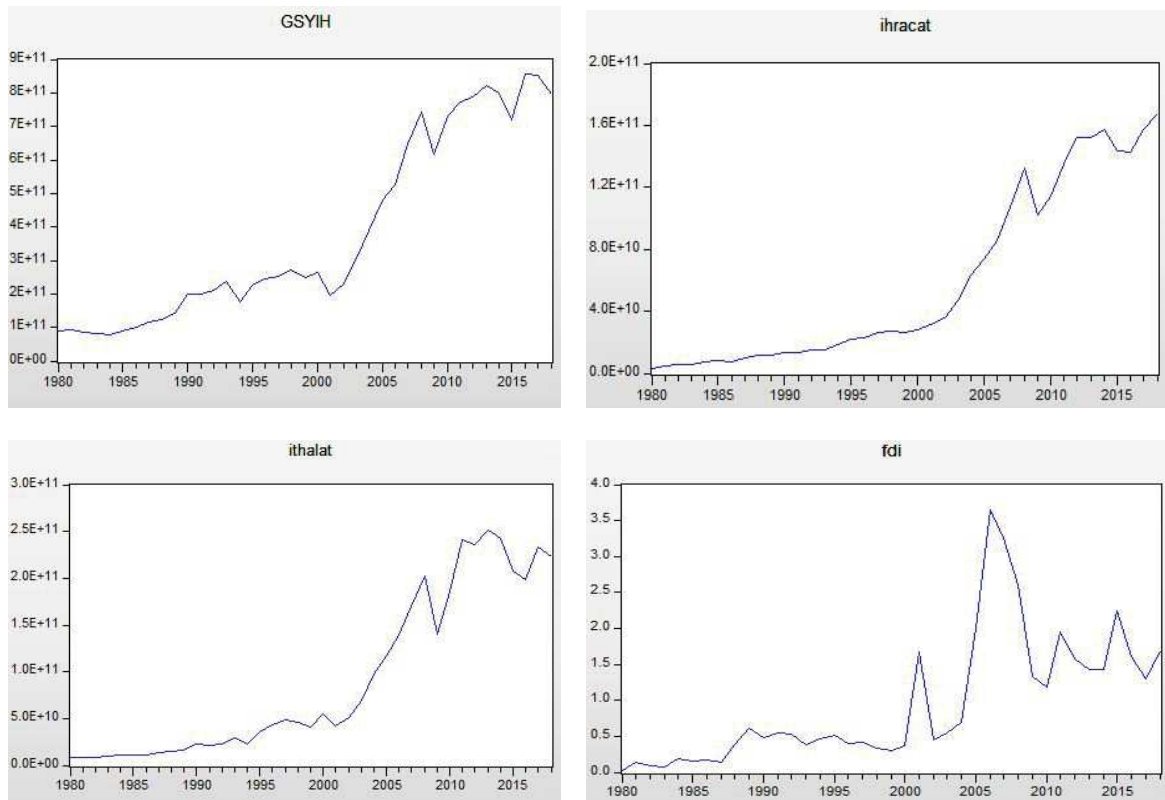
Çalışmada, zaman serileri arasında ilişkinin tespit edilmesinin ardından bu ilişkinin yönünün belirlenmesi ve değişkenlerin diğer değişkenlerden etkilenme derecesini ortaya koyabilmek amacıyla Granger nedensellik testleri uygulanmıştır.

3.3. Uygulama Sonuçları

Uygulamada öncelikle değişkenlerin durağanlığının tespiti açısından birim kök analizleri gerçekleştirilmiştir. Birim kök analiz sonuçlarına göre zaman serilerinin 1. fark seviyede I(1) durağan oldukları tespit edildikten sonra Johansen eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Eşbütünleşme testinin sınanması amacıyla otokorelasyon testi, değişen varyans probleminin varlığına yönelik test ve normallik analizi yapılmıştır. Uzun dönem eşbütünleşme sonuçlarının ortaya konulmasının ardından kısa dönem analizi için hata düzeltme modeli kurulmuştur. Sonrasında ise değişkenler arasında nedenselliğin yönünü belirleyebilmek amacıyla Granger Nedensellik Analizi uygulanmıştır.

3.3.1. Durağanlık Analizi Sonuçları

Şekil 3.1. Değişkenlere Ait Zaman Serilerinin Grafikleri

Değişkenlere ait zaman serilerinin grafikleri incelendiğinde görsel açıdan durağan olmadıkları gözlemlenmektedir. Ancak durağanlığın tespitinin grafiksel bir gösterimden ziyade istatistiksel bir teste dayandırılması gerekmektedir. Bu nedenle birim kök testleri uygulanmıştır.

Tablo 3.4. (loggsyih) Değişkeni GDF Testi Sonuçları

MODEL	Seviye Değeri Test İstatistiği	Seviye Olasılık Değeri	Kritik Değerler %1 %5 %10	1. Fark Düzeyinde Test İstatistiği	1. Fark Düzeyi Olasılık Değeri	Kritik Değerler %1 %5 %10
SABİTLİ MODEL	-0.692152	0.8367	-3.621023 -2.943427 -2.610263	-6.023292	0.0000	-3.626784 -2.945842 -2.611531
SABİT VE TREND İÇERMEYEN MODEL	2.437637	0.9956	-2.628961 -1.950117 -1.611339	-5.294463	0.0000	-2.630762 -1.950394 -1.611202
SABİTLİ VE TRENDLİ MODEL	-2.255351	0.4469	-4.226815 -3.536601 -3.198312	-5.938978	0.0001	-4.234972 -3.540328 -3.202445

Tablo 3.4. incelendiğinde (loggsyih) değişkeninin düzey değerlerde durağan olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak 1. fark seviyesinde GDF test sonuçlarına göre olasılık değerlerinde test istatistiği, kritik değerlerden mutlak değer açısından yüksek bulunmuştur. Bu nedenle 1. fark seviyesinde H0 hipotezinin reddedildiği H1 hipotezinin ise kabul edildiği görülmektedir. Bu seviyede tüm modeller için durağanlık koşulunun sağlandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3.5. (logihr) Değişkeni GDF Testi Sonuçları

MODEL	Seviye Değeri Test İstatistiği	Seviye Olasılık Değeri	Kritik Değerler %1 %5 %10	1. Fark Düzeyinde Test İstatistiği	1. Fark Düzeyi Olasılık Değeri	Kritik Değerler %1 %5 %10
SABİTLİ MODEL	-1.698293	0.4238	-3.621023 -2.943427 -2.610263	-5.656240	0.0000	-3.626784 -2.945842 -2.611531
SABİT VE TREND İÇERMİYEN MODEL	-1.879273	0.0582	-2.628961 -1.950117 -1.611339	-5.288373	0.0000	-2.630762 -1.950394 -1.611202
SABİTLİ VE TRENDLİ MODEL	-3.363828	0.0720	-4.226815 -3.536601 -3.198312	-5.465612	0.0004	-4.234972 -3.540328 -3.202445

Tablo 3.5. incelendiğinde (logihr) değişkeninin düzey değerlerde durağan olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak 1. fark seviyesinde GDF test sonuçlarına göre olasılık değerlerinde test istatistiği, kritik değerlerden mutlak değer açısından yüksek bulunmuştur. Bu nedenle 1.fark seviyesinde H_0 hipotezinin reddedildiği H_1 hipotezinin ise kabul edildiği görülmektedir. Bu seviyede tüm modeller için durağanlık koşulunun sağlandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3.6. (logith) Değişkeni GDF Testi Sonuçları

MODEL	Seviye Değeri Test İstatistiği	Seviye Olasılık Değeri	Kritik Değerler %1 %5 %10	1. Fark Düzeyinde Test İstatistiği	1. Fark Düzeyi Olasılık Değeri	Kritik Değerler %1 %5 %10
SABİTLİ MODEL	-1.291136	0.6234	-3.621023 -2.943427 -2.610263	-4.802411	0.0004	-3.626784 -2.945842 -2.611531
SABİT VE TREND İÇERMİYEN MODEL	-1.930663	0.0521	-2.628961 -1.950117 -1.611339	-4.367732	0.0001	-2.630762 -1.950394 -1.611202
SABİTLİ VE TRENDLİ MODEL	-2.249142	0.4499	-4.226815 -3.536601 -3.198312	-4.790153	0.0024	-4.234972 -3.540328 -3.202445

Tablo 3.6. incelendiğinde (logith) değişkeninin düzey değerlerde durağan olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak 1. fark seviyesinde GDF test sonuçlarına göre olasılık değerlerinde test istatistiği, kritik değerlerden mutlak değer açısından yüksek bulunmuştur. Bu nedenle 1. fark seviyesinde H_0 hipotezinin reddedildiği H_1 hipotezinin ise kabul edildiği görülmektedir. Bu seviyede tüm modeller için durağanlık koşulunun sağlandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3.7. (logfdi) Değişkeni GDF Testi Sonuçları

MODEL	Seviye Değeri Test İstatistiği	Seviye Olasılık Değeri	Kritik Değerler %1 %5 %10	1. Fark Düzeyinde Test İstatistiği	1. Fark Düzeyi Olasılık Değeri	Kritik Değerler %1 %5 %10
SABİTLİ MODEL	-1.686357	0.4297	-3.621023 -2.943427 -2.610263	-5.676837	0.0000	-3.626784 -2.945842 -2.611531
SABİT VE TREND İÇERMİYEN MODEL	-2.018741	0.0430	-2.628961 -1.950117 -1.611339	-5.442968	0.0000	-2.630762 -1.950394 -1.611202
SABİTLİ VE TRENDLİ MODEL	-2.702573	0.2415	-4.226815 -3.536601 -3.198312	-5.749880	0.0002	-4.234972 -3.540328 -3.202445

Tablo 3.7. incelendiğinde (logfdi) değişkeninin düzey değerlerde durağan olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak 1. fark seviyesinde GDF test sonuçlarına göre olasılık değerlerinde test istatistiği, kritik değerlerden mutlak değer açısından yüksek bulunmuştur. Bu nedenle 1.fark seviyesinde H_0 hipotezinin reddedildiği H_1 hipotezinin ise kabul edildiği görülmektedir. Bu seviyede durağanlık koşulunun sağlandığı sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 3.8. Grup Birim Kök Testi Birinci Fark Sonuçları

Uygulanan Testler	T İstatistiği	Olasılık
Levin, Lin&Chu	-11.5115	0.0000
IPS	-11.8239	0.0000
ADF-Fisher Ki_kare	106.069	0.0000
PP-Fisher Ki-Kare	104.896	0.0000

Değişkenlere grup olarak da birim kök testi uygulanmıştır. Düzey değerlerde birim kök mevcut olup, birinci fark seviyelerinde durağan hale gelmiştir.

Birim kök analizleri birlikte değerlendirildiğinde modele dahil edilen tüm seriler için 1. dereceden fark değerleri alındığında bu düzeyde durağanlık koşulunun $I(1)$ sağlandığı görülmüştür.

3.3.2. Johansen Eşbütünleşme Analizi Sonuçları

Birim kök analizleri sonucunda durağanlığı sağlanan serilerin uzun dönem ilişkisini belirleyebilmek için eşbütünleşme analizi yapılabilmektedir. Durağanlık koşulunun sağlanmasının ardından eşbütünleşme analizinin gerçekleştirilebilmesi için gecikme uzunluğunun doğru bir biçimde belirlenmesi önemli bir koşuldur (Kocabıyık, 2016: 41-43). Bu nedenle eşbütünleşme analizine başlamadan önce uygun olan gecikme uzunluğu belirlenmiştir.

Tablo 3.9. Gecikme Uzunluğunun Belirlenmesi

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-17.34121	NA	4.28e-05	1.293406	1.474801	1.354440
1	81.10576	167.0615	2.92e-07*	-3.703379	-2.796405*	-3.398210*
2	89.40797	12.07593	4.89e-07	-3.236846	-1.604293	-2.687542
3	99.58316	12.33357	7.87e-07	-2.883828	-0.525695	-2.090388
4	133.0508	32.45352*	3.53e-07	-3.942476	-0.858763	-2.904900
5	152.7556	14.33070	4.60e-07	-4.167004	-0.357712	-2.885293
6	172.2777	9.465294	9.48e-07	-4.380469*	0.154403	-2.854622

* sembolü tavsiye edilen gecikme uzunluğunu göstermektedir.

LR: Likelihood ratio test istatistiği (%5 düzeyinde)

FPE: Son tahmin hata kriteri

AIC: Akaike bilgi kriteri

SC: Schwarz bilgi kriteri

HQ: Hannan-Quinn bilgi kriteri

Kriterlerin yoğunluğu açısından değerlendirildiğinde gecikme uzunluğu (1) olarak belirlenmiştir. Çalışmada tüm değişkenlerin durağanlığının aynı seviyede sağlanması sonucunda Johansen Eşbütünleşme Analizinin uygulanmasına karar verilmiştir.

Tablo 3.10. Johansen Eşbütünleşme Analizi Sonuçları

Gecikme Aralığı (Birinci Fark Düzeyinde): 1-1 HO: Eşbütünleşme ilişkisi bulunmamaktadır.				
İZ TEST İSTATİSTİĞİ SONUÇ TABLOSU				
Eşbütünleşme Sayısı	Özdeğer	İz İstatistiği	0.05 Kritik Değer	Olasılık
None *	0.557277	55.59324	47.85613	0.0079
At most 1	0.368037	25.44526	29.79707	0.1461
At most 2	0.174082	8.465081	15.49471	0.4171
At most 3	0.036831	1.388481	3.841465	0.2387
ÖZDEĞER TEST İSTATİSTİĞİ SONUÇ TABLOSU				
Eşbütünleşme Sayısı	Özdeğer	Max-Eigen İstatistiği	0.05 Kritik Değer	Olasılık
None *	0.557277	30.14798	27.58434	0.0229
At most 1	0.368037	16.98018	21.13162	0.1730
At most 2	0.174082	7.076599	14.26460	0.4801
At most 3	0.036831	1.388481	3.841465	0.2387

Normalize edilmiş eşbütünleşme katsayıları:

LOGGSYİH	LOGIHR	LOGITH	LOGFDI
1.000000	-2.263677	1.364772	-0.468715
	(0.68012)	(0.71630)	(0.11603)

Yapılan eşbütünleşme analizi sonuçlarına göre eşbütünleşmenin olmadığını belirten HO hipotezinin reddedildiği görülmüştür. Hem izdeğer hem de özdeğer istatistikleri (1) eşbütünleşik vektörü işaret etmektedir. Yani değişkenler arasında uzun dönemde (1) vektörel ilişki bulunmuştur.

Normalize edilmiş denklem incelendiğinde, ihracatı temsil eden “logihr” değişkeninde yaşanan %1’ lik artış, ekonomik büyümeyi temsil eden “loggsyih” değişkenini %2,26 oranında arttırmakta, yabancı doğrudan yatırımları temsil eden “logfdi” değişkeninde yaşanan %1’ lik artış ise %0,47 oranında arttırmaktadır. İthalatı temsil eden “logith” değişkeninde yaşanan %1’ lik artış ise “loggsyih” değişkenini %1,36 oranında azaltmaktadır.

Uzun dönem ilişkisine ilişkin yapılan analiz sonucunda ortaya çıkan denklem değerlendirildiğinde; ihracattaki artışın ekonomik büyüme üzerinde ölçek ekonomileri yaratması, yönetim, pazarlama, üretim alanlarında uzmanlaşma sağlaması, teknoloji transferi gibi katkıları nedeniyle pozitif katkı sağlayacağı şeklindeki görüşleri doğrular

niteliktedir. İthalatın ülke ekonomisi üzerindeki verimlilik artışı ve çarpan katsayısı yoluyla yarattığı dolaylı pozitif etkisinden ziyade toplam talebi ve geliri düşürücü negatif doğrudan etkisi olduğu yönündeki görüşleri destekler nitelikte görünmektedir. Bunun yanında yabancı doğrudan yatırımların ülkelerin sermaye birikimine katkı sağladığı, üretim yoluyla ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkide bulunduğu yönündeki görüşler ile aynı doğrultuda bir sonuç ortaya çıkmıştır.

Eşbütünleşme testinin geçerliliğinin sınanması amacıyla bazı testler uygulanmıştır. Serilerde normal dağılımın varlığı, otokorelasyon sorunu ve değişen varyans probleminin olup olmadığı konularında sınama testleri gerçekleştirilmiştir.

Tablo 3.11. VAR Korelasyon LM Testleri

HO hipotezi: Gecikme değerinde seri korelasyon yok						
Gecikme	LRE* stat	df	Olasılık	Rao F-stat	df	Olasılık
1	12.93717	16	0.6773	0.801649	(16, 80.1)	0.6796
2	10.46701	16	0.8411	0.639248	(16, 80.1)	0.8424
HO hipotezi: Gecikme değerinde seri korelasyon yok						
Gecikme	LRE* stat	df	Olasılık	Rao F-stat	df	Olasılık
1	12.93717	16	0.6773	0.801649	(16, 80.1)	0.6796
2	26.46761	32	0.7426	0.804145	(32, 82.7)	0.7521

* Edgeworth düzeltilmiş olasılık oranı istatistiği.

Otokorelasyonun varlığının tespit edilmesi amacıyla yapılan LM test sonucuna göre HO hipotezinin geçerli olduğu kabul edilerek gecikme değerlerinde herhangi bir otokorelasyonun varlığına rastlanmamıştır.

Tablo 3.12. VAR Değişen Varyans (Heteroskedasticity) Testleri

Ortak Test					
HO Hipotezi: Sabit varyans mevcuttur.					
Ki-kare	df	Olasılık			
93.24731	80	0.1477			
Tekli Bileşenler:					
Bağımlı	R-Kare	F (8,29)	Olasılık	Ki-kare (8) Olasılık	Olasılık
res1*res1	0.334777	1.824297	0.1129	12.72151	0.1218
res2*res2	0.227280	1.066223	0.4128	8.636653	0.3739
res3*res3	0.153767	0.658690	0.7226	5.843146	0.6648
res4*res4	0.179165	0.791236	0.6145	6.808279	0.5575
res2*res1	0.290842	1.486694	0.2051	11.05199	0.1988
res3*res1	0.104907	0.424857	0.8965	3.986456	0.8583
res3*res2	0.173832	0.762726	0.6375	6.605605	0.5797
res4*res1	0.258225	1.261928	0.3009	9.812560	0.2784
res4*res2	0.474411	3.272020	0.0088	18.02761	0.0210
res4*res3	0.278322	1.398014	0.2390	10.57623	0.2269

VAR değişen varyans testlerinin olasılık değeri incelendiğinde sabit varyansın mevcut olduğu HO Hipotezi kabul edilmiş olup değişen varyans sorununun bulunmadığı görülmüştür.

Tablo 3.13. VAR Normallik Testleri

Ortogonalizasyon: Cholesky (Lutkepohl)				
HO Hipotezi: Serinin hata terimleri normal dağılıma sahiptir				
Bileşen	Çarpıklık	Ki-kare	df	Olasılık
1	-0.305684	0.591805	1	0.4417
2	-0.184762	0.216200	1	0.6420
3	0.361571	0.827979	1	0.3629
4	0.582989	2.152548	1	0.1423
Ortak		3.788532	4	0.4354
Bileşen	Basıklık	Ki-kare	df	Olasılık
1	3.203177	0.065362	1	0.7982
2	2.110621	1.252408	1	0.2631
3	3.299952	0.142454	1	0.7059
4	3.112342	0.019983	1	0.8876
Ortak		1.480206	4	0.8301
Bileşen	Jarque-Bera	df	Olasılık	
1	0.657166	2	0.7199	
2	1.468608	2	0.4798	
3	0.970434	2	0.6156	
4	2.172530	2	0.3375	
Ortak	5.268738	8	0.7285	

Var normallik testinin olasılık değeri incelendiğinde H_0 hipotezi kabul edilerek serilere ait hata terimlerinin normal dağılıma sahip olduğu görülmüştür.

Uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisinin tespiti sonrasında yapılan sına testleri sonuçlarına göre otokorelasyon sorunu bulunmamış, değişen varyans problemi görülmemiştir. Ayrıca yapılan normallik testi sonuçları, serilere ait artıkların normal dağılıma sahip olduğuna işaret etmiştir.

3.3.3. Kısa Dönem Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

Eşbütünleşme testleri farkı alınmış serilere uygulandığında uzun dönemde bazı değer kayıpları oluşmaktadır. Değişkenler arasında uzun dönem ilişkisi tespit edildikten sonra değer kayıplarını bertaraf etmek amacıyla hata düzeltme modeli uygulanmıştır. Hata düzeltme modelinin uygulanabilmesi amacıyla modele hatanın bir gecikmeli değeri ilave edilmiştir.

Tablo 3.14. Hata Düzeltme Modeli Sonuçları

Bağımlı Değişken: LOGGSYİH				
Metot: EKK				
Değişken	Katsayılar	Standart hata	t-İstatistiği	Olasılık
LOGIHR	-0.910408	0.346667	-2.626174	0.0127
LOGITH	1.923281	0.361173	5.325094	0.0000
LOGFDI	0.365676	0.076160	4.801404	0.0000
C	27.90446	0.381983	73.05159	0.0000
HO Hipotezi: HATATERIM i birim köke sahiptir.				
Gecikme Uzunluğu: 0				
			t-istatistiği	Olasılık
Augmented Dickey-Fuller test istatistiği			-3.285897	0.0017
Test critical values:	1% level	-2.627238		
	5% level	-1.949856		
	10% level	-1.611469		

*MacKinnon (1996) one-sided p-values.

Bağımlı değişken: D(LOGGSYİH)				
Metot: EKK				
H0 Hipotezi: Hata terimleri durağan değildir.				
Değişken	Katsayı	Standart Hata	t-istatistiği	Olasılık
HATATERIM (-1)	-0.178601	0.060503	-2.951946	0.0058
C	0.069783	0.016137	4.324456	0.0001

Tablo 3.14. incelendiğinde H_0 hipotezinin reddedildiği görülmekte olup hata terimlerinin düzey değerde durağanlığının sağlandığı görülmektedir. Hata düzeltme modeli

sonuçlarına göre değişken katsayısı anlamlı bulunmuş olup kısa dönemde hata terimlerindeki 1 birimlik sapmanın yaklaşık %17,9 unun bir sonraki dönem dengeye geldiği görülmektedir.

3.3.4. Granger Nedensellik Testi Sonuçları

Bu bölümde 1980 sonrası uygulanan dışa açık ticaret politikaları ile ekonomik büyüme arasındaki neden-sonuç ilişkisinin yönünün uygulamalı olarak test edilebilmesi amacıyla Granger nedensellik testi uygulanmıştır. H0 Hipotezi nedensellik ilişkisinin bulunmadığı şeklinde kurulmuştur.

Tablo 3.15. VAR Granger Nedensellik Test Sonuçları

H0 Hipotezi: Nedensellik ilişkisi mevcut değildir.			
Bağımlı Değişken: LOGGSYİH			
Değişken	Ki-kare	df	Olasılık
LOGIHR	4.518549	1	0.0335
LOGITH	1.438444	1	0.2304
LOGFDI	1.533326	1	0.2156
Tümü	15.37455	3	0.0015
Bağımlı Değişken: LOGIHR			
Değişken	Ki-kare	df	Olasılık
LOGGSYİH	0.802056	1	0.3705
LOGITH	10.38153	1	0.0013
LOGFDI	1.665002	1	0.1969
Tümü	28.63888	3	0.0000
Bağımlı Değişken: LOGITH			
Değişken	Ki-kare	df	Olasılık
LOGGSYİH	2.752963	1	0.0971
LOGIHR	0.490726	1	0.4836
LOGFDI	1.329827	1	0.2488
Tümü	2.770768	3	0.4283
Bağımlı Değişken: LOGFDI			
Değişken	Ki-kare	df	Olasılık
LOGGSYİH	2.602039	1	0.1067
LOGIHR	0.175920	1	0.6749
LOGITH	0.616033	1	0.4325
Tümü	12.08195	3	0.0071

Şekil 3.2. Nedenselliğin Yönü

Granger nedensellik analizi sonuçları değerlendirildiğinde %5 anlam düzeyinde H0 Hipotezlerinin reddedildiği görülmüştür. Sonuçlar ihracattan büyümeye doğru ve ithalattan

ihracata doğru tek yönlü nedensellik ilişkisini işaret etmektedir. Diğer taraftan yabancı doğrudan yatırımlar ile diğer değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunmamıştır. Sonuçlar, 1980 sonrası uygulanan politikalar ışığında ihracatın ekonomik büyümenin ithalatın da ihracatın nedeni olduğunu göstermektedir. Dış ticaretin Türkiye’deki yapısı göz önüne alındığında ihracatın ithalata bağımlılığı ithalat ile ihracat arasındaki nedensellik ilişkisini doğrular niteliktedir. Bunun yanında incelenen dönemde uygulanan dışa açık politikaların ekonomik büyümenin nedeni olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bir başka ifadeyle analiz sonuçlarına göre incelenen dönemde Türkiye için ihracat odaklı büyüme modelinin geçerli olduğu söylenebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

İktisatçılar açısından günümüze kadar önemi koruyan dış ticaret kavramı özellikle dış ticaret teorileri, ampirik çalışmalar ve dış ticaret politikaları olmak üzere üç alanda çalışmalara konu olmuş ve araştırılmıştır.

Genel ekonomi politikasının önemli araçlarından biri olan dış ticaret politikası kapsamında hükümetler, makro ekonomik amaçlara ulaşmak için çoğunlukla mal ticareti başta olmak üzere sermaye, emek ve diğer üretim faktörlerinin dolaşımını azaltmak, cazip hale getirmek veya düzenlemek gibi bazı önlemler almaktadır. Dış ticaret politikaları genel olarak yurtiçi üretimi korumaya yönelik olan korumacı politikalar ile ihracata dayalı büyüme modellerini esas alan dışa açık politikalardan oluşmaktadır. Dış ticaret politikalarının çeşitli amaçları bulunmaktadır. Dış ödemeler dengesizliklerinin giderilmesi, rekabetten korunma, ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanması, piyasa aksaklıklarının giderilmesi, ekonominin liberalleştirilmesi, iç ekonomik istikrarın sağlanması, hazineye gelir sağlanması gibi temel amaçlar bu amaçlar arasında sayılmaktadır. Bu amaçlara ulaşabilmek için de çeşitli araçlara başvurulmaktadır. Bu araçlar arasında geleneksel açıdan sıklıkla kullanılan gümrük tarifeleri ve küreselleşen ekonomik koşullarda daha fazla yer bulan tarife dışı araçlar bulunmaktadır.

Dış ticaret politikaları ile ekonomik büyüme arasında hemen hemen bütün ekonomilerde önemli bir ilişki bulunmaktadır. Türkiye’de ekonomik büyümenin sağlanması amacıyla 1980 öncesi korumacı dış ticaret politikaları uygulanmış, 1980 sonrası neo-liberal politikalar ışığında dışa açık, ihracata dayalı ekonomi modelleri benimsenerek bu doğrultuda plan ve programlar uygulanmıştır.

Ticari dışa açıklık ve büyüme arasındaki ilişkiye yönelik çalışmalar 1960’lardan sonra yoğunlaşmıştır. 1980’lerin ortalarından itibaren de zaman serisi analizleri yoğun şekilde kullanılarak değişkenler arasındaki ilişkinin farklı boyutları ele alınmıştır. Literatürde yer alan dış ticaret ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkilerin incelendiği çalışmalarda modellerin uygulandığı ülkelere ve zamana göre farklı sonuçlar ortaya konulmuştur. Bazı çalışmalarda ihracata dayalı büyüme modelinin geçerli olduğu bazılarındaki ithalata dayalı büyümenin geçerli olduğu sonuçlar ortaya çıkmış bazen de değişkenler arasında herhangi bir ilişki bulunamamıştır.

Bu çalışmada 1980 sonrası Türkiye’ de uygulanan ihracata dayalı sanayileşme modelini esas alan dış ticaret politikalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri ölçülmeye çalışılmıştır. Çalışmada 1980-2018 arası döneme ait yıllık veriler kullanılarak dış ticaret politikalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Modelde ekonomik büyümeyi temsilen USD cinsinden GSYİH esas alınmıştır. Ticari açıklığı temsilen ihracatın GSYİH’ ya oranı ile ithalatın GSYİH’ ya oranı etkilerinin görülebilmesi amacıyla ayrı ayrı modele dahil edilmiştir. 1980 sonrası Türkiye’ nin dış ticaret politikalarında ve kalkınma programlarında önemli yer tutan, literatürde de sıklıkla kullanılan sermaye birikimi açısından büyüme üzerinde etkisi olabileceği düşünülen yabancı doğrudan yatırımların GSYİH’ ya oranı da bağımsız değişken olarak modele dahil edilmiştir.

Uygulamada öncelikle değişkenlerin durağanlığının tespiti açısından birim kök analizleri yapılmıştır. Birim kök analiz sonuçlarına göre zaman serilerinin 1. fark seviyede $I(1)$ durağan oldukları tespit edildikten sonra Johansen eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Eşbütünleşme testinin sınanması amacıyla otokorelasyon testi, değişen varyans probleminin varlığına yönelik test ve normallik analizi yapılmıştır. Uzun dönem eşbütünleşme sonuçlarının ortaya konulmasının ardından kısa dönem analizi için hata düzeltme modeli kurulmuştur. Sonrasında ise değişkenler arasında nedenselliğin yönünü belirleyebilmek amacıyla Granger Nedensellik Analizi uygulanmıştır.

Birim kök analizleri birlikte değerlendirildiğinde modele dahil edilen tüm seriler için 1. dereceden fark değerleri alındığında bu düzeyde durağanlık koşulunun $I(1)$ sağlandığı görülmüştür.

Yapılan eşbütünleşme analizi sonuçlarına göre hem izdeğer hem de özdeğer istatistikleri (1) eşbütünleşik vektörü işaret etmektedir. Yani değişkenler arasında uzun dönemde (1) vektörel ilişki bulunmuştur. Normalize edilmiş denklem incelendiğinde, ihracatı temsil eden “logihr” değişkeninde yaşanan %1’ lik artış, ekonomik büyümeyi temsil eden “loggsyih” değişkenini %2,26 oranında arttırmakta, yabancı doğrudan yatırımları temsil eden “logfdi” değişkeninde yaşanan %1’ lik artış ise %0,47 oranında arttırmaktadır. İthalatı temsil eden “logith” değişkeninde yaşanan %1’ lik artış ise “loggsyih” değişkenini %1,36 oranında azaltmaktadır. Uzun dönem ilişkisine ilişkin yapılan analiz sonucunda ortaya çıkan denklem değerlendirildiğinde; ihracattaki artışın ekonomik büyüme üzerinde ölçek ekonomileri yaratması, yönetim, pazarlama, üretim alanlarında uzmanlaşma sağlaması, teknoloji transferi gibi katkıları nedeniyle pozitif katkı sağlayacağı şeklindeki

görüşleri doğrudan niteliktedir. İthalatın ülke ekonomisi üzerindeki verimlilik artışı ve çarpan katsayısı yoluyla yarattığı dolaylı pozitif etkisinden ziyade toplam talebi ve geliri düşürücü negatif doğrudan etkisi olduğu yönündeki görüşleri destekler nitelikte görünmektedir. Bunun yanında yabancı doğrudan yatırımların ülkelerin sermaye birikimine katkı sağladığı, üretim yoluyla ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkide bulunduğu yönündeki görüşler ile aynı doğrultuda bir sonuç ortaya çıkmıştır.

Uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisinin tespiti sonrasında yapılan sına testleri sonuçlarına göre otokorelasyon sorunu bulunmamış, değişen varyans problemi görülmemiştir. Ayrıca yapılan normallik testi sonuçları, serilere ait artıkların normal dağılıma sahip olduğuna işaret etmiştir. Kısa dönem için yapılan hata düzeltme modeli sonuçlarına göre kısa dönemde hata terimlerindeki 1 birimlik sapmanın yaklaşık %17,9'unun bir sonraki dönem dengeye geldiği görülmektedir.

1980 sonrası uygulanan dışa açık ticaret politikaları ile ekonomik büyüme arasındaki neden-sonuç ilişkisinin yönünün uygulamalı olarak test edilebilmesi amacıyla Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Granger nedensellik analizi sonuçları değerlendirildiğinde %5 anlam düzeyinde ihracattan büyümeye doğru ve ithalattan ihracata doğru tek yönlü nedensellik bulunmuştur. Sonuçlar, 1980 sonrası uygulanan politikalar ışığında ihracatın ekonomik büyümenin ithalatın da ihracatın nedeni olduğunu göstermektedir. Dış ticaretin Türkiye' deki yapısı göz önüne alındığında ihracatın ithalata bağımlılığı ithalat ile ihracat arasındaki nedensellik ilişkisini doğrudan niteliktedir. Bunun yanında incelenen dönemde uygulanan dışa açık politikaların ekonomik büyümenin nedeni olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Türkiye' de 1980-2018 döneminde uygulanan dış ticaret politikalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin ölçülmesi amacıyla gerçekleştirilen ekonomik analiz bütün olarak değerlendirildiğinde; dış ticaret politikaları bileşimini temsil eden ihracat, ithalat, yabancı doğrudan yatırımlar ile ekonomik büyümeyi temsil eden GSYİH arasında uzun dönemde anlamlı bir ilişkinin varlığı görülmüştür. Nedensellik analizine göre ithalattan ihracata, ihracattan ekonomik büyümeye doğru anlamlı bir ilişki mevcuttur. Sonuçlar, Erdoğan (2006), Yapraklı (2007), Bilgin ve Şahbaz (2009), Aktaş (2009), Özcan ve Özçelebi (2013), Aksu (2014), Korkmaz (2014), Uçan ve Koçak (2014), Uçan vd. (2016), Pata (2017), İzgi ve Yılmaz (2018), Yurdakul ve Aydın (2018), Güvenoğlu (2019) tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda dış ticaret değişkenleri ile ekonomik büyüme arasındaki uzun dönemdeki ilişkinin varlığı ve ihracata dayalı büyüme modelinin Türkiye' de geçerli olması

açısından benzerlik göstermekte ve sonuçları desteklemektedir. Elde edilen sonuçlara göre incelenen dönemde ithalatın ihracatın kaynağı olduğu, dış ticaretin ekonomik büyümeye yol açtığı söylenebilir. İhracatın ekonomik büyümenin nedeni olarak ortaya çıkması, ihracata dayalı büyüme hipotezinin incelenen dönemde geçerli olduğunu desteklemektedir.

Gelişen iletişim ve teknoloji yoğunluklu piyasalarda ülkelerin rekabet gücünü arttırmaları ve gelişmiş ülkelerin seviyesine ulaşmaları açısından ihracata dayalı sanayileşme modelini esas alan büyüme modellerinin önemli yeri bulunmaktadır. Bu çerçevede 1980 öncesi ithal ikameciliği esas alan büyüme modellerinin 1980 sonrası yerini ihracata dayalı modellere bırakmasının Türkiye' nin rekabet gücü açısından olumlu bir gelişme olduğu ve istikrarlı yapıda ekonomik büyüme sağlaması açısından pozitif bir durum olduğu söylenebilir.

KAYNAKÇA

- Acemoglu, Daron (2007). *Introduction to Modern Economic Growth: Parts 1-5*. Department of Economics, Massachusetts Institute of Technology.
- Acinöroğlu, Serkan (2009). Genel Olarak Vergi Teşviklerinin Ekonomi Üzerine Etkinliği. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, 1(2), 148-165.
- Ahmad, Imtiaz (2015). The Value of Export Incentives. *The Lahore Journal of Economics*, 20(2), 99-127.
- Akkoyunlu, Arzu S. (1996). Yeni Dış Ticaret Teorileri. *Ekonomik Yaklaşım*, 7(21), 71-99.
- Akpolat, Ahmet G.; Altıntaş, Nurullah (2013). Enerji Tüketimi ile Reel GSYİH Arasındaki Eşbütünleşme ve Nedensellik İlişkisi: 1961-2010 Dönemi. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 8(2), 115-127.
- Alacahan D., Nur (2008). 1980 Sonrası Türkiye'de Kalkınma Planlarındaki Ekonomik Hedeflerin Gerçekleşme Düzeyleri. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 19-31.
- Ansal, Hacer (2004). Geçmiş ve Gelecekte Ekonomik Gelişmede Teknolojinin Rolü. *Teknoloji, Türkiye Mühendis ve Mimar Odaları Birliği*, 50, 35-58.
- Apaydın, Ferhat; Açıkalın, Süleyman (2015). 22. Türkiye'de 1980 Dönüşümü Sonrası İstikrarsız Büyümenin Ekonomi Politikası. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 43, 200-210.
- Atayeter, Coşkun; Erol, Arzu (2011). Türkiye'de Uygulanmakta Olan İhracat Teşvikleri. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 1(1), 1-26.
- Austria, Myrna (2013). Non-Tariff Barriers: A Challenge to Achieving the Asean Economic Community. *The ASEAN Economic Community: A Work in Progress*, 31-94.
- Aydemir, Cahit; Güneş, Hüseyin H. (2006). Merkantilizmin Ortaya Çıkışı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(15), 136-158.
- Aydoğuş, İsmail; Diler, Gonca (2006). Dış Ticaret Hadlerinin Gelir Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Uygulama. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 89-102.
- Aytekin, Barış (2017). Adam Smith'in İktisadi Büyüme Düşüncesinden Bugüne Bakmak: Krizlerin Sürekliliği. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 5(1), 28-36.
- Aytekin, İbrahim; Uçan, Okyay (2018). Ticaret Savaşları ve Korumacı Politikalar: Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye İlişkileri Bakımından Bir İnceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(2), 851-862.
- Bağımsız Sosyal Bilimciler (2007). *IMF Gözetiminde On Uzun Yıl*. İstanbul: Yordam Kitap.
- Bal, Harun (2011). İktisadi Gelişme ve Doğal Kaynaklar: Geçiş Ekonomileri Çerçevesinde Bir İnceleme. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(1), 87-104.

- Balan, Feyza (2019). 1930-1940 Dönemi Türkiye Ekonomisi. (Ed.: Meliha Ener, Cüneyt Kılıç). *Türkiye Ekonomisi*, Bursa: Sayda Yayıncılık.
- Baldwin, Robert E. (1969). The Case Against Infant-Industry Tariff Protection. *Journal of Political Economy*, 77(3), 295-305.
- Baldwin, Robert E. (1995). The Effects of Trade and Foreign Direct Investment on Employment and Relative Wages. *National Bureau of Economic Research No. w5037*.
- Barro, Robert (1990). Government Spending in a Simple Model of Endogeneous Growth. *Journal of Political Economy*, 98(5), 103-125. Retrieved April 11, 2020, from www.jstor.org/stable/2937633.
- Başol, Koray; Durman, Mustafa; Çelik, Mehmet Y. (2011). Kalkınma Sürecinin Lokomotif; Doğal Kaynaklar. *Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1(14), 61-71.
- Blakemore, Arthur; Herrendorf, Berthold (2009). *Economic Growth: The Importance of Education and Technological Development*. [Center for Competitiveness and Prosperity Research], WP Carey School of Business, Arizona State University.
- Boratav, Korkut (2005). *Türkiye İktisat Tarihi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Bölükoğlu, Anıl (2019). Türkiye'nin Talep Rejimi: Post-Keynesyen Ekonometrik Bir Analiz. *Sosyoekonomi*, 27(42), 163-180.
- Cammarosano, Joseph R. (2013). *John Maynard Keynes: Free Trader or Protectionist?* Washington: Lexington Books.
- Candan, Güzide; Yurdadoğ, Volkan (2017). Türkiye'de Maliye Politikası Aracı Olarak Teşvik Politikaları. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27, 150-173.
- Celi, Giuseppe; Sportelli, Mario (2007). *Harrod's Dynamics and the Kaldor-Thirlwall Export-led Growth*. *CELPE's Discussion Papers*, 104, 58.
- Cuddington, John T.; Ludema, Rodney; Jayasuriya, Shamila A. (2002). *Prebisch-Singer Redux*. Washington DC: US International Trade Commission (No. 2002-06). Office of Economics Working Paper.
- Çatalbaş, Nazım (2014). Uluslararası Ticaretin Serbestleştirilmesi Sürecinde Orta Asya Ülkelerinin Yaklaşımları. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (1), 143-158.
- Çelebi, Esat (2001). Türkiye'de Devalüasyon Uygulamaları (1923-2000). *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 2(1), 55-66.
- Çetin, Emine; Savrul, Mesut (2016). Türkiye'de 1980 Sonrası Liberalleşme Sürecinde Dış Ticaretteki Gelişmelerin Türkiye'nin Cari Açığa Etkisi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 14(28), 511-532.
- Çetin, Murat (2012). Sabit Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme: Ampirik Bir Analiz. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(1), 211-230.

- Çiçen, Yıldırım B. (2018). 2000'lerde Türkiye Ekonomisi Performansı. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 6(5), 73-81.
- Çütüçü, İbrahim; Yaşar, Muhammed (2019). Ekonomik Büyüme ile Dış Ticaret Politikaları Arasındaki İlişki: Yapısal Kırılmalı Testlerle Ekonometrik Bir Analiz. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 33(1), 265-282.
- Dağdemir, Özcan; Küçükcalay, Abdullah M. (1999). Türkiye'de 1960-1980 Müdahale Dönemi Ekonomileri: İktisat Politikaları ve Makro Ekonomik Göstergeler Açısından Bir Karşılaştırma. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3, 121-138.
- Davenport, Michael (2017). *Trade Policy, Protectionism and the Third World*. Abingdon: Routledge.
- Demir, Osman (2002). Durgun Durum Büyümeden İçsel Büyümeye. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(1), 1-16.
- Demir, Osman; Üzümcü, Adem; Duran, Serap (2006). İçsel Büyümede İçselleşme Süreçleri: Türkiye Örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(1), 27-46.
- Dima, Stela C. (2010). From International Trade to Firm Internationalization. *European Journal of Interdisciplinary Studies*, 3, 8-15.
- Doğan, Seyhun (2016). *Uluslararası İktisat-I*. İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi.
- Durlauf, Steven; Blume, Lawrence (2016). *Economic growth*. Springer.
- Düğer, İsmail H. (1990). Ticaret Hadlerinin Teorik Yapısı. *Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 229-249.
- Elitaş, Bilge L.; Şeker, Ayberk (2017). Uluslararası Ticarete Tarife Dışı Önlemlerin Rolü: Türkiye Tekstil Sektörü Üzerine Bir Araştırma. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 74, 51-74.
- Elverdi, Sevgi; Atık, Hayriye (2020). Girişimcilik ve Ekonomik Büyüme: Avrupa ve Kuzey Amerika Ülkeleri Üzerine Bir Uygulama. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(69), 1170-1179.
- Erdem, Ekrem; Dumrul, Cüneyt (2014). Keynesyen ve Neo-klasik Yaklaşımlarda Finansal Sistem ve İktisadî Büyüme. *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2, 45-86.
- Erdoğan, Seyfettin; Canbay, Şerif (2016). İktisadi Büyüme-Araştırma ve Geliştirme (Ar-Ge) Harcamaları İlişkisi Üzerine Teorik Bir İnceleme. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 29-43.
- Eroğlu, N. (2003). Türkiye'de İktisat Politikalarının Gelişimi (1923-2003). Marmara Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, 80. Yılında Türkiye Cumhuriyeti Sempozyumu. İstanbul, Türkiye.
- Ertürk, Emin (1996). *Uluslararası İktisat: Teori-Politika, İktisadi Birleşmeler-Parasal İlişkiler*. İstanbul: Ekin Kitabevi.

- Esen, Ethem; Yıldırım, Kemal (2019). Ortodoks Ekonomi Yaklaşımına Alternatif Olarak Post Keynesyen Ekonominin Gelişimi. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 385-405.
- Eser, Eray Z. (2018). Does Globalization Leave Its Place to New Protectionism? Küreselleşme Yerini Yeni Korumacılığa mı Bırakıyor? (Ed. Ayşe Cebeci, Erika Torres, Hikmet Gülçin Beken). *Current Debates in Economics*, London: IJOPEC Publication Limited.
- Feldman, Maryann; Storper, Michael (2018). *Economic Growth and Economic Development: Geographical Dimensions, Definition, and Disparities*. Oxford Handbooks Online. DOI:10.1093/oxfordhb/9780198755609.013.13.
- Gerni, Cevat; Emsen, Ömer S.; Değer, Mustafa K. (2008). İthalata Dayalı İhracat ve Ekonomik Büyüme: 1980-2006 Türkiye Deneyimi. *Dokuz Eylül Üniversitesi*, 2, 20-22.
- Gökmen, Aytaç (2013). Tarife ve Tarife Dışı Engeller: Uluslararası Ticaret Uygulamaları, Ayırt Edici Özellikler ve Türkiye. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 5(1), 16-28.
- Gövdere, Bekir; Can, Muhlis (2015). Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneğinde Eşbütünleşme Analizi. *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 1(2), 101-114.
- Grubel, Herbert G. (1976). *Domestic Origins of The Monetary Approach to the Balance of Payments*. International Finance Section, Department of Economics, Princeton University. Princeton, New Jersey.
- Guajarati, Damodar (2008). *Basic Econometrics*. New York: McGraw-Hill.
- Gül, Ekrem; Kamacı, Ahmet (2012). Dış Ticaretin İstihdam Üzerindeki Etkileri: Bir Panel Veri Analizi. *Anadolu University Journal of Social Sciences*, 12(4), 23-32.
- Gümüşsoy, Feride G.; Kılıç, Ramazan (2019). Türkiye’de Makroekonomik Göstergelerdeki Değişim. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 62, 93-105.
- Gündüz, Ali Y. (1999). Türkiye Ekonomisindeki Yapısal Değişiklikler ve 1980 Sonrası Uygulanan İstikrar Politikaları. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15, 277-288.
- Güneş, Hüseyin H. (2009). İktisat Tarihi Açısından Nüfus Teorileri ve Politikaları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(28), 126-138.
- Haller, Alina (2012). Concepts of Economic Growth and Development. Challenges of Crisis and of Knowledge. *Economy Transdisciplinarity Cognition*, 15(1), 66-71.
- Hanedar, Avni Ö.; Akkaya, Onur; Bizim, Çiğdem (2005). Durağanlık Analizi, Birim Kök Testleri ve Trend. *Dokuz Eylül Üniversitesi*, 1-14.
- Hjalmarsson, Erik; Österholm, Par (2007). *Testing for Cointegration Using the Johansen Methodology When Variables are Near-Integrated*. IMF Working Paper No. 07/141 Frb International Finance Discussion Paper No. 915.
- Ivić, Mladen M. (2015). Economic Growth and Development. *Journal of Process Management- New Technologies*, 3(1), 55-62.

- Jacobs, Lawrence R.; Page, Benjamin I. (2005). Who Influences US Foreign Policy? *American Political Science Review*, 99(1), 107-123. doi:10.1017/S000305540505152X.
- Kaldor, Nicholas (1957). A Model of Economic Growth. *The Economic Journal*, 67(268), 591-624.
- Karabıyık, İlyas; Uçar, Metin (2010). Türkiye'de 1980 Sonrası Uygulanan İmf Destekli İstikrar Programlarının Ekonomik Açıdan Değerlendirilmesi. *Akademik İncelemeler Dergisi (AID)*, 5(2), 37-58.
- Karaçor, Zeynep (2006). Öğrenen Ekonomi Türkiye: Kasım 2000-Şubat 2001 Krizinin Öğrettikleri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16, 379-391.
- Karagül, Mehmet (2002). *Beşerî Sermayenin İktisadi Gelişmedeki Rolü ve Türkiye Boyutu*. Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Yayınları.
- Karaş, Göksel (2018). Bağımlılık Teorisi Perspektifinden DTÖ Kapsamındaki Korumacılık Politikası Araçlarının Kullanımı. *International Journal of Public Finance*, 2(2), 245-263.
- Karluk, Rıdvan (1996). *Uluslararası Ekonomik Kuruluşlar*. İstanbul: Tütünbank Yayınları.
- Kattel, Rainer; Kregel, Jan A.; Reinert, Erik S. (2009). *The Relevance of Ragnar Nurkse and Classical Development Economics. Ragnar Nurkse (1907-2007): Classical Development Economics and its Relevance for Today*. Anthem Press.
- Kenen, Peter B. (2000). *The International Economy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kennedy, Gavin (2016). *Adam Smith: A Moral Philosopher and His Political Economy*. Springer.
- Kepenek, Yakup; Yentürk, Nurhan (2005). *Türkiye Ekonomisi, 11. inci Baskı*. İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- Kerr, William A.; Gaisford, James D. (2007), *Handbook on International Trade Policy*. Edward Elgar Publishing.
- Kibritçioğlu, Aykut (1996). Friedrich List'in Bebek Endüstriler Tezi. *Uluslararası (Makro) İktisat*, 49-83.
- Kocabıyık, Turan (2016). Johansen Eşbütünleşme Testinde Karar Aşamalarının Analizi. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 40-50.
- Krueger, Anne O.; Lary, Hal B.; Monson, Terry; Akrasanee, Narong (1981). *Trade and Employment in Developing Countries, Volume 1: Individual Studies (Vol. 1)*. University of Chicago Press.
- Kurose, Kazuhiro; Yoshihara, Naoki. (2018). *The Heckscher—Ohlin—Samuelson Trade Theory and the Cambridge Capital Controversies: On the Validity of Factor Price Equalisation Theorem*. Institute of Economic Research Hitotsubashi University.

- Kurt, Ünzüle (2019). 1923-1930 Dönemi Türkiye Ekonomisi. (Ed.: Meliha Ener, Cüneyt Kılıç). *Türkiye Ekonomisi*, Bursa: Sayda Yayıncılık.
- Küçükaksoy, İsmail; Çifçi, İsmail (2014). Dış Ticaret Hadlerinin Dış Ticaret Dengesine Etkisi: Harberger- Laursen-Metzler Hipotezinin Türkiye Uygulaması. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(2), 103-129.
- Küçükaksoy, İsmail; Çifçi, İsmail; Özbek, Rabia İ. (2015). İhracata Dayalı Büyüme Hipotezi: Türkiye Uygulaması. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 5(2), 691-720.
- Lam, Tri-Dung (2015). A Review of Modern International Trade Theories. *American Journal of Economics, Finance and Management*, 1(6), 604-614.
- Makhlouf, Hany H. (2019). International Trade Policies: An Evolutionary Perspective. *Journal of Economics Library*, 6(1), 1-10.
- Maneschi, Andrea (2001). John Stuart Mill's Equilibrium Terms of Trade: A Special Case of William Whewell's 1850 formula. *History of Political Economy*, 33(3), 609-625.
- Manga, Müge (2015). Beşerî Sermaye, Fiziksel Sermaye ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Brics Ülkeleri ve Türkiye Örneği. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(1), 45-60.
- Mcpherson, Michael A.; Redfearn, Michael R.; Tieslau, Margie A. (2001). International Trade and Developing Countries: An Empirical Investigation of The Linder Hypothesis. *Applied Economics*, 33(5), 649-657.
- Mermod, Aslı Y. (2010). Dünya Ticaret Örgütü'nün Yönlendirdiği Dünya İktisat Düzeni ve Türkiye'de Tekstil Sektörü Açısından Bir İnceleme. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29(2), 341-360.
- Muratoğlu, Yusuf (2011). Büyüme ve İstihdam Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği. International Conference on Eurasian Economies, Bishkek-Kyrgyzstan.
- Orhangazi, Özgür (2019). Türkiye Ekonomisinin Yapısal Sorunları, Finansal Kırılganlıklar ve Kriz Dinamikleri. *Mülkiye Dergisi*, 43(1), 111-137.
- Ökte, Kutluğhan S. (2011). Ödemeler Dengesine Parasal Yaklaşım: Bir İnceleme. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(35), 221-236.
- Özbey, Funda R. (2000). Türk Sanayileşme Sürecinde Bütünleştirilmiş Strateji. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(1), 75-93.
- Özdemir, Ünal; Yiğit, Güzin K.; Oral, Muhammed (2016). Cumhuriyetten Günümüze Ekonomi Politikaları Bağlamında Türk Dış Ticaretinin Gelişimi-Turkish Foreign Trade Development in the Context of Economical Policies from The Foundation of Turkish Republic to Today. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 21(35), 149-174.
- Özel, Hasan A. (2012). Ekonomik Büyümenin Teorik Temelleri. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2(1), 63-72.
- Özsağır, Arif (2008). Düünden Bugüne Büyümenin Dinamiği. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 1, 332-347.

- Öztürk, Nazım (2012). *Dış Ticaret Kuram Politika Uygulama*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Özyurt, Hasan (1981). Atatürk Dönemi, Birinci ve İkinci Beş Yıllık Sanayileşme Planları ve Türk Ekonomisindeki Yapı Değişikliğine Etkileri (1933-1938). *Sosyoloji Konferansları* 19 (1981), 119-148.
- Pamuk, Şevket (2012). *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Parıltı, Hasan (2013). Uluslararası Ticarete Korumacılık ve 2008 Krizi. 3. *Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 48(2), 90-123.
- Prelipean, Gabriela; Bucaftar, Diana G. (2019). Rising Protectionism within the Global Economy. *Ovidius University Annals, Economic Sciences Series*, 19(1), 290-298.
- Sandalcılar, Ali R.; Yalman, İlkey N. (2012). Türkiye'de Dış Ticaretteki Serbestleşmenin İşgücü Piyasaları Üzerindeki Etkileri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(2), 49-65.
- Savrul, Mesut (2019). 1940-1950 Dönemi Türkiye Ekonomisi. (Ed.: Meliha Ener, Cüneyt Kılıç). *Türkiye Ekonomisi*, Bursa: Sayda Yayıncılık.
- Seyidoğlu, Halil (2003). *Uluslararası İktisat: Teori Politika ve Uygulama 15.Baskı*. İstanbul: Güzem Yayınları.
- Şahbaz, Ahmet (2014). Sabit Sermaye Yatırımları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Nedensellik Analizi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(1), 1-2014711132.
- Şahin, Dilek; Durmuş, Savaş (2018). Türkiye'de Dış Ticaret ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Analizi. *Journal of International Social Research*, 11(60), 1114-1122.
- Şahinöz, Ahmet (2002). *Küreselleşme ve Türkiye Tarımı. 7-8 Ocak 2002 Dünya Ticaret Örgütünün Dönüşümü*. Ankara: TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Yayını.
- Taban, Sami (2010). *İçsel Büyüme Modelleri ve Türkiye*. Bursa: Ekin Basım Yayın.
- Takım, Abdullah (2011). Türkiye'de 1960-1980 Yılları Arasında Uygulanan Kalkınma Planlarında Maliye Politikaları. *Maliye Dergisi*, 160, 154-176.
- Taşar, Mehmet O. (2010). Türkiye'nin Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ve Makro Ekonomik Etkilerinin Analizi. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(1), 76-97.
- Tekbaş, Murat, Yıldırım, Metin (2016). G-8 Ülkelerinde Yeni Korumacılık Politikaları. *The Journal of Social Sciences*. DOI:10.16990/SOBIDER.30, 456-479.
- Tekgöl, Yelda B.; Cin, Mehmet F. (2013). Post-Keynesyen Talep Yönelimli Büyüme Modelleri. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 20(2), 317-338.
- Terzi, Gökhan (2017). Dış Ticarete Tek ve Maktu Vergi Uygulaması. *Mali Çözüm Dergisi*, 27, 93-102.

- Thirlwall, Anthony P. (1979). The Balance of Payments Constraint as an Explanation of the International Growth Rate Differences. *PSL Quarterly Review*, 32(128).
- Tonus, Özgür (2007). Gümrük Birliği Sonrasında Türkiye'de Dışa Açıklık ve Sanayileşme. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17, 193-214.
- Topuz, Seher G.; Yıldırım, Kemal (2017). Gelir Eşitsizliğinin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(3), 57-72.
- Uçkaç, Aynur (2010). Türkiye’de Neoliberal Ekonomi Politikaları ve Sosyo-Ekonomik Yansımaları. *Maliye Dergisi*, 158, 422-430.
- Umutlu, Göknur; Yılmaz, Fatih A.; Günel, Selin (2011). Ekonomik Büyüme Farklılıklarının İncelenmesi: OECD Ülkeleri İçin Bir Uygulama. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 11(22), 351-372.
- Uzunöz, Meral; Akçay, Yaşar (2012). Türkiye’de Büyüme ve Enerji Tüketimi Arasındaki Nedensellik İlişkisi: 1970-2010. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(2), 1-16.
- Ünay, Sadık; Dilek, Şerif (2018). Yeni Korumacılık ve Ticaret Savaşları. *SETA Analiz Yayınları*, 228, 1-25.
- Ünsal, Erdal M. (2009). *Makro İktisat*. Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Van den Berg, Hendrik (2016). *Economic Growth and Development*. Singapore: World Scientific Publishing Company.
- Williamson, Jeffrey G. (2003). *Was It Stolper-Samuelson, Infant Industry or Something Else? World Trade Tariffs 1789-1938*. No. w9656. National Bureau of Economic Research.
- Yapraklı, Sevdâ (2007). İhracat ile Ekonomik Büyüme Arasındaki Nedensellik: Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Analiz. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 34(1), 97-112.
- Yardımcı, Pınar (2006). İçsel Büyüme Modelleri ve Türkiye Ekonomisinde İçsel Büyümenin Dinamikleri. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 1, 96-114.
- Yavuz A., Rüya (2019). 1980-1990 Dönemi Türkiye Ekonomisi. (Ed. Meliha Ener, Cüneyt Kılıç), *Türkiye Ekonomisi*, Bursa: Sayda Yayıncılık.
- Yıldırım, Cengizhan (2017). AK Parti Döneminde Türkiye Ekonomisi. ICPESS (International Congress on Politic, Economic and Social Studies). No. 2.
- Yıldız, Bahadır; Hale, İlga; Seferoğlu, Sadi S. (2010). Türkiye’de Bilim ve Teknoloji Politikaları: 1963’den 2013’e Kalkınma Planlarına Genel Bir Bakış. *Akademik Bilişim*, 10-12.
- Yılmaz, Mutlu; Divani, Emir (2018). Ticaret Savaşları, Ekonomik Milliyetçilik, Yeni Merkantilizm ve Dünya Ticaret Örgütünün İşlevsizliği. *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 10-24.
- Yücel, Fatih (2006). Dış Ticaretin Belirleyicileri Üzerine Teorik Bir Yaklaşım. *Sosyoekonomi Dergisi*, 2(4), 47.

Yüksel, Esra; Sarıdoğan, Ercan (2011). Uluslararası Ticaret Teorileri ve Paul R. Krugman'ın Katkıları. *Öneri Dergisi*, 9(35), 199-206.

İnternet Kaynakları

Eğilmez, Mahfi (2018). Cari Açık Kapıdan Baktırır Büyümeyi Yaktırır.

http://www.mahfiegilmez.com/2018/02/cari-ack-kapdan-baktrr-buyumeyi-yaktrr_14.html, (Erişim Tarihi: 28.06.2020).

Jowa State University Department of Economics,

<http://www2.econ.iastate.edu/classes/econ355/choi/leo.htm>, (Erişim Tarihi: 06.12.2020).

Mevzuat Dergisi,

<https://www.mevzuatdergisi.com/2004/09a/05.htm>, (Erişim Tarihi: 07.04.2020).

Özdemir, Volkan (2014). Türkiye’de Planlı Kalkınma Deneyimleri.

https://dumludag.files.wordpress.com/2013/09/ozdemir_planlama.pdf, (Erişim Tarihi: 12.05.2020).

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı,

<http://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>, (Erişim Tarihi: 16.04.2020).

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı,

http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/10/10_TurkiyedeCariIslemlerAcigi.pdf, (Erişim Tarihi: 28.06.2020).

Ukessays, Product Life Cycle Theory By Vernon Economics Essay,

<https://www.ukessays.com/essays/economics/product-life-cycle-theory-by-vernon-economics-essay.php?vref=1>, (Erişim Tarihi: 06.12.2020).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı :
 Uyuğu :
 Doğum Tarihi ve Yeri :
 Telefon :
 Faks :
 E-mail :

Eğitim

<i>Derece</i>	<i>Eğitim Birimi</i>	<i>Mezuniyet Tarihi</i>
Yüksek Lisans		
Lisans	Anadolu Üniversitesi/ İ.İ.B.F/ İktisat	2004
Lise	Maltepe Askeri Lisesi	1998

İş Deneyimi

<i>Yıl</i>	<i>Yer</i>	<i>Görev</i>
2006-2007	T. HALK BANKASI A.Ş. Org. San. Ticari Bursa Şubesi	Uzman Yardımcısı
2007-2015	DIŞ TİCARET MÜSTEŞARLIĞI Türkiye İhracatçılar Meclisi- Uludağ İhracatçı Birlikleri Genel Sekreterliği	Uzman
2015-	T.C. KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI- Çanakkale Savaşları Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı	Uzman Mali Kontrol ve Muhasebe Yetkilisi

Yabancı Dil

YDS (2020): 82,50 YÖKDİL (2018): 97,50

Orcid No: 0000-0002-2414-1735